

BIBLIOTHECA
UNIV. JAGELL.
CRACOVENSIS

A 815221

I

ALEKSANDER GŁOGOWSKI

**POLICJA PAŃSTWOWA I INNE INSTYTUCJE
BEZPIECZEŃSTWA NA WILEŃSZCZYZNIE
W LATACH 1918-1939**

**POLICJA PAŃSTWOWA
I INNE INSTYTUCJE BEZPIECZEŃSTWA
NA WILEŃSZCZYŻNIE W LATACH 1918-1939**

SOCIETAS

**seria pod redakcją
BOGDANA SZLACHTY**

81

Aleksander Głogowski

**Policja Państwowa
i inne instytucje bezpieczeństwa
na Wileńszczyźnie
w latach 1918-1939**

Kraków

Recenzja naukowa:
prof. dr hab. Michał Chorośnicki

Opracowanie redakcyjne:
Justyna Wójcik

Skład:
Józef Paluch

Projekt okładki:
Miłosz Łodowski

Na okładce wykorzystano zdjęcie Jana Barana
ze zbiorów rodzinnych Wiesława Margasa
oraz zdjęcie Łukiszek ze zbiorów insp. Jacka Walaszczyka

Książka dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych
i Politycznych oraz Instytut Nauk Politycznych
i Stosunków Międzynarodowych UJ

ISBN 978-83-7638-564-8 (wersja papierowa)
ISBN 978-83-7638-626-3 (e-book)

KSIEGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Wstęp

Analizując kształtowanie się instytucji policyjnych na obszarze Wilna i Wileńszczyzny w okresie międzywojennym, należy rozpocząć od krótkiej prezentacji wydarzeń z historii politycznej mających wpływ na kształtowanie się granic państwowych na tym terenie. Tworzenie formacji mających na celu stanie na straży bezpieczeństwa wewnętrznego było bardzo ważnym, choć często w rozważaniach historycznych pomijanym elementem. Wynika to wprost z założenia, które przedstawił jeszcze Platon, że zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego obywateli jest jedną z podstawowych funkcji państwa. Policja jako instytucja państwowa zajmująca się właśnie zapewnieniem bezpieczeństwa wewnętrznego jest zatem elementem efektywnej kontroli, jaką władza polityczna sprawuje nad danym terytorium państwowym. Owa efektywna kontrola jest więc atrybutem, który charakteryzuje istnienie władzy państwowej, mającej zwierzchnictwo nad danym terytorium i zamieszkującą go ludnością. Można więc powiedzieć, że posiadanie skutecznie działających formacji policyjnych, obok sił zbrojnych, jest potrzebne państwu jako narzędzie zapewniające jego istnienie jako takie. Co więcej, kazus Islandii, która nie posiada formacji wojskowych, wskazuje, że to policja staje się *conditio sine qua non* istnienia państwa w rozumieniu prawa międzynarodowego. Związek ten można zauważyć również w etymologii: słowo policja pochodzi bowiem od greckiego *politeia*, czyli państwo¹. Jest to jednocześnie tytuł najbardziej znanego dzieła greckiego filozofa Platona.

Problem istnienia na ziemiach polskich skutecznych struktur państwowych, a więc także policji, miał dla naszego narodu znaczenie egzystencjalne. Przeciwnicy odtworzenia niepodległej Rzeczypospolitej

---

¹ W. K a w k a, *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*, Wilno 1939, s. 10.

podnosili argument, że nie jesteśmy zdolni do samodzielnego funkcjonowania w ramach państwa narodowego. Dobitnie określił takie stanowisko sowiecki minister spraw zagranicznych Wiaczesław Mołotow, nazywając Polskę „pokracznym bękartem traktatu wersalskiego”. Również specyfika okoliczności kształtowania się naszych wschodnich granic, a więc wojna polsko-bolszewicka, oraz konflikty z sąsiednimi narodami, w tym litewskim, pokazywały, jak ważne jest posiadanie na spornych terytoriach własnych, silnych i sprawnych struktur administracyjnych i bezpieczeństwa.

Było to tym bardziej istotne, że ziemie polskie stały się w latach 1914-1918 miejscem, przez które kilkakrotnie przechodziły fronty I wojny światowej, gdzie władze okupacyjne były zainteresowane przede wszystkim ochroną własnych interesów oraz zabezpieczeniem sprawnego funkcjonowania maszyny wojennej, a nie normalnego funkcjonowania miejscowej ludności. Był to więc okres gospodarczego kryzysu, połączonego z grabieżczą polityką zaborców, co sprzyjało demoralizacji ludności cywilnej, szerzeniu się patologii społecznych i przestępczości. Zatem nowo powstające państwo polskie musiało się z tymi problemami uporać. Było to zadanie bardzo skomplikowane, zwłaszcza gdy nie do końca było wiadomo, jak będą przebiegać granice państwowe oraz jaki status prawny będą miały zamieszkiwane w większości przez ludność narodowości polskiej ziemie.

Wileńszczyzna jest tu przypadkiem bardzo szczególnym. Wilno było uważane za centrum kulturalne i polityczne dwóch narodów, ciemieżonych przez rosyjskiego zaborcę: Polaków i Litwinów. Obydwa te narody dążyły do utworzenia swoich państw na gruzach rozpadających się w 1918 roku imperiów. Ambicje te nakładały się na siebie, a ich realizacja wzajemnie się wykluczała. Po stronie polskiej powstały dwie koncepcje „zagospodarowania” ziem kresowych: federalistyczna, której autorem był Józef Piłsudski, i inkorporacyjna Romana Dmowskiego. Szczególnie Naczelnik Państwa Polskiego był zainteresowany problemem Wileńszczyzny, gdyż z tej ziemi pochodził i był z nią silnie emocjonalnie związany. Problem ten będzie szerzej omówiony w rozdziale pierwszym, podobnie jak kwestia przynależności państwowej Wileńszczyzny.

Dla potrzeb niniejszej publikacji termin „Wileńszczyzna” jest używany na określenie województwa wileńskiego II Rzeczypospolitej oraz

terytorium efemerycznego tworu funkcjonującego pod nazwą Litwa Środkowa. Rozdział drugi publikacji będzie zatem poświęcony organizacji formacji policyjnych na Ziemi Wileńskiej zarówno w trakcie wojny polsko-bolszewickiej, jak i w ramach parapaństwa Litwy Środkowej. Będzie tu także mowa o Żandarmerii Wojskowej, która w początkowym okresie sprawowała również funkcje policyjne względem ludności cywilnej, co wynikało z realiów czasu wojny. Rozdział trzeci zaś stanowić będzie analizę funkcjonowania Policji Państwowej w ramach XVI Okręgu PP.

Daty graniczne przyjęte dla analizy tematu mogą budzić pewne kontrowersje. Rok 1919 to data przyjęcia pierwszej w wolnej Polsce ustawy o Policji Państwowej, która stała się jedyną ogólnopolską formacją bezpieczeństwa. Jednak na Wileńszczyźnie do unifikacji formacji policyjnych doszło dopiero po przyłączeniu Litwy Środkowej do Rzeczypospolitej. Dlatego początek książki będzie poświęcony prezentacji wcześniejszych formacji bezpieczeństwa działających na ziemiach przyfrontowych, a więc Żandarmerii Polowej i Policji Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, oraz efemerycznym policjom miejskim. Data końcowa również może budzić pewne problemy natury formalnoprawnej. Przyjmuje się powszechnie, że II Rzeczpospolita istniała do lipca 1945 roku, kiedy to rząd z siedzibą w Londynie utracił uznanie międzynarodowe USA i Wielkiej Brytanii. Jednakże dla tematu ważniejsza jest kwestia wspomnianej wcześniej efektywnej kontroli państwa i jego organów bezpieczeństwa nad terytorium państwowym, a tę rząd Rzeczypospolitej utracił nad Wileńszczyzną we wrześniu 1939 roku. Analiza zaś koncepcji, jakie miał rząd RP w Londynie i jego Delegatura na Kraj, jeśli chodzi o odbudowanie struktur policyjnych, wykraczałaby poza zakres tematyczny tej książki. Czytelników szerzej zainteresowanych tym zagadnieniem odsyłam do publikacji dr. Waldemara Grabowskiego *Policja w planach Delegatury Rządu RP na kraj* (Kraków 1995).

Problematyka organizacji instytucji policyjnych na Wileńszczyźnie była dotąd traktowana marginalnie. Pojawiały się artykuły naukowe, jednak nie wydano do tej pory zwartej monografii, takiej choćby jak poświęcone Policji Województwa Śląskiego. Jest to tym dziwniejsze, że w litewskich archiwach państwowych w Wilnie zachowała się doskonale zinwentaryzowana, prawie kompletna baza archiwalna XVI Okręgu PP

(dla porównania w Krakowie zniszczono wszystkie zasoby z lat 1925-1939, by nie dostały się w ręce Niemców). Poważny problem natomiast stanowi skromna ilość materiału ikonograficznego, zwłaszcza w porównaniu z zachowanymi zdjęciami z także kresowego Lwowa.

Praca poniższa opiera się na kwerendzie archiwalnej przeprowadzonej przez autora w Wilnie w maju 2014 roku, przepisach prawnych publikowanych w dostępnym w Bibliotece Sejmu RP zbiorze Dziennika Urzędowego Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej, ustawach Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej oraz na dostępnych monografiach i artykułach publikowanych w Polsce, a wymienionych w bibliografii. Na szczególną uwagę zasługują prace prof. Piotra Łossowskiego, wieloletniego pracownika Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, dotyczące najnowszej historii Litwy oraz stosunków polsko-litewskich. Interesujące są także publikacje dr hab. Joanny Gierowskiej-Kałuża, poświęcone historii administracji Ziemi Wschodnich. Warta odnotowania jest również rozprawa doktorska dr Beaty Kolarz, obroniona na Uniwersytecie Gdańskim i wydana w formie monografii książkowej, dotycząca ustroju Litwy Środkowej. Podobnej tematyki dotyczy wydana praca doktorska dr. Zenona Krajewskiego. Kwestii polityki bezpieczeństwa na ziemiach północno-wschodnich II RP poświęcone są monografie i artykuły dr. hab. Wojciecha Śleszyńskiego z Uniwersytetu w Białymstoku. W tym samym ośrodku pod egidą Muzeum Wojska wydawane są „Zeszyty Naukowe”, których numery 18 i 19 poświęcono zagadnieniom Litwy Środkowej oraz Policji Państwowej. W tym ostatnim zakresie szczególną uwagę należy poświęcić pracom prof. Roberta Litwińskiego z UMCS w Lublinie, prof. Andrzeja Misiuka z Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie oraz dr. hab. Bolesława Sprengela z UMK w Toruniu. Prace te poświęcone są ogólnej tematyce historii Policji Państwowej, ale problematyka Wileńszczyzny jest przez nich również poruszana. Wartościową pracę o historii Litwy, dostępną w języku polskim, przygotowali profesorowie Uniwersytetu Wileńskiego Alfonsas Eidintas, Alfredas Bumblauskas, Antanas Kulakauskas oraz Mindaugas Tamošaitis.

Przy analizie problematyki zarysowanej powyżej przyjęto układ chronologiczno-problemowy. W związku z tym pojawia się problem periodyzacji badanego przedmiotu. W badaniach nad Policją Państwową w Polsce przyjmuje się (tak czyni np. prof. Misiuk) maj 1926 roku

za datę przełomową. Wraz z odejściem od demokracji parlamentarnej w stronę autorytaryzmu zmieniły się cele i zadania formacji policyjnych. Jednakże ta data niewiele wnosi w przypadku specyficznie doświadczonej historycznie Wileńszczyzny. Dlatego w tekście zaproponowałem nieco inne rozwiązanie. Rok 1918, a dokładnie 11 listopada, przyjmuje się za umowną datę odzyskania przez Polskę niepodległości, dlatego też rok ten pojawia się w tytule publikacji. Okres pierwszy analizy zakończy rok 1920 i powstanie efemerycznego państwa Litwa Środkowa, a okres drugi zakończy rok 1922 – jego przyłączenie do Rzeczypospolitej. Okres trzeci został brutalnie zakończony we wrześniu 1939 roku niemiecką i sowiecką agresją na Polskę, w której konsekwencji Wilno przestało być częścią Rzeczypospolitej. Dość powszechnie badacze przyjmują, że II RP trwała do roku 1944, dlatego w swoich rozważaniach wspomnę również o wojennych losach wileńskich policjantów, ze szczególnym uwzględnieniem okresu internowania na Litwie.

W dokonywanej analizie ewolucji formacji bezpieczeństwa publicznego na Wileńszczyźnie przede wszystkim stosuję metodę funkcjonalistyczną. Wychodząc z przyjętego na wstępie założenia, że każde państwo do wykonywania swej podstawowej funkcji potrzebuje „jakichś” struktur uprawnionych do stosowania legitymizowanej przemocy, skupię się na ich przedstawieniu i ukazaniu ram prawnych, w jakich się poruszały. Postaram się także odpowiedzieć na pytanie o cele i zadania, jakie stawiano w omawianym okresie przed instytucjami policyjnymi. Do pewnego stopnia pomocna w badaniach nad tematem będzie także analiza systemowa miejsca organów policyjnych w tej części systemu politycznego, a dokładnie wśród organów państwowych, które za swoje cele ustawowe miały zapewnienie porządku i bezpieczeństwa publicznego. Istotna jest tu kwestia relacji policji i organów administracji wojewódzkiej i powiatowej. W toku analiz pojawiło się także dosyć interesujące pytanie: czy na podstawie badań nad instytucjami policyjnymi na Litwie Środkowej można zauważyć od samego początku dążenie do ich docelowego zintegrowania z polską Policją Państwową? W tym celu dokonam porównania rozwiązań instytucjonalnych przyjętych przez władze efemerycznego państwa ze stolicą w Wilnie oraz funkcjonujących w Polsce na podstawie ustawy z 1919 roku, stosując wykładnię językową tekstu prawnego. Tekst oddawany do rąk Czytelnika nie jest zatem pro-

stą historyczną narracją wydarzeń, jakie miały miejsce w przeszłości, ale funkcjonalną analizą instytucji bezpieczeństwa wewnętrznego na obszarze Wileńszczyzny, do której przeprowadzenia element historycznej narracji jest nieodzowny.

Pierwszy rozdział jest poświęcony zagadnieniom wprowadzającym, a więc definicjom podstawowych pojęć, stosowanych w dalszych częściach rozważań.

W rozdziale drugim przedstawione jest społeczno-geograficzne tło opisywanych wydarzeń, a więc charakterystyka Ziemi Wileńskiej i miasta Wilna.

Rozdział trzeci dotyczy koncepcji odbudowy państwa polskiego oraz miejsca, jakie przewidywali w nim dla Wileńszczyzny najważniejsi gracze ówczesnej sceny politycznej: Józef Piłsudski i Roman Dmowski.

W rozdziale czwartym są przedstawione organy bezpieczeństwa publicznego, które funkcjonowały na Kresach Północno-Wschodnich do czasu utworzenia Litwy Środkowej.

Rozdział piąty jest poświęcony analizie instytucji policyjnych Litwy Środkowej oraz procesowi przygotowania ich do integracji z systemem ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego, jaki funkcjonował w tym czasie w Rzeczypospolitej Polskiej.

Rozdział szósty przedstawia finalny okres procesu integrowania się formacji policyjnych Wileńszczyzny z resztą państwa polskiego oraz funkcjonowanie Policji Państwowej województwa wileńskiego do końca II RP na wybranych przykładach.

Policja Państwowa była niewątpliwie organizacją bezpieczeństwa i porządku publicznego. Jednocześnie z racji wykonywanych zadań i stawianych jej celów stanowiła istotny element szeroko pojętego systemu państwowego. Zadania do niej należące są tożsame z jednym z podstawowych obowiązków państwa, jakie wymienia Hobbes w *Lewiatanie* – zapewnieniem obywatelom/poddanym bezpieczeństwa w wymiarze wewnętrznym. Niewątpliwie analiza problemu funkcjonowania policji należy zatem do przedmiotu zainteresowań politologii. W toku analizy będą przedstawiać kompetencje organów bezpieczeństwa na Wileńszczyźnie, dokonując ich analizy porównawczej z funkcjonującymi w tym czasie na obszarze należącym do Rzeczypospolitej. Policja zatem będzie postrzegana tu jako element, narzędzie systemu politycznego państwa,

zwłaszcza w jego wąskim wymiarze dotyczącym ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego. By tej analizy dokonać, stosować będę metodę analizy tekstu prawnego w oparciu o wykładnię językową, ale też systemową, gdyż nie można ustaw i dekretoów konstytuujących formacje policyjne interpretować w oderwaniu od ustawy zasadniczej, a w przypadku tak specyficznej służby, jaką jest policja, także w oderwaniu od obowiązującej w danym okresie procedury karnej czy przepisów o kontroli i ochronie granic państwowych.

Autor pragnie podziękować insp. Jackowi Walaszczykowi i kom. Krzysztofowi Musielakowi za udostępnienie fotografii z ich prywatnych kolekcji.

Rozdział I

Zagadnienia wprowadzające

Funkcja władcza zdaniem prof. Jerzego Langroda należy do fundamentalnych funkcji państwa. Oznacza ona *reglamentację, porządkowanie aktywności jednostek i ich grup. Tzn. funkcję władczą, autorytetową (imperium), prawotwórczą, reglamentującą i nadzorującą aktywność prywatną, jednym słowem funkcję policyjną*². Profesor Stanisław Kasznica uzupełniał tę funkcję o bardzo ważny składnik – prawo do stosowania legitymizowanej przemocy: *możność narzucania i poparcia swej woli przy pomocy bezwzględного przymusu, opartą na monopolu siły fizycznej, jako najgłębszym swym fundamencie (...)*. Do przynależnego państwu władztwa administracyjnego przależy *możliwość prowadzenia działalności popartej użyciem przymusu, zwanej policją*³. Warto w tym miejscu przypomnieć przyjmowaną do dziś na gruncie prawa kontynentalnego, a wprowadzoną w 1924 roku przez Georga Jellinka pozytywistyczną definicję państwa, która legła u podstaw polskiej międzywojennej myśli administracyjnej: *państwo to wyposażona we władzę samorodną jedność związkowa osiadłych ludzi, w sensie prawnym zaś jest to korporacja osiadłego ludu, wyposażona w bezpośrednią, samorodną władzę zwierzchniczą, lub wyposażona w bezpośrednią samorodną władzę zwierzchniczą korporacja terytorialna*⁴. Zatem państwo składa się z trzech elementów: ludności, terytorium i władzy suwerennej.

---

² J.S. Langrod, *Instytucje prawa administracyjnego. Zarys części ogólnej*, t. 1, Kraków 1948, s. 173.

³ S. Kasznica, *Polskie prawo administracyjne. Pojęcia i instytucje zasadnicze*, Poznań 1947, s. 119.

⁴ G. Jellinek, *Ogólna nauka o państwie*, ks. 2, 3, tłum. A. Peretiakowicz, Warszawa 1924, s. 47.

Tak pojęcie policji definiuje Władysław Kawka w wydanej w 1939 roku w Wilnie publikacji *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*:

Pod terminem policja rozumiemy:

- a) *Gałąź działalności administracyjnej,*
- b) *Korpus zorganizowany na sposób wojskowy.*

Wskazał on zatem dwa kierunki, w jakich można zmierzać, prowadząc badania nad istotą formacji policyjnych: prawno-administracyjny i strukturalny. W dalszej części wspomnianego opracowania autor wprowadza także następującą definicję policji: *działalność państwa, ograniczającą wolność jednostki w interesie dobra ogółu*⁵. Kolejne rozdziały książki będą zatem poświęcone formacjom policyjnym na Wileńszczyźnie w rozumieniu strukturalnym: jako zorganizowanemu na wzór wojskowy korpusowi – państwowej służbie bezpieczeństwa.

Cele i zadania Policji Państwowej zostały wyraźnie określone w Ustawie z dnia 24 lipca 1919 roku o policji państwowej⁶. Artykuł 1 stanowił, że *Policja jest państwową organizacją służby bezpieczeństwa*, art. 2, że *Policja państwowa jest organem wykonawczym władz państwowych i samorządowych i ma za zadanie ochronę bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego*, art. 4 z kolei, że *Policja jest organizowana i wyszkolona na wzór wojskowy i podlega Ministrowi Spraw Wewnętrznych*. Analogiczne przepisy ustalające zakres obowiązków pojawiają się także w Dekrecie nr 91 Naczelnego Dowódcy Wojsk Litwy Środkowej w przedmiocie organizacji i zakresu działań Policji Państwowej⁷. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 roku definiowało zaś policję w art. 1: *Policja Państwowa jest jednolitym, zorganizowanym na wzór wojskowy korpusem, przeznaczonym do utrzymania bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego*⁸.

---

⁵ W. Kawka, *op. cit.*, s. 35-39. Autor, gdy pisał powyższe opracowanie, był asystentem w Zakładzie Administracji i Prawa Administracyjnego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie.

⁶ *Ustawa z dnia 24 lipca 1919 roku o policji państwowej*, Dz.PPP 1919, nr 61.

⁷ *Dekret nr 91 Naczelnego Dowódcy Wojsk Litwy Środkowej w przedmiocie organizacji i zakresu działań Policji Państwowej z dnia 8 lutego 1921 r.*, Dz.U. TKRLŚ 1921, nr 9 (19).

⁸ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 roku o Policji Państwowej*, Dz.U. 1928, nr 28, poz. 257.

W rozważaniach nad zadaniami stawianymi przez ustawodawcę przed Policją Państwową, czy szerzej – przed policją w ogóle, pojawia się kwestia zdefiniowania pojęcia bezpieczeństwa i porządku publicznego. Celowo stosowana jest tu liczba pojedyncza, gdyż słowa te w ustawodawstwie występują łącznie. Nie mają one definicji legalnej, a więc nie zostały zdefiniowane w żadnym polskim akcie prawnym zarówno w II RP, jak i w czasach nam współczesnych. Nie jest bowiem możliwe w tym przypadku skonstruowanie definicji pełnych i ostatecznych, ze względu na zmienność warunków życia społecznego⁹. Pojęcia te są w naukach prawnych określane jako *klauzule generalne*¹⁰. Jak pisze Anna Piaskowy, *do konstytutywnych cech klauzul generalnych należy bez wątpienia ich niedookreśloność. Polega ona na tym, że zakres zwrotów będących klauzulami generalnymi nie jest ściśle określony ani jednoznaczny. W konsekwencji brak jest czytelnej granicy pozwalającej rozstrzygnąć, co należy do desygnatów danego pojęcia, a co wychodzi poza ich zakres in concreto*¹¹. Zatem aby zrozumieć cele i zadania Policji Państwowej, należy sięgnąć głębiej, posługując się definicjami poszczególnych zawartych w ustawie pojęć, przyjmowanymi na gruncie nauk o bezpieczeństwie.

Bezpieczeństwo narodowe, w znaczeniu społecznym, stanowi dla jednostek, społeczności lokalnych oraz państwa pierwotną, egzystencjalną, naczelną potrzebę i wartość, a zarazem priorytetowy cel działania na wszystkich poziomach organizacji państwowej i samorządowej¹². Można zatem powiedzieć, że jego zapewnienie należy do podstawowych funkcji państwa, jest jednym z celów jego istnienia. W wymiarze podmiotowym bezpieczeństwo odnosi się do uczestników życia społecznego. W wymiarze przedmiotowym – do różnych jego dziedzin. W naszych rozważaniach szczególnie istotna jest kwestia zakresu środków

---

⁹ Z. Duniewska, B. Jaworska-Dębska, M. Stahl (red.), *Prawo administracyjne materialne. Pojęcia, instytucje, zasady*, Warszawa 2014, s. 656, *Seria Akademicka* – Wolters Kluwer Polska.

¹⁰ A. Chajbowicz, *Policja administracyjna jako sfera ingerencji administracyjnej*, s. 67, [online] <http://www.wuwr.com.pl/online-texts/download/71.html> (22 I 2015).

¹¹ A. Piaskowy, *Klauzule generalne w projekcie nowego kodeksu cywilnego*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2012, nr 3.

¹² W. Pokruszyński, *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa. Podręcznik akademicki*, Józefów 2010, s. 10.

i metod polityki bezpieczeństwa¹³. Zdaniem Józefa Kukulki bezpieczeństwo jest nie tyle określonym stanem rzeczy, ile ciągłym procesem społecznym, w ramach którego podmioty działające starają się doskonaląc mechanizmy zapewniające im poczucie bezpieczeństwa¹⁴.

Klasycznie bezpieczeństwo można podzielić na wewnętrzne i zewnętrzne (międzynarodowe). Pojęcie bezpieczeństwa wewnętrznego obejmuje wszystko to, co wiąże się z równowagą i porządkiem na danym terytorium. Z kolei bezpieczeństwo zewnętrzne oznacza brak zagrożeń ze strony innych aktorów stosunków międzynarodowych (państw i organizacji międzynarodowych)¹⁵. Współcześnie niezwykle trudno oddzielić te dwa wymiary bezpieczeństwa, co ma związek zarówno z procesami globalizacyjnymi, jak i regionalizacyjnymi. W interesującym nas okresie międzywojennym starano się zachować ten tradycyjny podział, choć zauważano (czemu dano wyraz w 1923 roku podczas Międzynarodowego Kongresu Policji Kryminalnych w Wiedniu, gdzie powołana została Międzynarodowa Komisja Policji Kryminalnych, czyli Interpol), że pojawia się cały szereg przestępstw, których skuteczne zwalczanie wymaga daleko idącej współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa wewnętrznego, co było wcześniej nie do pomyślenia. Uważano bowiem, iż ściganie i karanie przestępstw jest dyskrecyjną kompetencją państwa¹⁶.

Bezpieczeństwo publiczne jest natomiast definiowane jako stan faktyczny wewnątrz państwa, który umożliwia normalne funkcjonowanie organizacji państwowej, realizowanie jej interesów. Jest to system urządzeń prawno-publicznych i stosunków społecznych, regulowany przez prawo i inne normy społeczne. Celem jego istnienia jest ochrona jednostki i społeczeństwa oraz mienia przed zagrożeniami, zwłaszcza płynącymi ze strony innych jednostek i grup społecznych¹⁷.

Pojęcie porządku publicznego można zdefiniować jako przestrzeganie przez jednostki określonych reguł postępowania (zakazów, na-

---

¹³ A. Wawrzusiszyn, *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa*, „Realia i Co Dalej...” Dwumiesięcznik społeczno-polityczny” 2010, nr 3.

¹⁴ J. Kukułka, *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Warszawa 1982, s. 31.

¹⁵ Ch. Bay, *Koncepcje bezpieczeństwa indywidualnego, narodowego i zbiorowego*, „Studia Nauk Politycznych” 1989, nr 4.

¹⁶ H. Kurta, *Interpol*, Warszawa 1976, s. 8, *Wszystko o...*

¹⁷ Vide: E. Ura, *Prawne zagadnienia bezpieczeństwa państwa*, Rzeszów 1988, rozdz. 6.

kazów), których nieprzestrzeganie w warunkach życia w zbiorowości naraziłoby je na konflikty z otoczeniem. Można to pojęcie rozumieć także wężej, jako pożądane zachowanie się jednostek lub grup w miejscach publicznych. Jest ono również traktowane jako warunek *sine qua non* koegzystencji jednostek w grupie społecznej¹⁸. Natomiast zdaniem prof. Andrzeja Marka *pod pojęciem porządku publicznego rozumie się uporządkowany odpowiednimi przepisami, wolny od zakłóceń bieg życia zbiorowego. Jeżeli zaś chodzi o spokój publiczny, to oznacza on niezakłócony stan równowagi psychicznej nieokreślonej liczby osób, przy czym wykroczenia przeciwko spokojowi publicznemu wywołują zakłócenia tego stanu (zaniepokojenie, oburzenie itp. reakcje ludzi)*¹⁹.

Jak zatem widać, między bezpieczeństwem publicznym a porządkiem publicznym następuje ścisła korelacja. Brak przestrzegania tego drugiego powodować może (i często powoduje) spadek poziomu bezpieczeństwa, a z pewnością wzrost subiektywnego poczucia zagrożenia wśród jednostek. I odwrotnie: zapewnienie porządku publicznego podnosi poziom bezpieczeństwa publicznego²⁰.

Cechą charakterystyczną dla położenia Policji Państwowej w strukturach organów władzy publicznej RP była podległość organom administracji państwowej odpowiednich szczebli. Policja Państwowa była bowiem organem wykonawczym władz państwowych i samorządowych. Na szczeblu państwowym PP podlegała ministrowi spraw wewnętrznych, w województwach – wojewodom, a w powiatach – starostom²¹.

Funkcjonowanie PP opierało się na trzech fundamentalnych zasadach:

1. jednolitość – funkcjonariuszy wszystkich służb obowiązywały te same przepisy, określające ich podstawowe prawa i obowiązki, a także zasady podporządkowania władzom administracji ogólnej i sądownym;

---

¹⁸ S. Pieprzny, *Ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego w prawie administracyjnym*, Rzeszów 2007, s. 32.

¹⁹ A. Marek, *Prawo wykroczeń (materialne i procesowe)*, Warszawa 2002, s. 119, *Podręczniki Prawnicze*.

²⁰ Z. Duniewska, B. Jaworska-Dębska, M. Stahl (red.), *op. cit.*, s. 658.

²¹ A. Misiuk, *Historia policji w Polsce od X wieku do współczesności*, Warszawa 2008, s. 122, *Prawo i Administracja. Bezpieczeństwo Wewnętrzne*.

2. apolityczność;
3. wyłączność – PP była jedynym organem wykonawczym w zakresie utrzymania porządku i bezpieczeństwa publicznego²².

W ten sposób charakteryzował kierunek rozwoju PP jej pierwszy komendant główny Władysław Henszel:

1. *Terytorium Rzeczypospolitej powinno być traktowane jako jednolita pod względem ochrony bezpieczeństwa całość. Na tym terytorium działa jedna i jednolita instytucja – Policja Państwowa.*
2. *Policja Państwowa posiadać winna wewnętrzną autonomię. (Sprawy szkolenia, osobowe, dyscyplinarne i gospodarcze).*
3. *Taktyka Policji Państwowej winna być oparta na zasadzie prewencji. Jako nieodzowny warunek wykonania i skuteczności tej taktyki uważać należy utrwalanie przyjaznych, opartych na całkowitym zaufaniu i szacunku stosunków między społeczeństwem i policją.*
4. *Zakres działalności Policji Państwowej obejmuje tylko ochronę bezpieczeństwa. Podstawą każdego czynu policjanta powinna być jedynie ustawa karna oraz instrukcje na zasadzie ustawy wydane.*
5. *Wysokie wynagrodzenie policjantów jest rękojmią doboru zdolnych i wartościowych ludzi²³.*

Punkt drugi stanowił zarzewie poważnych sporów kompetencyjnych pomiędzy Policją Państwową a władzami administracyjnymi przynajmniej do 1926 roku. Szczególnie konflikt ten widoczny był na poziomie województw i powiatów. W tym celu na podstawie Ustawy o Policji z 1919 roku ministrowie spraw wewnętrznych wydawali kolejne okólniki, mające wskazać władzom okręgowym i powiatowym PP ich miejsce w hierarchii służbowej. Okólnik nr 47 z 14 stycznia 1920 roku nakazywał wykonywanie poleceń starostów w sposób energiczny, nadawał również starostom prawo zawieszania funkcjonariuszy w obowiązkach służbowych. Stało to w wyraźnej sprzeczności z punktem trzecim cytowanego tekstu komendanta Henszla. Kolejny okólnik, nr 74 z 24 czerwca 1924 roku, jeszcze bardziej rozszerzył kompetencje starostów i wojewodów, dając im prawo wglądu do spraw dyscyplinarnych i sprzeciwu.

---

²² A. Peplowski, *Policja Państwowa w systemie organów bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej*, Szczytno 1991, s. 71-73.

²³ W. Henszel, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1923, 9 VI, nr 24.

W okólniku nr 83 z 30 lipca 1925 roku minister przeniósł na władze administracyjne uprawnienia postępowania wyjaśniającego w sytuacji wykroczenia organów PP przeciwko urzędom administracyjnym w zakresie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego. Na podstawie okólnika nr 29 z 11 marca 1926 roku przedstawiciele wojewodów i starostów zostali zobowiązani do uczestnictwa w odprawach komendantów powiatowych i posterunków w celu pełnego zapoznania się z problemami w działaniu organów policyjnych²⁴. Przewrót majowy nie spowodował masowych czystek w Policji Państwowej, a wydawane po nim akty prawne doprecyzowały zależność tej służby od administracji wojewódzkiej i powiatowej (w duchu centralizacji władzy). Rozporządzenie Prezydenta RP o Policji Państwowej z dnia 6 marca 1928 roku akcentowało organizację korpusu policyjnego na wzór wojskowy (co znalazło wyraz także w upodobnieniu systemu oznaczeń stopni policyjnych, oraz ich umieszczania na naramiennikach i czapkach, do rozwiązań stosowanych w Wojsku Polskim). Podkreślono znaczenie centralnego kierowania i szkolenia w hierarchicznej strukturze aparatu policyjnego (czego skutkiem było utworzenie szkoły dla niższych funkcjonariuszy w Mostach Wielkich pod Lwowem w miejsce dotychczasowego systemu opartego na szkołach okręgowych). Starano się także poprawiać warunki bytowe policjantów²⁵.

---

²⁴ A. Misiuk, *op. cit.*, s. 124-125.

²⁵ M. Mączyński, *Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej. Organizacyjno-prawne podstawy funkcjonowania*, Kraków 1997, s. 24.

Rozdział II

Wileńszczyzna – terytorium i ludność

W literaturze przedmiotu często spotyka się słowo „Kresy”, a dokładnie „Kresy Północno-Wschodnie” na określenie Ziemi Wileńskiej. Znaczenie tego pojęcia doskonale wyjaśnia prof. Jacek Kolbuszewski: *Pisane wielką literą Kresy stanowią jedyny w swoim rodzaju równoważnik nazwy geograficznej, zakresem swym obejmujący kilka regionów, kilka kraiń, kilka nawet obszarów etnicznych, uznanych jednak za obszar polskiej swojskości. (...) Kresy jednoznacznie (...) kojarzą się z tymi obszarami, które znajdowały się ongiś we wschodnim obrzeżu Rzeczypospolitej. (...) Mówiąc „Kresy”, mamy z reguły na myśli Kresy Wschodnie²⁶. (...) Kresy dwudziestolecia wyglądały już inaczej niż Kresy wieku XIX. Pojmowanie Kresów jako przede wszystkim, a około roku 1936 właściwie już tylko obszarów położonych wzdłuż całości wschodnich granic państwa, było pewnego rodzaju odpowiednikiem pojawiającej się wówczas w literaturze tendencji do apoteozy bądź choćby tylko obserwacji zwyczajnej codzienności życia: akceptacji własnych dokonań narodowych, akceptacji form życia narodowego, akceptacji tego, co po prostu jest²⁷.*

W tej ostatniej postaci słowo „Kresy” jest używane także w dzisiejszej kulturze, a za nią w pracach naukowych: jako Kresy rozumiemy obszary położone wzdłuż wschodniej granicy II Rzeczypospolitej. Nie stosuje się zaś tego określenia do opisanie ziem położonych wzdłuż ustalonej w Jałcie granicy wschodniej obecnej Polski. W tym także znaczeniu, w którym się stosuje, będzie się pojawiać określenie „Kresy” w dalszej części książki. Jako że słowo to przeciętnemu czytelnikowi

²⁶ J. Kolbuszewski, *Kresy*, Wrocław 1999, s. 12, *A To Polska Właśnie*.

²⁷ *Ibidem*, s. 100.

kojarzy się raczej z dawnymi województwami południowo-wschodniej Rzeczypospolitej, a więc lwowskim, stanisławowskim czy tarnopolskim, ziemie niewątpliwie uznawane za kresowe, będące przedmiotem analizy Autora, będą częściej nazywane Wileńszczyzną, co było również przyjęte w pisarstwie, także politycznym, Dwudziestolecia Międzywojennego.

Pojęcie Wileńszczyzny jest używane tutaj w znaczeniu „region”. Słowo to jest zaś rozumiane zarówno w znaczeniu geograficznym (obszar ziemi wydzielony bądź ze względu na jej naturalne właściwości, bądź w sposób sztuczny – granicami administracyjnymi, politycznymi), jak i systemowym (system społeczny, ład, w którym zbiorowość ludzi trwale zajmuje, zagospodarowuje i kontroluje określone terytorium)²⁸. Dla potrzeb niniejszej publikacji przyjęto zawężone granicami administracyjnymi i politycznymi rozumienie „Wileńszczyzny” jako województwa wileńskiego – jednostki administracyjnej II Rzeczypospolitej, utworzonej ustawą z dnia 22 grudnia 1925 roku²⁹.

Oczywiście ze względu na chronologiczno-problemowy układ pracy oraz określony we wstępie cel badawczy konieczne jest także odniesienie się do terytorium parapaństwa (uznawanego za państwo jedynie przez Rzeczpospolitą Polską), jakim była Litwa Środkowa, istniejąca od 12 października 1920 roku do 2 marca 1922 roku³⁰. Terytorium Litwy Środkowej z roku 1920 różniło się od obszaru województwa wileńskiego.

Pierwsza składała się z trzech powiatów: wileńskiego, oszmiańskiego i święciańskiego, oraz miasta Wilna³¹. Terytorium to obejmowało około 10 tys. km² i zamieszkiwane było przez 530 tys. osób³². Województwo wileńskie składało się z powiatów: brasławskiego (od miasta Brasław,

---

²⁸ J. Nowak, *Współpraca nordycka. Wzór dobrej polityki*, Poznań 2001, s. 16.

²⁹ Ustawa z dnia 22 grudnia 1925 r. w sprawie utworzenia województwa wileńskiego, Dz.U. 1926, nr 6, poz. 29.

³⁰ Dekret nr 1 Naczelnego Dowódcy Wojsk Litwy Środkowej z dnia 12 października 1920 r. o ustanowieniu władzy zwierzchniej na terenie Litwy Środkowej, o określeniu jej terytorium i o godle, Dz.U. TKRLŚ 1920, nr 1, poz. 1; Uchwała Sejmu Ustawodawczego z dnia 24 marca 1922 r. o objęciu władzy państwowej w Ziemi Wileńskiej przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1922, nr 20, poz. 162.

³¹ B. Kolarz, *Ustrój Litwy Środkowej w latach 1920-1922*, Gdańsk 2004, s. 179.

³² E. Kirwiel, *Kresy Północno-Wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939. Oblicze polityczne*, Lublin 2011, s. 17.

dziś Браслаў na Białorusi), dziśnieńskiego (od miasta Dżisna, ale jego stolicą było Głębokie, dziś Глыбóкае na Białorusi), mołodeckiego (od miasta Mołodeczno, dziś Маладзечна na Białorusi), oszmiańskiego (od miasta Oszmiana, dziś Ашмяны na Białorusi), postawskiego (od miasta Postawy, dziś Паставы na Białorusi), święciańskiego (od miasta Święciany, dziś Švenčionys na Litwie), wilejskiego (od miasta Wilejka, dziś Вiлейка na Białorusi), wileńsko-trockiego (od miast Wilno i Troki, dziś Vilnius i Trakai na Litwie), i miasta Wilna³³. Obszar województwa wynosił 388 634 km² w 1931 roku³⁴, zamieszkiwało je 1 275 269 osób³⁵.

Struktura etniczna Litwy Środkowej prezentowała się następująco: Polacy stanowili 70,6%, Litwini – 12,84%, Białorusini – 6,02%, Żydzi – 4,04%, inni – 6,5% ludności³⁶. W samym mieście Wilnie w 1919 roku Polacy stanowili 50,2%, Żydzi – 43,5%, a Litwini – 2,6% mieszkańców³⁷. W 1931 roku Wilno zamieszkiwało 65,9% Polaków, 28,0% Żydów, 3,8% Rosjan, 0,9% Białorusinów, 0,8% Litwinów, 0,6% pozostałych narodowości. W województwie wileńskim w 1939 roku zamieszkiwało 59,7% Polaków, 22,7% Białorusinów, 8,5% Żydów, 3,4% Rosjan, 5,5% pozostałych (w tym Litwini)³⁸.

Porównując dane ze spisu z 1916 roku (okupacja niemiecka) i lat 30. (Rzeczpospolita Polska), należy mieć na względzie, że ówczesna metodologia badań zakładała pytanie o język ojczysty lub wyznanie, a nie o narodowość. Dlatego trzeba przyjmować, że nie wszystkie osoby deklarujące język polski jako ojczysty zadeklarowałyby narodowość polską, gdyby zostały o nią wprost zapytane³⁹. Mogło to być powodo-

---

³³ P. Krasnopolski (red.), *Wilno i Województwo Wileńskie. Informator społeczno-gospodarczy i księga adresowa m. Wilna i województwa wileńskiego na rok 1939*, Wilno 1939, s. 12-19.

³⁴ *Skorowidz Gmin Rzeczypospolitej Polskiej. Ludność i Budynki oraz Powierzchnia i Użytki rolne. Województwa Wileńskie i Nowogródzkie. Seria B, z. 8, s. 6.*

³⁵ *Rocznik statystyczny Wilna*, Wilno 1933, s. 210.

³⁶ W. Jędrzejewicz, *Litwa Środkowa i jej życie wewnętrzne*, „Niepodległość” (Londyn) t. 16, 1983, s. 26.

³⁷ M. Brensztejn, *Spisy ludności m. Wilna za okupacji niemieckiej od d. 1 listopada 1915 r.*, Warszawa 1919, s. 21.

³⁸ *Mały rocznik statystyczny*, Warszawa 1939, s. 23.

³⁹ S. Wysocki, *Rola komunistycznej partii zachodniej Białorusi w ruchu narodowym Białorusinów w Polsce*, Wilno 1933, s. 8-9.

wane niskim poziomem świadomości mieszkańców, działaniami manipulacyjnymi lokalnych władz, a także specyficzną dla pogranicza trudnością w samookreśleniu czy nawet zdefiniowaniu języka, jakim się mówi, w sposób umożliwiający prawidłowe wypełnienie ankiety⁴⁰. Niezależnie od tych wątpliwości natury metodologicznej można przyjąć jako prawdopodobne założenie, że Wileńszczyzna była zamieszkiwana przez ludność polską z liczną mniejszością białoruską (głównie na wsi) i żydowską (głównie w miastach), natomiast pretensje, jakie zgłaszała do tych ziem Litwa, miały charakter raczej historyczny, niż znajdujący uzasadnienie w koncepcji prawa narodów do samostanowienia.

Wileńszczyzna należała do jednych ze słabiej rozwiniętych województw II Rzeczypospolitej. Wskaźnik analfabetyzmu wynosił 29%, podczas gdy średnia dla całego kraju – 23,1%. Dla porównania w województwie krakowskim wskaźnik ten osiągał 13,7%, w warszawskim – 21,8%, a lwowskim – 21,1%⁴¹. Również struktura zatrudnienia wskazywała na ubogi charakter Wileńszczyzny: aż 73% ludności zatrudnione było w rolnictwie, tylko 10,2% w przemyśle, 4,2% w handlu i usługach, a 2,8% w komunikacji i transporcie. Średnia dla całej Polski wynosiła odpowiednio: 61%, 19,2%, 5,7%, 3,6%⁴². Podobnie niewystarczająco rozwinięta była infrastruktura kolejowa (przeciętna długość sieci kolejowych w Polsce wynosiła 4,3 km na 100 km² powierzchni, a na Wileńszczyźnie – 2,9 km) i drogowa (15 km na 100 km² powierzchni średnio w całej Polsce i 5,7 km na 100 km² na Wileńszczyźnie)⁴³. Zmiana granic państwowych spowodowała, że Wileńszczyzna została odcięta od najbliższych portów morskich w Kłajpedzie i Królewcu oraz tradycyjnych rynków zbytu Rosji. Położenie geograficzne, a więc sąsiedztwo w okresie międzywojennym co najmniej nieprzyjaznych Polsce Związku Sowieckiego i Litwy oraz bliskość niemieckich Prus Wschodnich, powodowało, że Wileńszczyzny nie obejmowały wielkie państwowej projekty inwestycyjne ministra Eugeniusza Kwiatkowskiego, zapoczątkowane w drugiej połowie lat 30. w ramach Centralnego Okręgu Przemysłowego.

---

⁴⁰ E. Kirwiel, *op. cit.*, s. 33.

⁴¹ *Mały rocznik statystyczny...*, s. 29.

⁴² *Drugi powszechny spis ludności z dnia 9 grudnia 1931 r.* Seria C, z. 36, Warszawa 1931, s. 35.

⁴³ E. Kirwiel, *op. cit.*, s. 52-53.

Mimo opisanego wcześniej gospodarczego zacofania Wileńszczyzna, a właściwie jej stolica, Wilno, należała bez wątpienia do jednego z najważniejszych ośrodków nauki i kultury II Rzeczypospolitej. Funkcjonował tu Uniwersytet Stefana Batorego – druga najstarsza (założona w 1579 roku) polska wyższa uczelnia. Działała tu formalnie prywatna, ale silnie powiązana z USB Szkoła Nauk Politycznych (założona w 1932 roku). Wybitnych uczonych skupiało Towarzystwo Przyjaciół Nauk (założone jeszcze w 1907 roku)⁴⁴. W Wilnie mieścił się także Instytut Naukowo-Badawczy Ziem Wschodnich, będący placówką specjalizującą się w badaniach (używając języka współczesnej nauki) socjologicznych (działający od 1930 roku)⁴⁵. Z Wilnem związani byli tacy wybitni uczeni, jak: Feliks Koneczny, historyk literatury Stanisław Pigoń, filozof Wincenty Lutosławski, filozof i etyk Władysław Tatar-kiewicz, filozof Piotr Marian Massonius, historyk i teoretyk literatury Manfred Edward Kridl, historyk literatury Konrad Górski, historyk Stanisław Kościółkowski, filozof Tadeusz Hipolit Czeżowski, filozof i historyk literatury Henryk Elzenberg, matematyk Wiktor Emeryk Jan Staniewicz, ekonomista rolny Witold Cezary Staniewicz, ekonomista Władysław Zawadzki, filolog i filozof Marian Zdziechowski, prawnik Wacław Komarnicki, lekarz Aleksander Januszkiewicz, lekarz Stanisław Karol Władyczko, lekarz Józef Kazimierz Ziemacki, historyk i prawnik Stefan Ehrenkreutz, fizyk Wacław Michał Dziewulski, etnograf Cezaria Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowa, psychiatra i neurolog Maksymilian Rose, geolog Bronisław Nikodem Rydzewski, filolog klasyczny Jan Oko, malarze i graficy Ferdynand Ruszczyc, Tymon Niesiołowski, Ludomir Sleńdziński, kierownik Katedry Pedagogiki Ludwik Chmaj, Wiktor Sukiennicki, historyk Henryk Łowmiański, badacz cywilizacji wschodniochrześcijańskiej, a zarazem doskonały interpretator bolszewizmu Bogumił Jasinowski, historycy literatury Józef Kallenbach, Kazimierz Kolbuszewski, filolog klasyczny Stefan Srebrny, lekarz onkolog

---

⁴⁴ S. Wielgus, *Uczelnie wyższe i instytuty naukowe w II Rzeczypospolitej. Polskie towarzystwa naukowe*, „Notatki Płockie” 2002, nr 3.

⁴⁵ O. Grott, *Instytut Badań Spraw Narodowościowych i Komisja Naukowych Badań Ziem Wschodnich w planowaniu polityki II Rzeczypospolitej Polskiej na Kresach Wschodnich*, Kraków 2013, s. 9, *Societas*, 66.

Kazimierz Pelczar⁴⁶. Wielu uczonych i absolwentów USB tworzyło po 1945 roku ośrodki akademickie w Toruniu i Gdańsku, a także zasiłowało kadry Uniwersytetu Jagiellońskiego, Warszawskiego i innych ośrodków, również zagranicznych⁴⁷.

Ogółem na Wileńszczyźnie w 1939 roku funkcjonowało 55 przedszkoli, 1589 szkół powszechnych, 29 gimnazjów, 26 liceów, 5 seminariów nauczycielskich, 46 szkół zawodowych, 9 ludowych szkół rolniczych, 9 zawodowych szkół dokształcających i 2 akademickie szkoły wyższe⁴⁸.

Było Wilno także wielokulturowym centrum artystycznym. Działali tu wybitni polscy malarze, Ferdynand Ruszczyc i Ludomir Sleńdziński, skupieni wokół założonego w 1920 roku Wileńskiego Towarzystwa Artystów Plastyków. Tu powstawały teksty braci Stanisława „Cata” oraz Józefa Mackiewiczów, a także Czesława Miłosza i Teodora Bujnickiego. Tworzyli tu również wybitni rzeźbiarze, między innymi Stanisław Horno-Popławski, Tadeusz Godziszewski, Zbigniew Pronaszko. Rodziła się tu wówczas fotografika, reprezentowana między innymi przez Bolesława i Edmunda Zdanowskich. Do dziś można podziwiać w Wilnie budowle projektowane przez wybitnego międzywojennego architekta Stefana Narębskiego (np. Pałac Arcybiskupi). Romuald Gut zaprojektował zrealizowany i do dziś widoczny projekt aranżacji placu Katedralnego. Jerzy Hoppen zaprojektował aranżację krypty królewskiej wileńskiej katedry. Wspomniany wcześniej Ferdynand Ruszczyc był nie tylko pomysłodawcą nadania odrodzonemu uniwersytetowi imienia króla Stefana Batorego, lecz także utworzenia w wileńskiej Alma Mater Wydziału Sztuk Pięknych, nadającego sztuce charakter równy innym naukom⁴⁹. Wilno odegrało także rolę w tworzeniu litewskiego kanonu malarstwa. To tutaj

---

⁴⁶ M. Jackiewicz, *Uniwersytet Stefana Batorego*, „Magazyn Polski” 2014, nr 3, Kresy.pl, 2 V 2014, [online] <http://kresy24.pl/50561/universytet-stefana-batorego/> (29 I 2014).

⁴⁷ Lista niektórych absolwentów USB: *Absolwenci Uniwersytetu Wileńskiego*, Biolog.pl, [online] http://www.biolog.pl/index.php?haslo=Kategoria:Absolwenci_Uniwersytetu_Wile%C5%84skiego (29 I 2014).

⁴⁸ *Mały rocznik statystyczny...*, s. 318.

⁴⁹ Więcej na temat roli Wilna w rozwoju sztuk pięknych II Rzeczypospolitej zob. w monografii: J. Poklewski, *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*, Toruń 1994, s. 68-284, *Rozprawy – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu*.

prowadził swoje Studium Malarskie dla Młodzieży wybitny litewski malarz Witold Kajruksztis. Tu tworzył także Juozas Kamarauskas.

W okresie międzywojennym Wileńszczyzna była zatem regionem wielu kontrastów. Zamieszkiwali ją ludzie należący do wielu narodów i wyznań. Bardzo duże było także zróżnicowanie dochodów, a co za tym idzie poziomu życia. Nieuchronnie musiało się to przekładać na poziom bezpieczeństwa wewnętrznego. Działalność służb wyspecjalizowanych w jego zapewnieniu była bardzo trudna, szczególnie gdy uświadomimy sobie, że wielu mieszkańców Wileńszczyzny, choć było obywatelami Rzeczypospolitej, nie darzyło tego państwa sympatią, a więc nie było zainteresowanych współpracą z jego organami. W szczególności zaś z policją. Warto w tym miejscu wspomnieć, że Wilno miało opinię najbezpieczniejszego miasta II Rzeczypospolitej⁵⁰.

---

⁵⁰ A. Misiuk, *op. cit.*, s. 250.

Rozdział III

Wileńszczyzna w planach polityków odrządzającego się państwa polskiego i w praktyce historycznej

Rzeczpospolita Polska odzyskała niepodległość na skutek szczęśliwego zbiegu okoliczności, jakim była przegrana dwóch zaborców – Niemiec i Austro-Węgier – w I wojnie światowej oraz upadek carskiej Rosji w wyniku rewolucji bolszewickiej. Zwycięskie mocarstwa były zgodne co do konieczności utworzenia państwa polskiego, jednak jego granice pozostawały sprawą otwartą. Modna w drugiej dekadzie XX wieku koncepcja prawa narodów do samostanowienia, która przyczyniła się do poparcia naszej niepodległości zwłaszcza przez Stany Zjednoczone i ich prezydenta Woodrowa Wilsona⁵¹, powodowała jednocześnie, że odtworzenie Rzeczypospolitej w granicach sprzed I rozbioru było niemożliwe, gdyż kolidowałoby to z ambicjami innych narodów. Otwarta pozostawała więc kwestia: jakie granice ma mieć przysła Polska?

Nasze elity polityczne, wychowane na tradycji Najjaśniejszej Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz kolejnych powstań narodowych, nie do końca zdawały sobie sprawę z tego, albo też po prostu nie dopuszczali do świadomości faktu, że nie wszystkie narody zamieszkujące terytorium dawnego państwa były zainteresowane odbudową wspólnego organizmu politycznego. Można się spierać, co było tego przyczyną: czy naturalny proces ewolucji i budzenia się świadomości narodowej, jaki miał miejsce w ówczesnej Europie, czy też może celowa działalność

---

⁵¹ *President Woodrow Wilson's 14 Points (1918)*, Our Documents, [online] http://www.ourdocuments.gov/doc_large_image.php?doc=62 (6 XI 2014).

dawnych zaborców (Rosji, Niemiec i Austro-Węgier) wykorzystujących animozje między Polakami a Ukraińcami czy Litwinami, w mniejszym zaś stopniu Białorusinami (których tożsamość narodowa nie zdążyła się jeszcze wówczas w pełni ukształtować, a zdaniem niektórych badaczy nie zaistniała w pełni nawet w czasach nam współczesnych) na zasadzie *divide et impera*⁵². Faktem bezspornym pozostaje natomiast to, że te dwa narody – Ukraińcy i Litwini – starały się realizować swoje ambicje niezależnie od Warszawy, budując swoją tożsamość często na negacji wieloletniej wspólnej historii lub na jej własnej interpretacji, często sprzecznej z tym, czego uczyło się i uczy w polskich szkołach.

Ten stan faktyczny wymuszał na przywódcach politycznych odradzającego się państwa odniesienie się do niego i uwzględnienie go w planach. Dwa najbardziej wpływowe ośrodki polityczne związane były z charyzmatycznymi przywódcami: Józefem Piłsudskim i Romanem Dmowskim. Koncepcja tego drugiego była o wiele prostsza, także w realizacji. Zakładała bowiem inkorporację jak największego terytorium państwowego do Rzeczypospolitej. Kryterium miały być tu możliwości asymilacyjne polskiej większości. Koncepcja inkorporacyjna była najbliższa wizji świata, jaką prezentowali przywódcy polityczni zwycięskiej ententy, stąd też Dmowski trafił ze swoim przesłaniem na dość podatny grunt podczas konferencji pokojowej w Paryżu. Problemem pozostawała „tylko” kwestia, jak daleko na wschód mają sięgać granice odradzającej się Rzeczypospolitej. Dmowski proponował, by była to (z niewielkimi korektami) granica II rozbioru. Jak miały pokazać dalsze wypadki, ta koncepcja bardziej przemawiała do kresowych Polaków i dlatego została w praktyce zrealizowana. Co ciekawe, jeszcze w maju 1919 roku podczas rozmów z przedstawicielami ententy Dmowski deklarował, że „obszar języka litewskiego” powinien funkcjonować jako „odrębny kraj” w granicach państwa polskiego⁵³. Oznaczało to z jednej strony inkorporację Litwy etnicznej, ale też z drugiej strony jakąś formę autonomii. Co dokładnie miał na myśli przywódca Narodowej Demokracji, nie było okazji się dowiedzieć, gdyż taki postulat kontestowali nie

---

⁵² Z. Krajewski, *Geneza i dzieje wewnętrzne Litwy Środkowej (1920-1922)*, Lublin 1996, s. 12-13, *Biblioteka Polskiego Związku Katolicko-Społecznego*, t. 4.

⁵³ P. Łossowski, *Litwa*, Warszawa 2001, s. 79, *Historia Państw Świata w XX Wieku*.

tylko obecni w Paryżu politycy litewscy, ale przede wszystkim Brytyjczycy, niezainteresowani budową „polskiego imperium na Wschodzie”. Byłoby to bowiem ich zdaniem przesadne osłabianie Niemiec, a przez to wzmacnianie Francji, z którą strona polska ściśle współpracowała.

Bardziej skomplikowane założenia miał projekt Józefa Piłsudskiego. Zakładał on, że pomiędzy Rosją a Polską powinny powstać niepodległe państwa: Litwa i Ukraina (względnie Litwa z Białorusią i Ukraina), pozostające w federacji z Polską⁵⁴. Do realizacji tego planu konieczne było spełnienie kilku warunków, spośród których najważniejsza była wola wszystkich zainteresowanych stron oraz zrozumienie wśród kresowych Polaków. Wydawać by się mogło, że jako Naczelnik Państwa oraz Wódz Naczelny Wojska Polskiego Józef Piłsudski posiadał wszystkie narzędzia niezbędne do realizacji swej koncepcji. Okazało się jednak, że było inaczej.

Tematem naszych rozważań jest kwestia polskich służb bezpieczeństwa na Litwie, zatem i w tym miejscu ograniczę się jedynie do tego obszaru. W okresie I Rzeczypospolitej obserwowaliśmy stopniowe scalanie ziem Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego w jeden organizm państwowy, co formalnie nastąpiło w Konstytucji 3 maja z 1792 roku. Jeszcze szybciej postępował proces polonizacji elit WKL. W efekcie język litewski przetrwał jedynie na terenach wiejskich. Jego odrodzenie zaczęło się dopiero na przełomie XIX i XX wieku. Pewną rolę odegrały tu władze carskie, stawiając na zantagonizowanie rodzącej się litewskiej inteligencji wobec tradycyjnie polskiej (lub, jak mówią Litwini, „spolonizowanej”) szlachty. Rosja podejmowała nawet próby stworzenia wersji języka litewskiego zapisywanej grażdanką, ale nie odniosły one pożądanego przez Petersburg efektu. Zapleczem dla odrodzenia narodowego Litwinów stała się też znajdująca się pod panowaniem Niemiec Kłajpeda, gdzie drukowano książki w alfabecie łacińskim w wersji przyjętej dziś jako standardowa do zapisu języka litewskiego⁵⁵. Wielką rolę odegrało także rozpowszechnienie się wykształcenia, a wraz z nim rozwój rodzimej litewskiej inteligencji, która stopniowo zaczęła

---

⁵⁴ W.B. Łach, „Bunt” Żeligowskiego. Kulisy przyłączenia Wileńszczyzny do Polski 1920-1922, Warszawa 2014, s. 36.

⁵⁵ J. Ochmański, *Historia Litwy*, Wrocław 1990, s. 234-236.

manifestować własne ambicje państwowe, w oderwaniu od tradycji unii lubelskiej, a często na jej całkowitej negacji.

Dla wielu Polaków taka postawa była całkowitym zaskoczeniem, gdyż niepodległa Polska, o którą walczone w kolejnych powstaniach, miała być ich zdaniem wskrzeszeniem tej właśnie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Litewskość według nich miała znaczenie czysto historyczne, a nie „praktyczne”. W tym sensie należy rozumieć zdanie z wielkiej epopei narodowej Adama Mickiewicza *Pan Tadeusz*, którego w szkołach uczą się na pamięć polscy uczniowie:

*Litwo! Ojczyzna moja! ty jesteś jak zdrowie.
Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie,
Kto cię stracił. Dziś piękność twą w całej ozdobie
Widzę i opisuję, bo tęsknię po tobie*⁵⁶.

Jedność Rzeczypospolitej oddaje też kolejne zdanie Inwokacji: *Panno Święta, co jasnej bronisz Częstochowy i w Ostrej świecisz Bramie!*, które przywołuje dwa największe sanktuaria maryjne Rzeczypospolitej jako dwie „kotwice” polskiej i katolickiej (bo wówczas łączono te pojęcia) tożsamości. Również Józef Piłsudski sam siebie określał jako Litwina, choć to pojęcie znaczyło dla niego zupełnie coś innego niż dla prezydenta Litwy Antanasa Smetony. Na te różnice w rozumieniu znaczenia słowa „Litwin” wskazuje też Stanisław Cat-Mackiewicz w książce *Dom Radziwiłłów*. Przedstawia on cztery znaczenia, z których dwa warto przypomnieć, jako chyba najlepiej oddające istotę sporu: *Znaczenie drugie (...) Litwinem jest nie tylko człowiek mówiący po litewsku, lecz również po rusku i po polsku. Litwinem jest po prostu każdy mieszkaniec ogromnych przestrzeni Wielkiego Księstwa Litewskiego. (...) Znaczenie czwarte (...) Litwin jako człowiek wypędzający z siebie polskość, chcący się jej pozbyć, nie lubiący Polaków*⁵⁷.

Te emocje i kompletnie inne postrzeganie historii, a z nią i przyszłości powodowały, że dwa narody, połączone dotąd wspólną historią chwały wojennych zwycięstw, a także cierpieniem rozbiorów i kolejnych

---

⁵⁶ A. Mickiewicz, *Dziela*, t. 4: *Pan Tadeusz*, red. J. Krzyżanowski, oprac. L. Płoszewski, Warszawa 1955, s. 7.

⁵⁷ S. Cat-Mackiewicz, *Dom Radziwiłłów*, Kraków 2012, s. 29-41, *Pisma Wybrane*.

powstań, nie mogły już razem egzystować w jednym państwie, nawet na zasadach federacji. Wspólna historia stała się zaś jedną z przyczyn konfliktu, który trwał przez cały okres istnienia I Republiki Litewskiej i II Rzeczypospolitej, a jego najbardziej bolesnym wyrazem stał się spór o miasto Wilno.

Dla Litwinów było (i jest) oczywiste, że jest ono historyczną stolicą Wielkiego Księstwa Litewskiego, do którego tradycji ich państwo się odwołuje, a zatem tę funkcję powinno sprawować nadal. Zostało to zapisane w Akcie z 16 lutego 1918 roku, będącym *de facto* deklaracją niepodległości Litwy⁵⁸. Jednakże w okresie międzywojennym największą liczbę mieszkańców miasta oraz jego okolic stanowili Polacy. W przeprowadzonym przez Niemców w 1916 roku spisie ludności 50,2% mieszkańców zadeklarowało się jako Polacy, 43,5% jako Żydzi, 2,6% Litwini, 1,4% Rosjanie, 1,4% Białorusini, 0,7% Niemcy, 0,2% jako inne narodowości⁵⁹. Zatem przyjmując kryterium etniczne i związane z nim prawo narodów do samostanowienia, po I wojnie światowej silniejszymi argumentami dysponowała strona polska. Podnoszono również argument kulturowej polskości Wilna: najwspanialsze budowle tego miasta projektowali polscy architekci (np. katedra wileńska projektu Wawrzyńca Gucewicza jest przykładem polskiego klasycyzmu), a wykładowcami Uniwersytetu Wileńskiego byli tak wybitni Polacy, jak Piotr Skarga, Marcin Poczebutt-Odlanicki, Jan i Jędrzej Śniadeccy oraz wielu innych. Wilno zatem nawet dla wielu zwolenników koncepcji federalistycznej było oczywistą częścią odradzającego się państwa polskiego, a jego przynależność nie podlegała dyskusji.

Narastający konflikt polsko-litewski starali się wykorzystać dawni zaborcy. Niemcy, zajmujący Litwę w wyniku działań wojennych, postanowili stać się protektorami nowego państwa, by w ten sposób zyskać przyczółek w państwach bałtyckich oraz zapobiec (od)budowie polskiej mocarstwowości. Dnia 16 lutego 1918 roku powstało formalnie niepodległe, lecz faktycznie zależne od Niemiec państwo litewskie ze stolicą w Wilnie. Symbolem tych związków z Berlinem były koncepcje reaktywowania monarchii z księciem Wilhelmem von Urach jako

⁵⁸ A. Eidintas et al., *Historia Litwy*, Wilno 2013, s. 152.

⁵⁹ A. Czubiński, *Walka o granice wschodnie Polski w latach 1918-1921*, Opole 1993, s. 67.

królem (miał przyjąć imię Mendoga II w nawiązaniu do pierwszego władcy Litwy). Pojawiła się także koncepcja, by na tronie osadzić syna cesarza Wilhelma II, Joachima, ale na to strona litewska nie chciała się zgodzić⁶⁰. Kolejne pożyczki udzielane przez Berlin stały się podstawą funkcjonowania budżetu młodego państwa, a broń i sprzęt wojskowy – tworzonej naprędce armii.

Klęska militarna Niemiec w I wojnie światowej zweryfikowała te plany, ale nie kierunek polityki zagranicznej władz niepodległej Litwy. Nawet osłabione przegraną wojenną Niemcy odgrywały ważną rolę na Wschodzie. Były bowiem używane przez zwycięskie mocarstwa za czasową zaporę dla rosyjskich bolszewików, stopniowo opanowujących Rosję. Gdy powstające państwo litewskie nie było zdolne utrzymać kontroli nad Wilnem ani przed polską samoobroną, ani tym bardziej przed bolszewikami, 1 stycznia 1919 roku rząd Litwy ewakuował się do Kowna, które znajdowało się w rękach armii niemieckiej.

Rządy polskie w Wilnie trwały jedynie kilka dni. W obliczu przewagi militarnej bolszewików zdecydowano się wycofać wojsko i oddać miasto nieprzyjacielowi bez walki⁶¹. Jednak już 19 kwietnia 1919 roku w wyniku ofensywy wojsko polskie pod dowództwem gen. Edwarda Rydza-Śmigłego odzyskały miasto. Podczas wizyty w rodzinnym Wilnie Józef Piłsudski 22 kwietnia wydał odezwę następującej treści:

Do mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego

Kraj Wasz od stu kilkudziesięciu lat nie zna swobody, uciskany przez wrogą przemoc rosyjską, niemiecką, bolszewicką – przemoc, która nie pytając ludności, narzucała jej obce wzory postępowania, krępujące wolę, często łamiące życie.

Ten stan ciągłej niewoli, dobrze mi znanej osobiście, jako urodzonemu na tej nieszczęśliwej ziemi, raz nareszcie musi być zniesiony i raz wreszcie na tej ziemi, jakby przez Boga zapomnianej, musi zapanować swoboda i prawo wolnego, niczem nie skrępowanego wypowiedzenia się o dążeniach i potrzebach.

Wojsko Polskie, które ze sobą przyprowadziłem dla wyrzucenia panowania gwałtu i przemocy, dla zniesienia rządów krajem wbrew woli ludności – wojsko to niesie Wam wszystkim wolność i swobodę.

⁶⁰ P. Łossowski, *op. cit.*, s. 67.

⁶¹ A. Czubiński, *op. cit.*, s. 68.

Chcę dać Wam możliwość rozwiązania spraw wewnętrznych, narodowościowych i wyznaniowych tak, jak sami tego sobie życzyć będziecie, bez jakiegokolwiek gwałtu lub ucisku ze strony Polski.

Dlatego to, pomimo że na Waszej ziemi grzmią jeszcze działa i krew się leje, nie wprowadzam zarządu wojskowego, lecz cywilny, do którego powoływać będę ludzi miejscowych, synów tej ziemi.

Zadaniem takiego zarządu cywilnego będzie:

- 1. Ułatwienie ludności wypowiedzenia się co do losu i potrzeb przez swobodnie wybranych przedstawicieli. Wybory te odbędą się na podstawie tajnego, powszechnego, bezpośredniego, bez różnicy płci głosowania.*
- 2. Danie potrzebującym pomocy w żywności, poparcie pracy wytwórczej, zapewnienie ładu i spokoju.*
- 3. Otoczenie opieką wszystkich, nie czyniąc różnicy z powodu wyznania lub narodowości.*

Na czele zarządu postawiłem Jerzego Osmołowskiego, do którego bezpośrednio lub do ludzi przez niego wyznaczonych zwracajcie się otwarcie i szczerze we wszelkiej potrzebie i sprawach, które Was bolą i obchodzą⁶².

Stan prawny powstały w tym okresie (a którego wpływ na powstawanie cywilnych struktur bezpieczeństwa będzie opisany w kolejnym rozdziale) przetrwał zaledwie do 4 lipca 1920 roku, kiedy to ofensywa Armii Czerwonej zmusiła władze polskie po raz kolejny do opuszczenia Wilna, zagrażając niepodległemu bytowi państwa polskiego. Na mocy zawartego między Litwą a Rosją Sowiecką 12 lipca 1920 roku układu Wilno zostało oddane Litwie w zamian za zgodę na korzystanie z jej terytorium przez Armię Czerwoną „w ramach konieczności wojennej”. Pierwsi żołnierze litewscy wkroczyli do miasta wraz z Sowietami dwa dni później⁶³.

W tym samym czasie, 10 lipca 1920 roku, podczas konferencji w Spa delegacja polska pod przewodnictwem Władysława Grabskiego zgodziła się na propozycję ententy, by w zamian za pomoc wojskową niezbęd-

---

⁶² Odezwa Józefa Piłsudskiego do mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego 22 kwietnia 1919, JPilsudski.org, [online] <http://www.jpilsudski.org/przemowienia-odezwy-rozkazy/332-odezwa-do-mieszka-bysego-wielkiego-ksiwa-litewskiego-22-kwietnia-1919> (26 VIII 2014).

⁶³ W.B. Łach, *op. cit.*, s. 52.

ną w walce z bolszewikami uznać propozycję wschodniej granicy Polski (tzw. linia Focha od nazwiska marszałka francuskiego Ferdinanda Focha, którego sztab wytyczył linię demarkacyjną i ogłosił ją 18 lipca) oraz „zwrócić” Wilno Litwie⁶⁴. Decyzje powyższe zostały podjęte bez pytania o zgodę miejscowej ludności, którą w dalszym ciągu w większości stanowili Polacy.

Bezpośrednią reakcją na to arbitralne rozstrzygnięcie był wybuch zorganizowanego przez Polską Organizację Wojskową, a wbrew woli Józefa Piłsudskiego powstania w rejonie Suwałk i Sejn. Walki trwały od 23 sierpnia do 9 września 1919 roku i zakończyły się sukcesem oddziałów polskich, które zajęły sporny teren, a później skutecznie powstrzymały kolejne ataki regularnej armii litewskiej⁶⁵. Jednak politycznie powstanie pogrzebało jakiejkolwiek szanse na porozumienie polsko-litewskie i stało się argumentem dla rządu Litwy wobec mocarstw zachodnich, ukazującym *agresywne zamiary władz Polski względem sąsiada*⁶⁶. Innym argumentem przeciwko współpracy z Warszawą było udaremnienie przygotowywanego zamachu stanu w Kownie, który miał spowodować przejęcie władzy na Litwie przez środowiska skłonne do ugody (a nawet federacji) z Polską. W efekcie doszło do masowych aresztowań działaczy polskich w Kownie, co dało później podstawę do podjęcia działań lituanizacyjnych i postrzegania zamieszkujących Litwę Polaków jako zagrożenia w rodzaju „piątej kolumny”⁶⁷.

Z punktu widzenia państw ententy sytuacja militarna Rzeczypospolitej wyglądała tragicznie. Linia frontu przesuwiała się w stronę Warszawy, a 23 lipca 1920 roku w Smoleńsku bolszewicy utworzyli Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski pod przewodnictwem Juliana Marchlewskiego i Feliksa Dzierżyńskiego, który miał stać się rządem „czerwonej Polski”. Sytuacja ta uległa zmianie po bitwie warszawskiej 13-25 sierpnia 1920 roku, w której wojska bolszewickie zostały rozbite przez siły polskie.

---

⁶⁴ Z. Krajewski, *op. cit.*, s. 35-36.

⁶⁵ W.B. Łach, *op. cit.*, s. 48.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 50.

⁶⁷ K. Buchowski, *Litwomani i polonizatorzy. Mity, wzajemne postrzeganie i stereotypy w stosunkach polsko-litewskich w pierwszej połowie XX wieku*, Białystok 2006, s. 104.

Powstrzymanie zagrożenia ze strony bolszewików nie oznaczało jednak zmiany statusu prawnomiędzynarodowego Wileńszczyzny, uregulowanego wcześniej podczas ustaleń w Spa. Zwycięstwo nad agresorem pokazało, że w tym konkretnym momencie historycznym rodząca się Rzeczpospolita Polska była zdolna powstrzymać potężne zagrożenie militarne, a także ideologiczne. Czyniło to z niej ważny element systemu wersalskiego, istotny dla współtworzenia bezpieczeństwa regionalnego. Niestety uwidoczniły się też negatywne z punktu widzenia ówczesnego postrzegania polskich interesów tego skutki. Nie udało się zrealizować koncepcji federalistycznej Piłsudskiego: nie powstały przyjazne Polsce, gotowe do zjednoczenia czy nawet choćby bliskiej współpracy państwa między Rzeczpospolitą a Rosją. Do 1922 roku, a więc do powstania Związku Sowieckiego, istniały co prawda *de iure* w latach 1919-1922 Ukraińska Socjalistyczna Republika Sowiecka i Białoruska Socjalistyczna Republika Sowiecka, ale w rzeczywistości były one zależne od Moskwy (formalnie zaczęły tworzyć jedno państwo – Związek Sowiecki – od 28 grudnia 1922 roku, kiedy to republiki: Rosyjska, Białoruska, Ukraińska i Zakaukaska podpisały stosowną umowę międzynarodową), nie prowadziły własnej polityki ani w wymiarze zagranicznym, ani wewnętrznym⁶⁸. Suwerenna Litwa nie była zaś zainteresowana zbliżeniem z Polską, nie wspominając o jakiegokolwiek federacji. Pozostawało zatem Polsce ustalenie granicy wschodniej w taki sposób, by z jednej strony znalazło się w niej jak najwięcej osób poczuwających się do polskiej narodowości, a z drugiej – jak najmniej kontestujących naszą młodą państwowość. W ten sposób realizacji doczekał się projekt bliższy założeniom Romana Dmowskiego. Granica z państwami sowieckimi (formalnie z Białoruską i Ukraińską SRS) została ustalona na mocy traktatu zawartego w Rydze 18 marca 1921 roku⁶⁹.

Jednak sytuacja pozostawienia, na mocy układu w Spa, etnicznie polskiego Wilna w rękach litewskich była nie do zaakceptowania zarówno dla większości zamieszkujących je Polaków, jak i dla polskiej opinii publicznej. Także Józef Piłsudski nie mógł się pogodzić z tym, że jego

---

⁶⁸ R. Sakwa, *The Rise and Fall of the Soviet Union, 1917-1991*, London-New York 1999, s. 140-143, *Routledge Sources in History*.

⁶⁹ *Traktat pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą podpisany w Rydze dnia 18 marca 1921 roku*, Dz.U. 1921, nr 49, poz. 300.

ukochane miasto pozostaje stolicą wrogiej Polsce Litwy. Zmiana tego stanu rzeczy nie była jednak możliwa ani na drodze dyplomatycznej, ani na drodze bezpośredniej interwencji zbrojnej, gdyż Polsce zależało na dobrych stosunkach z państwami ententy, a w szczególności z Francją. W tym celu Józef Piłsudski zdecydował się na podjęcie działań formalnie oddalających zarzut złamania przez Polskę traktatu z Litwą. Dowodzona przez gen. Lucjana Żeligowskiego Dywizja Litewsko-Białoruska „zbuntowała się” przeciwko swoim wojskowym przełożonym i 9 października 1920 roku zajęła Wilno⁷⁰. O tym, że nie był to żaden „bunt”, ale zaplanowana i przeprowadzona akcja, pisze we wspomnieniach sam Józef Piłsudski⁷¹. Operacja miała na celu wyłącznie zajęcie Wileńszczyzny, a nie likwidację całej Litwy Kowieńskiej, choć wojsko polskie posiadało teoretycznie taką możliwość. Starano się również zachować pozory realizowania prawa wileńskich Polaków do samostanowienia. W biorącej udział w akcji Dywizji Litewsko-Białoruskiej znakomitą większość żołnierzy i oficerów stanowili ludzie pochodzący z Wileńszczyzny.

Dnia 12 października gen. Lucjan Żeligowski powołał do życia organizm pod nazwą Litwa Środkowa, który posiadał własną władzę wykonawczą (Tymczasowa Komisja Rządząca), ustawodawczą (Sejm) i sądowniczą. Funkcjonowała tam lokalna administracja, a w jej ramach policja. Do końca nie wiadomo, jakie były prawdziwe intencje twórców koncepcji utworzenia „Litwy Środkowej”. Jedni badacze twierdzą, że była to ostatnia próba realizacji koncepcji federacyjnej poprzez docelowe stworzenie Litwy składającej się z Litwy Kowieńskiej, Litwy Wschodniej (Białorusi) i Litwy Środkowej (Wileńszczyzny), co by pozwoliło na demokratyczne przejście Litwy „etnicznej”. Inni zaś uważają, że jedynym celem przyświecającym Piłsudskiemu było przeprowadzenie inkorporacji Wileńszczyzny w sposób budzący jak najmniejszy sprzeciw zwyciężskich mocarstw⁷².

---

⁷⁰ Szerzej na ten temat zob.: W.B. Łach, *op. cit.*, s. 115-149.

⁷¹ J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe. Wydanie prac dotychczas drukiem ogłoszonych*, t. 6, oprac. K. Świątalski, Warszawa 1937, s. 126.

⁷² W interesujący sposób przedstawia tę dyskusję Joanna Gierowska-Kallaur w recenzji pracy Wojciecha Śleszyńskiego. Zob.: eadem, *W sprawie cezury początkowej w badaniach dotyczących polityki państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich w okresie II Rzeczypospolitej*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”

ukochane miasto pozostaje stolicą wrogiej Polsce Litwy. Zmiana tego stanu rzeczy nie była jednak możliwa ani na drodze dyplomatycznej, ani na drodze bezpośredniej interwencji zbrojnej, gdyż Polsce zależało na dobrych stosunkach z państwami ententy, a w szczególności z Francją. W tym celu Józef Piłsudski zdecydował się na podjęcie działań formalnie oddalających zarzut złamania przez Polskę traktatu z Litwą. Dowodzona przez gen. Lucjana Żeligowskiego Dywizja Litewsko-Białoruska „zbuntowała się” przeciwko swoim wojskowym przełożonym i 9 października 1920 roku zajęła Wilno⁷⁰. O tym, że nie był to żaden „bunt”, ale zaplanowana i przeprowadzona akcja, pisze we wspomnieniach sam Józef Piłsudski⁷¹. Operacja miała na celu wyłącznie zajęcie Wileńszczyzny, a nie likwidację całej Litwy Kowieńskiej, choć wojsko polskie posiadało teoretycznie taką możliwość. Starano się również zachować pozory realizowania prawa wileńskich Polaków do samostanowienia. W biorącej udział w akcji Dywizji Litewsko-Białoruskiej znakomitą większość żołnierzy i oficerów stanowili ludzie pochodzący z Wileńszczyzny.

Dnia 12 października gen. Lucjan Żeligowski powołał do życia organizm pod nazwą Litwa Środkowa, który posiadał własną władzę wykonawczą (Tymczasowa Komisja Rządząca), ustawodawczą (Sejm) i sądowniczą. Funkcjonowała tam lokalna administracja, a w jej ramach policja. Do końca nie wiadomo, jakie były prawdziwe intencje twórców koncepcji utworzenia „Litwy Środkowej”. Jedni badacze twierdzą, że była to ostatnia próba realizacji koncepcji federacyjnej poprzez docelowe stworzenie Litwy składającej się z Litwy Kowieńskiej, Litwy Wschodniej (Białorusi) i Litwy Środkowej (Wileńszczyzny), co by pozwoliło na demokratyczne przejęcie Litwy „etnicznej”. Inni zaś uważają, że jedynym celem przyświecającym Piłsudskiemu było przeprowadzenie inkorporacji Wileńszczyzny w sposób budzący jak najmniejszy sprzeciw zwyciężskich mocarstw⁷².

---

⁷⁰ Szerzej na ten temat zob.: W.B. Łach, *op. cit.*, s. 115-149.

⁷¹ J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe. Wydanie prac dotychczas drukiem ogłoszonych*, t. 6, oprac. K. Świątalski, Warszawa 1937, s. 126.

⁷² W interesujący sposób przedstawia tę dyskusję Joanna Gierowska-Kallaur w recenzji pracy Wojciecha Śleszyńskiego. Zob.: eadem, *W sprawie cezury początkowej w badaniach dotyczących polityki państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich w okresie II Rzeczypospolitej*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”

Litwa Środkowa przestała istnieć, gdy 6 kwietnia 1922 roku jej Sejm podjął Uchwałę w przedmiocie przynależności państwowej Ziemi Wileńskiej, która w istocie oznaczała wyrażenie woli inkorporacji do Rzeczypospolitej Polskiej. Tego samego dnia Sejm RP przyjął ustawę o objęciu władzy państwowej nad Ziemią Wileńską. Pozory odrębności instytucjonalnej istniały do 20 stycznia 1926 roku, kiedy to Ziemia Wileńska otrzymała nazwę województwo wileńskie, a przedstawiciel rządu przestał być nazywany Delegatem Rządu, a otrzymał standardowy dla całej Polski tytuł wojewody. Ten stan rzeczy przetrwał *de facto* do 19 września 1939 roku, kiedy do Wilna wkroczyła Armia Czerwona. Dnia 26 października Związek Sowiecki przekazał miasto Litwie, 15 czerwca 1940 roku znalazło się znów pod kontrolą sowiecką, by 1 sierpnia 1940 roku stać się formalnie stolicą należącej do ZSRS Litewskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej.

Rozdział IV

Formacje bezpieczeństwa wewnętrznego na Kresach Północno-Wschodnich w latach 1918-1921

Zajmowanie przez Wojsko Polskie kolejnych terytoriów w toku walk z bolszewikami i/lub wycofywania się wojsk niemieckich pociągało za sobą konieczność wprowadzenia struktur administracyjnych, wypełniających pustkę po niemieckich strukturach okupacyjnych i rosyjskich instytucjach zaborczych. Z uwagi na koncepcję federacyjną głoszoną przez Józefa Piłsudskiego ze względów propagandowych nie było możliwe bezpośrednie włączenie ziem kontrolowanych przez WP do Rzeczypospolitej Polskiej. Starano się stworzyć wrażenie, że przyszłość tych terenów nie jest jeszcze rozstrzygnięta, a na dyskusję nad ich prawnopolitycznym zorganizowaniem „przyjdzie jeszcze czas”. Sytuację prawną tych terenów precyzował rozkaz Naczelnego Wodza WP dotyczący organizacji zarządu cywilnego na obszarach wschodnich zajętych przez wojska polskie⁷³. Rozkaz ten został wydany na podstawie uchwały Rady Ministrów RP oraz Orędzia Rady Regencyjnej z 14 listopada 1918 roku, przekazujących w ręce Józefa Piłsudskiego pełnię władzy cywilnej i wojskowej⁷⁴. W art. 1 stanowił on, iż *Do czasu uregulowania w drodze właściwej ustroju obszarów wschodnich, zajętych przez wojska polskie,*

---

⁷³ Rozkaz Naczelnego Wodza Wojsk Polskich z dnia 12 maja 1919 r. dotyczący organizacji zarządu cywilnego na obszarach wschodnich zajętych przez wojska polskie, Dz.U. ZCZW 1919, nr 3, poz. 15.

⁷⁴ Orędzie Rady Regencyjnej z dnia 14 listopada 1918 r. w przedmiocie rozwiązania Rady Regencyjnej i przekazania Najwyższej Władzy Państwowej naczelnemu dowódcy wojsk polskich Józefowi Piłsudskiemu, Dz.PPP 1918, nr 17, poz. 39.

zarząd cywilny sprawować będzie Komisarz Generalny przy Naczelnym Dowództwie Wojsk Polskich, mianowany i odwoływany przez Naczelnego Wodza na wniosek Prezydenta Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. Władza Komisarza Generalnego obejmuje obszary stanowiące teren działań wojennych i etapy poza wschodnimi granicami b. Królestwa Kongresowego z wyjątkiem powiatów objętych dekretem o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego z dnia 28 listopada 1919 roku. Zatem obszar przyjęty w niniejszej książce jako Wileńszczyzna potencjalnie znajdował się w zakresie terytorialnym obowiązywania powyższego rozkazu.

Dekret miał charakter konstytucyjny, gdyż ustanawiał naczelne organy władzy na obszarach zajmowanych przez Wojsko Polskie⁷⁵. Rozkazem Naczelnego Dowódcy WP z 1 czerwca 1920 roku Komisarz Generalny stał się odpowiedzialny wobec Rządu RP i uzyskał prawo głosu w sprawach dotyczących Ziem Wschodnich podczas posiedzenia Rady Ministrów⁷⁶. W ten sposób *de facto* obszary znajdujące się pod efektywną kontrolą Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich stawały się zależne od decyzji cywilnych władz Rzeczypospolitej. Oznaczało to właściwie początek przechodzenia od okupacji wojskowej (symbolizowanej przez podległość Komisarza Generalnego Naczelnemu Wodzowi RP) do całkowicie cywilnego administrowania (czego wyrazem było podporządkowanie Komisarza Generalnego Radzie Ministrów i danie mu prawa uczestnictwa w jej posiedzeniach). Należy przy tym wspomnieć, że rządy koalicyjne w Polsce w tamtym okresie sprawowały partie prawicowe, których koncepcje polityki zagranicznej były odległe od wizji Naczelnego Wodza i Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego.

Podobnie jak pozostałe ziemie dawnego zaboru rosyjskiego, tak i Wileńszczyzna nie posiadała takiej tradycji policyjnej, do której mogłaby się bezpośrednio odwołać. Wynikało to z polityki carskiej, w której organa bezpieczeństwa państwa były wykorzystywane do zwalczania wszelkich przejawów polskości oraz działalności opozycyjnej o charakterze niepodległościowym. Ponadto tereny te były objęte działaniami wojennymi z niewielkimi przerwami aż do roku 1921, co wymuszało

---

⁷⁵ A.J. Mielcarek, *Węzłowe zagadnienia ustrojowe Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich (1919-1920) w świetle aktów normatywnych*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” t. 14, 2011, s. 244.

⁷⁶ *Ibidem*.

tam ciągłą obecność jednostek wojskowych, a co za tym idzie także żandarmerii. Korzystanie z tej formacji w celu zapewnienia także cywilnym obywatelom bezpieczeństwa było normalną praktyką pierwszego roku niepodległości, stosowaną na terenie całego kraju⁷⁷. Starano się tu wykorzystać doświadczenia galicyjskie, gdzie już za czasów zaborczych funkcjonowała żandarmeria, w skład której wchodził polscy funkcjonariusze. Taką samą nazwę nosiła formacja bezpieczeństwa utworzona w Wielkopolsce po zwycięskim powstaniu⁷⁸. W Polsce przyjęto, że formacja ta będzie podlegać Ministerstwu Spraw Wojskowych. Takie rozwiązanie miało pomóc w budowie autorytetu i zaufania do instytucji bezpieczeństwa⁷⁹, do tej pory bowiem formacje policyjne w Królestwie Polskim i w Poznańskim kojarzyły się z represyjnymi rządami zaborców, Wojsko Polskie było zaś symbolem tak wytęsknionej i wywalczonej niepodległości. Jednak usytuowanie żandarmerii w strukturach wojska utrudniało jej relacje z lokalnymi władzami cywilnymi. Poczucie wyższości nad cywilami cechowało wojskowych w całym okresie międzywojennym, co miało niekorzystny wpływ na współpracę tam, gdzie była ona najbardziej wskazana.

Ważną cechą charakteryzującą pierwszy okres tworzenia się struktur państwowych na Kresach Północno-Zachodnich był brak wyraźnego rozdzielenia sfery wojskowej od cywilnej. Znajdowało to wyraz zarówno w powierzeniu Naczelnemu Wodzowi najwyższej władzy cywilnej na obszarze wojennym, którą wykonywał przez Naczelne Dowództwo, jak i we wprowadzonym prawie noszenia mundurów polowych przez formalnie cywilnych funkcjonariuszy administracji państwowej. Rozkaz Naczelnego Wodza z 12 maja 1919 roku zrównywał prawa pracowników Zarządu Cywilnego z oficerami Wojska Polskiego, także w kwestii oddawania honorów wojskowych (czyli salutowania)⁸⁰. Rozkaz Naczelnego

---

⁷⁷ R. Hausner, *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, Warszawa 1939, s. 174.

⁷⁸ J. Suliński, *Żandarmeria krajowa załączkiem Policji Państwowej (1918-1922)*, „Kwartalnik Policyjny” R. 8, 2014, nr 2.

⁷⁹ E. Jaroszek, *Żandarmeria wojskowa w latach 1921-1939*, Kraków 2009, s. 14-15.

⁸⁰ Rozkaz Naczelnego Wodza Wojsk Polskich z dnia 13 maja 1919 r. rozgraniczający sfery kompetencji władz wojskowych i Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, Dz.U. ZCZW 1919, nr 3, poz. 16.

Wodza WP rozgraniczający sfery kompetencji władz wojskowych i Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich stanowił, że od dnia jego ogłoszenia *wyłączną kompetencję Zarządu Cywilnego stanowią sprawy: a) wszelkie administracyjne i policyjne dotyczące ludności cywilnej*⁸¹.

Struktura organów bezpieczeństwa w początkowym okresie była bardzo skomplikowana. Teren, nad którym władze Rzeczypospolitej sprawowały kontrolę, został podzielony na obszar „kraju”, podległy Ministerstwu Spraw Wojskowych, oraz obszar „wojenny”, podległy Naczelnemu Dowództwu Wojsk Polskich⁸². Linię rozdzielającą te dwie strefy nazwano Kordonem Granicznym. Pierwotnie przebiegał on od Rajgrodu na północy po ujście Seretu do Dniestru na południu⁸³, w latach 1921-1923 zaś był odcinkiem łączącym styk granicy polsko-litewsko-pruskiej ze stykiem granicy polsko-rumuńsko-sowieckiej⁸⁴.

Ze względu na sytuację polityczno-militarną (a więc trwającą wojnę polsko-bolszewicką oraz toczący się w jej cieniu konflikt polsko-litewski), gdy Kresy Północno-Wschodnie w interesującym nas okresie były kontrolowane przez Rzeczpospolitą, znajdowały się na obszarze „wojennym”. Żandarmeria została podzielona na połowę przyfrontową oraz połowę etapową. Żandarmeria etapowa tworzyła kordony oddzielające obszar „kraju” od „wojennego”, pełniła więc swego rodzaju służbę graniczną. Plutony żandarmerii polowej poza zadaniami związanymi ze sprawami wojskowymi zapewniały bezpieczeństwo osobom cywilnym oraz zwalczały „akcje wymierzone przeciwko państwu polskiemu”. Pod względem służbowym działały przy dowództwach dywizji piechoty, brygad jazdy, samodzielnych grup operacyjnych i w obozach warownych⁸⁵. Żandarmeria polowa na Kresach Północno-Wschodnich przy Dywizji Litewsko-Białoruskiej w sprawach służbowych podlegała jej dowódcy, a na jej czele stał por. Stanisław Jelski. W 1919 roku w ramach reorganizacji utworzono Inspekcję Litewsko-Białoruską z sie-

---

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² D. Poźniakowska - Hanak, *Żandarmeria polowa i wojskowa w latach 1918-1939*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 2006, nr 28, s. 107.

⁸³ H. Dominiczak, *Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919-1939*, Warszawa 1992, s. 56-57.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 64-65.

⁸⁵ *Ibidem*.

dzibą w Białymstoku, na której czele stał mjr Stanisław Krzaczyński⁸⁶. W sprawach cywilnych ekspozytury żandarmerii polowej podlegały cywilnemu komisarzowi powiatowemu, a w sprawach wojskowo-policyjnych odpowiednio dowódcom okręgów lub powiatów etapowych. Dnia 2 czerwca 1919 roku zostało utworzone Kierownictwo Organizacji Żandarmerii, które miało przekazać służbę cywilną w ręce tworzonej Policji Państwowej (formalnie utworzonej ustawą z dnia 24 lipca 1919 roku). Po zajęciu Wilna ogłoszono zaciąg ochotniczy do żandarmerii. Wymogi rekrutacyjne były bardzo liberalne: wiek do trzydziestu pięciu lat, umiejętność czytania i pisania oraz „dobre warunki fizyczne”. Dnia 2 października 1919 roku Okręg Etapowy Wilno (w którego skład wchodziły miasta Wilno, Grodno, Lida, Mińsk, Nowogródek, Oszmiana, Suwałki, Świąciany, Troki i Wilejka) liczył 15 oficerów i 1254 szeregowych⁸⁷.

Równolegle do żandarmerii wojskowej tworzone były także cywilne organizacje bezpieczeństwa. Podobnie jak na pozostałym obszarze Polski, powstawały samorządnie i oddolnie różne formacje o charakterze ochotniczym i samorządowym. Nosiły różne nazwy: straż obywatelska, milicja miejska, miejska straż policyjna itp. Na terenach wiejskich powstawała policja powiatowa. Na bazie tych struktur w czerwcu 1919 roku Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich zaczął tworzyć własną policję. Proces ten postępował bardzo powoli zarówno z powodu problemów finansowych (a co za tym idzie także logistycznych), jak i personalnych (brak wykwalifikowanej kadry, której nie dawało się uzupełnić ochotnikami z innych części Polski, powodował, że do policji trafiali często ludzie w takiej służbie całkowicie nieprzydatni). Te struktury Policji ZCZW, które udało się sformować i które w miarę skutecznie funkcjonowały, *de facto* przestały istnieć w lipcu 1920 roku, gdy wraz z postępującymi wojskami bolszewickimi musiano ewakuować władze cywilne. Część funkcjonariuszy wstąpiła do armii, inni zostali włączeni w skład żandarmerii polowej na mocy rozkazu z 19 lipca 1920 roku. Pozostałych zaś ewakuowano do trzech ośrodków: Warszawy, Włocławka i Torunia. Policja ZCZW została formalnie zlikwidowana, a jej majątek

---

⁸⁶ *Ibidem*, s. 109.

⁸⁷ J. Odziemkowski, *Polskie formacje etapowe na Litwie i Białorusi 1919-1920*, Kraków 2011, s. 63.

(a raczej to, co udało się ewakuować) przekazany Komendzie Głównej Policji Państwowej.

Kolejnym etapem przenoszenia kontroli nad organizacją służb bezpieczeństwa z rąk władz wojskowych do cywilnych było utworzenie rozkazem Naczelnego Wodza z dnia 9 września 1920 roku Komendy Policji Terenów Przyfrontowych i Etapowych z tymczasową siedzibą w podwarszawskim Konstancinie⁸⁸. Na jej czele stanął inspektor Tadeusz Zbrozek⁸⁹. Miała za zadanie koordynować tworzenie cywilnej policji oraz unifikować jej struktury na Kresach Północno-Wschodnich z Policją Państwową w ramach ustawy z 1919 roku. W skład tworzonych na terenach odbieranych bolszewikom posterunków wchodził funkcjonariusze przybyli z centralnych okręgów policyjnych⁹⁰. Był to początek końca okresu organizacyjnej niepewności, związanej z sytuacją polityczną w Polsce. Wcześniej nie tworzone na tych terenach cywilnej polskiej formacji policyjnej, gdyż wolą Józefa Piłsudskiego nie było inkorporowanie wyzwolonych ziem do Rzeczypospolitej, ale dążenie do realizacji koncepcji federacyjnej⁹¹.

Kandydaci do służby policyjnej musieli charakteryzować się obok stwierdzanego na podstawie metryki chrztu wieku do trzydziestu pięciu lat także potwierdzoną przez dwóch świadków nienaganną opinią oraz umiejętnością czytania i pisania w języku polskim. Kandydaci musieli się zgłosić z własnymi dwiema zmianami bielizny, krótkim kożuchem oraz własnym obuwiem⁹².

Zmiana założeń i rozciągnięcie obowiązywania polskiej Ustawy o Policji Państwowej z 1919 roku było jednym z dowodów na faktyczną inkorporację ziem kontrolowanych przez Wojsko Polskie do II RP,

---

⁸⁸ W. Śleszyński, *Rola i zadania organów Policji Państwowej na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (1920-1939)*, „Studia Podlaskie” (Białystok) t. 15, 2005, s. 7.

⁸⁹ *Od Policji Państwowej do Policji*, Informacyjny Serwis Policyjny, 24 VII 2014, [online] <http://isp.policja.pl/isp/aktualnosci/5828,Od-Policji-Panstwowej-do-Policji.html> (15 IX 2014).

⁹⁰ W. Strzelecki, *Bezpieczeństwo na ziemiach Polski. Od kmiecia grodowego do granatowej armii*, Warszawa 1934, s. 179-180.

⁹¹ J. Gierowska-Kałuża, *Litwa Środkowa (1920-1922)*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska w Białymstoku” 2005, z. 18, s. 118-120.

⁹² J. Odziemkowski, *op. cit.*, s. 64.

a w każdym razie na rozciągnięcie na nie suwerenności rządu w Warszawie. *De iure* doszło do niej na mocy Ustawy z dnia 4 lutego 1921 roku o unormowaniu stanu prawno-politycznego na ziemiach przyłączonych do obszaru Rzeczypospolitej na podstawie umowy o preliminarjnym pokoju i rozejmie podpisanej w Rydze dnia 12 października 1920 roku.

Mimo tworzenia policji liczebność żandarmerii nadal była znaczna: 20 oficerów i 1011 szeregowych⁹³. Kryterium posiadania metryki chrztu oraz umiejętności czytania i pisania po polsku, a także swoisty cenzus majątkowy (odzież, a zwłaszcza obuwie należały wówczas do dóbr drogich, żeby nie powiedzieć – luksusowych) powodowały, że do policji wstępowali głównie przedstawiciele co najmniej średnio zamożnej ludności polskiej.

---

⁹³ Ustawa z dnia 4 lutego 1921 r. o unormowaniu stanu prawno-politycznego na ziemiach, przyłączonych do obszaru Rzeczypospolitej na podstawie umowy o preliminarjnym pokoju i rozejmie podpisanej w Rydze dnia 12 października 1920 r., Dz.U. RP 1921, nr 16, poz. 93.

Rozdział V

Policja Państwowa Litwy Środkowej

Istnienie marionetkowego państwa pod nazwą Litwa Środkowa zostało zainaugurowane wydaniem 9 października 1920 roku odezwy *Do ludności Litwy Środkowej*. Dnia 12 października Naczelny Dowódca Wojsk Litwy Środkowej wydał także dekret nr 2, w którym powołał do życia Tymczasową Komisję Rządzącą, w której skład wchodził Witold Abramowicz jako szef Departamentu Spraw Wewnętrznych. Jego kompetencje określił art. 4 dekretu nr 25, a podlegały mu: *wszelkie sprawy bezpieczeństwa publicznego, administracyjne, wyznaniowe, samorządowe, prasowe, zdrowia i poboru wojskowego*⁹⁴. Dekretem nr 4 z 13 października rozciągnięto właściwość sądów wojennych także na ludność cywilną, a podstawą orzekania stał się rosyjski Kodeks karny z 1903 roku (*de facto* został on utrzymany w mocy)⁹⁵.

W skład DSW wchodził Wydział Bezpieczeństwa, który stał się załącznikiem nowej policji. Na jego czele stanął płk Jan Lisowski. Urząd Główny Komendy Policji Krajowej został umieszczony w nieistniejącym już dziś budynku przy ul. Dominikańskiej 3. Znajdowała się tam także Komenda Miasta Wilna oraz Urząd Komendanta Policji Kryminalnej. Komendant Policji Państwowej sprawował nadzór zwierzchni nad wykonywaniem czynności służbowych wszystkich funkcjonariuszy PP oraz zajmował się czynnościami wykonawczymi w zakresie or-

---

⁹⁴ Dekret Naczelnego Dowódcy Wojsk Litwy Środkowej nr 25 z 23 listopada 1920 r. o organizacji i kompetencjach Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej i jej departamentów, Dz.U. TKRLŚ 1920, nr 5.

⁹⁵ Dekret Naczelnego Dowódcy Wojsk Litwy Środkowej nr 9 z 28 października 1920 r. dotyczący władzy prawodawczej i sądowej, Dz.U. TKRLŚ 1920, nr 1.

ganizacji, zaopatrzenia, uzbrojenia i wyszkolenia PP. W szczególności przysługiwało mu prawo wydawania przepisów, rozkazów, okólników i regulaminów służbowych⁹⁶. Poza Wilnem utworzono komendy powiatowe: wileńską, święciańską i oszmiańską⁹⁷. Na terenie miasta utworzono dziewięć komisariatów okręgowych:

- I – komisarz Rudolf Bikner,
- II – komisarz Józef Juniewicz,
- III – komisarz Franciszek Niedźwiedzi,
- IV – komisarz Aleks Mokrzycki,
- V – komisarz Andrzej Makowiejew,
- VI – podkomisarz Jan Perkowski,
- VII – podkomisarz Bolesław Bartoszewicz,
- VIII – komisarz Józef Jakubowski,
- IX – podkomisarz Stefan Mickiewicz⁹⁸.

W tym okresie funkcjonariuszy policji delegowano, poza typowymi, przynależnymi tej służbie obowiązkami, również do egzekwowania podatków miejskich, pilnowania obiektów wojskowych, a także jako woźnych sądowych i gońców⁹⁹.

Stan przejściowy trwał do 8 lutego 1921 roku, kiedy to dekretem nr 91 Naczelnego Dowódcy Wojsk Litwy Środkowej w przedmiocie organizacji i zakresu działań Policji Państwowej wprowadzono strukturę bezpieczeństwa wzorowaną bezpośrednio na omówionej wcześniej polskiej Ustawie o Policji Państwowej z 1919 roku¹⁰⁰. Artykuły 1 i 2 określały podstawowy zakres obowiązków formacji: *Policja jest państwową organizacją służby bezpieczeństwa. Policja jest organem wykonawczym władz cywilnych i samorządowych i ma za zadanie ochronę bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego na terenie Litwy Środkowej*. Na czele Policji (w tekście dekretu określenie „Policja Państwowa” pojawia się

⁹⁶ B. Kolarz, *op. cit.*, s. 111.

⁹⁷ W. Śleszyński, *Policja Litwy Środkowej*, „Biuletyn Historii Pogranicza” 2005, nr 6, s. 5.

⁹⁸ LCVA, f. 23, Departament Spraw Wewnętrznych Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej, op. 1, t. 9, k. 24.

⁹⁹ *Dodatek ilustrowany poświęcony Policji Państwowej Okręgu Wileńskiego*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1925, 3 I.

¹⁰⁰ *Ustawa z dnia 24 lipca 1919 r. o Policji Państwowej*, Dz.PPP 1919, nr 61, poz. 363.

tylko raz, w tytule, co jest bardzo znaczące) stał Główny Komendant Policji (powoływany przez Tymczasową Komisję Rządzącą na wniosek Dyrektora Departamentu Spraw Wewnętrznych), odpowiedzialny przed Dyrektorem Departamentu Spraw Wewnętrznych. Był on jednocześnie przełożonym komendantów powiatowych i komendanta miasta Wilna.

Relacje pomiędzy policją a władzami cywilnymi określał art. 10 dekretu nr 91: *W zakresie organizacji, administracji, zaopatrzenia, uzupełnień i wyszkolenia policja podlega Głównemu Komendantowi. W zakresie zaś służby bezpieczeństwa i czynności wykonawczych władz rządowych i samorządowych policja podlega starostom. Rozkazy starostowie wydają drogą służbową przez Komendantów Policji, a w przypadkach nagłych bezpośrednio, zawiadamiając o tym natychmiast Komendanta Policji. Funkcjonariusze policji winni popełnienia czynów, objętych ustawami karnymi, podlegają sądownictwu karnemu ogólnemu. Artykuł 13 stanowił: *Inne władze rządowe, zarówno cywilne, jak i wojskowe, komunikują się z policją za pośrednictwem miejscowego przedstawiciela władz administracyjnych. W zakresie kompetencji władz samorządowych obowiązana jest miejscowa policja udzielać im pomocy na ich wezwanie w granicach zadań policji, określonych artykułem 2-gim.**

Pod względem finansowania z pozoru PPLŚ była usytuowana podobnie jak PP. Artykuł 3 dekretu nr 91 stanowił mianowicie, że *Koszta utrzymania policji ponosi Skarb Litwy Środkowej z tym jednak, że część kosztów, ustalona przez Departament Spraw Wewnętrznych, będzie zwracana przez organy samorządowe.* Funkcjonowanie państwa Litwa Środkowa było możliwe w praktyce jedynie dzięki pożyczkom udzielanym przez Rzeczpospolitą. Było to tym łatwiejsze, że obydwa organizmy połączone były unią walutową: wspólną walutą była marka polska¹⁰¹. Zatem można przyjąć założenie, że także PPLŚ była w znacznym stopniu utrzymywana przez Rzeczpospolitą Polską.

Stopnie obowiązujące w Policji LŚ były analogiczne do obowiązujących wówczas w Rzeczypospolitej. Zgodnie z art. 9 funkcjonariusze dzielili się na wyższych i niższych. Stopnie w grupie pierwszej odpowiadały stanowiskom służbowym/funkcjom pełnionym przez funkcjonariusza:

---

¹⁰¹ Z. Krajewski, *op. cit.*, s. 116-118.

1. *Komendant Główny,*
2. *Zastępca Komendanta Głównego (Inspektor),*
3. *Komendant Policji m. Wilna i Naczelnik Urzędu Śledczego,*
4. *Zastępca Komendanta Policji m. Wilna, Komisarz Inspekcyjny, Komendant Policji Powiatowej,*
5. *Zastępca Komendanta Policji Powiatowej, Inspektor i Komisarz Policyjny Komisariatu m. Wilna,*
6. *Podkomisarz Policyjny.*

W Koronie stopnie/etaty wyższych funkcjonariuszy wyglądały zaś następująco:

1. *Komendant Główny,*
2. *Zastępca Komendanta Głównego,*
3. *Komendant Okręgowy,*
4. *Zastępca Komendanta Okręgowego,*
5. *Komendant Powiatowy,*
6. *Zastępca Komendanta Powiatowego,*
7. *Komisarz,*
8. *Zastępca Komisarza,*
9. *Naczelnik Urzędu Śledczego*¹⁰².

W praktyce zarówno w Koronie, jak i na Litwie Środkowej funkcjonowało nazewnictwo stopni policyjnych znane powszechnie z czasów późniejszych (do którego nawiązuje i współczesna tytulatura): komendant główny, nadinspektor, inspektor, podinspektor, nadkomisarz, komisarz, podkomisarz i aspirant¹⁰³.

Z porównania powyższych zestawień wynika, że Komendant Główny Policji Litwy Środkowej był odpowiednikiem Komendanta Okręgowego Policji Państwowej, natomiast Naczelnik Urzędu Śledczego w Wilnie stał wyżej w hierarchii urzędów policyjnych, niż miało to miejsce w Koronie. Za takim rozumowaniem przemawia porównanie struktury Policji Państwowej RP i Litwy Środkowej z występującą w autonomicznej Policji Województwa Śląskiego w latach 1922-1939, wprowadzoną rozporządzeniem Wojewody Śląskiego z dnia 17 czerwca 1922 roku

---

¹⁰² R. Litwiński, *Korpus Policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne*, Lublin 2010, s. 122.

¹⁰³ *Ibidem*.

w przedmiocie organizacji Policji Województwa Śląskiego¹⁰⁴. Tam również istniało sześć rang policyjnych, podobnie jak na Litwie Środkowej, a o trzy mniej niż w Koronie:

1. *Inspektor,*
2. *Podinspektor,*
3. *Nadkomisarz,*
4. *Komisarz,*
5. *Podkomisarz,*
6. *Aspirant.*

Różnicę w stopniach na Śląsku i w Koronie tak uzasadnia prof. Robert Litwiński: *Podobny podział funkcjonował w PWŚl., z tą jednak różnicą, że wśród śląskich funkcjonariuszy nie przewidziano stopnia nadinspektora. Było to logiczne, ponieważ główny komendant Policji Województwa Śląskiego był w zasadzie odpowiednikiem komendanta wojewódzkiego PP. Natomiast stopień ten był przeznaczony dla osoby piastującej wysokie stanowisko w KGPP (np. zastępcy komendanta głównego)*¹⁰⁵.

Niżsi funkcjonariusze posiadali natomiast stopnie:

- Starszy Przodownik,*
- Przodownik,*
- Starszy Posterunkowy,*
- Posterunkowy.*

Dekret nr 91 Naczelnego Dowódcy Wojsk Litwy Środkowej określał także w art. 25 warunki rekrutacji do policji:

1. *Nieskazitelna przeszłość,*
2. *Wiek 23-40 lat,*
3. *Zdrowa i silna budowa ciała oraz wzrost odpowiedni,*
4. *Znajomość języka polskiego w piśmie i słowie i umiejętność liczenia.*

Artykuł 26 określał cenzus wykształcenia dla kandydatów do policji: *kandydaci na wyższych funkcjonariuszy policji muszą, prócz warunków zdrowia i moralności, posiadać wykształcenie: do zastępcy Komendanta Głównego włącznie – co najmniej świadectwo z ukończenia średniego zakładu naukowego, na Komendanta Głównego – wykształcenie wyższe.*

¹⁰⁴ Rozporządzenie Wojewody Śląskiego z dnia 17 czerwca 1922 r. w przedmiocie organizacji Policji Województwa Śląskiego, Dz.U. Śl. 1922, nr 1, poz. 4.

¹⁰⁵ R. Litwiński, *op. cit.*, s. 123.

Oficerowie rezerwy, o ile nie posiadają wykształcenia wyższego, w uznaniu zasług i zdolności mogą awansować na wyższe urzędy, o ile złożą odpowiedni egzamin.

W celu podniesienia jakości wyszkolenia i dowodzenia funkcyjny PPLŚ sprowadzono z Warszawy doświadczonych inspektorów: Czesława Grabowskiego (który w styczniu 1921 roku stanął na czele Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego DSW) i Henryka Sikorskiego. Dnia 21 lutego 1921 roku WBP został przemianowany na Komendę Główną Policji Państwowej¹⁰⁶. Dnia 10 marca 1921 roku ukazało się zarządzenie nr 209 Dyrektora Departamentu Spraw Wewnętrznych w przedmiocie przepisów dyscyplinarnych dla Policji Państwowej¹⁰⁷. Zawierało ono listę wykroczeń służbowych, kar dyscyplinarnych oraz spis organów władzy dyscyplinarnej wraz z ich kompetencjami. Z treści rozporządzenia wynika, że w strukturach PPLŚ funkcjonował już wówczas Urząd Śledczy, Szkoła Policyjna z kompanią szkolną, a także rezerwa policyjna (używając współczesnej nomenklatury: oddział prewencji). Urząd Policji Śledczej dysponował także strukturami terenowymi w postaci ekspozytur I, II i III rzędu¹⁰⁸. W marcu 1921 roku utworzono Urząd Policji Politycznej do walki ze szpiegostwem, komunizmem i akcją polityczną z ekspozyturami terenowymi I, II i III stopnia¹⁰⁹.

Zarządzenie nr 354 Dyrektora DSW z dnia 14 września 1921 roku wprowadziło zmiany w organizacji Głównej Komendy PPLŚ¹¹⁰. W jej strukturze znalazły się następujące działy:

I. Administracyjny

Referat Administracyjny. Dz.I-A

- 1) Organizacji PP,
- 2) Wydawania Rozkazów Głównego Komendanta,

---

¹⁰⁶ Dodatek ilustrowany poświęcony Policji Państwowej... vide: M. Mączyński, *op. cit.*, s. 30.

¹⁰⁷ Zarządzenie Dyrektora Departamentu Spraw Wewnętrznych nr 209 z dnia 10 marca 1921 r. w przedmiocie przepisów dyscyplinarnych dla Policji Państwowej, wydanych na podstawie art. 20 Dekretu Naczelnego Dowódcy Wojsk Litwy Środkowej nr 91 o Policji Państwowej, Dz.U. TKRLŚ 1921, nr 9.

¹⁰⁸ Dodatek ilustrowany poświęcony Policji Państwowej...

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ Zarządzenie nr 354 Dyrektora Departamentu Spraw Wewnętrznych z dnia 14 września 1921 roku zawierające przepisy o organizacji Głównej Komendy Policji Państwowej Litwy Środkowej, Dz.U. TKRLŚ 1921, nr 32.

- 3) *Przenoszenia oddziałów PP,*
- 4) *Wyjaśniania rozporządzeń, dotyczących PP,*
- 5) *Dotyczące PP, jako organu wykonawczego władz państwowych i samorządowych,*
- 6) *Nieobjęte zakresem działania innych Działów.*

Referat Osobowy. Dz.I-O

- 1) *Rekrutacji,*
- 2) *Awansowania,*
- 3) *Przeniesienia,*
- 4) *Delegacji,*
- 5) *Przydziału,*
- 6) *Zwolnienia,*
- 7) *Urlopów,*
- 8) *Małżeństw,*
- 9) *Nagród i pochwał,*
- 10) *Warunków służby w PP.*

Referat Kancelarii. Dz.I-K. Kancelarii Głównej

Referat Wyszkożenia. Dz.I.-W

- 1) *Wyszkożenia i instrukcji szkolnych,*
- 2) *Przepisów i egzaminów dla awansów,*
- 3) *Dostarczenia instruktorów.*

Referat Dyscyplinarny. Dz.I-D

- 1) *Dyscyplinarne,*
- 2) *Skarg na PP,*
- 3) *Wykonywania nałożonych kar dyscyplinarnych,*
- 4) *Ewidencji kar.*

Referat Ruchu Kołowego. Dz.I.-R

- 1) *Rejestracji samochodów wszelkiego rodzaju, kierowców samochodowych, dorożek, dorożkarzy, wozów, woźniców, wózków, rowarów i rowerzystów,*
- 2) *Badania przez Komisję, czy samochód, dorożka lub wóz nadaje się do jazdy,*
- 3) *Wydawania pozwoleń na prawo jazdy,*
- 4) *Wydawania pozwoleń na prawo kierowania samochodem i powożenia po mieście,*
- 5) *Pilnowania przestrzegania obowiązujących przepisów o jeździe.*

II. Gospodarczy

Referat Ogólny. Dz.II-0

- 1) Umów i kontraktów,
- 2) Komisji Gospodarczej,
- 3) Rozporządzeń gospodarczych,
- 4) Ustalania wzorów książkowości o rachunkowości.

Referat techniczny. Dz.II-T

- 1) Umundurowania i uzbrojenia,
- 2) Środków transportowych i komunikacyjnych,
- 3) Telegrafów i telefonów,
- 4) Lokali, opatu i światła,
- 5) Warsztatów,
- 6) Apropowizacji.

Referat Buchalterii. Dz.II.-B

- 1) Opracowanie preliminarzy PP,
- 2) Kredytów dodatkowych,
- 3) Wykonania budżetu Głównej Komendy,
- 4) Zestawienia listy płacy Komendy Głównej,
- 5) Płaca zapomóg, remuneracji, zaliczek, diet, kosztów przeniesienia pracowników.

Referat Intendentury. Dz.II.J

- 1) Zakupów,
- 2) Gospodarcze Głównej Komendy,
- 3) Woźnych i gońców,
- 4) Magazynu,
- 5) Utrzymania środków lokomocji.

Kasa. Dz.II-K

Podjęcia wszelkich sum, wyasygnowanych z Kasy Głównej Departamentu Skarbu i wypłaty tych sum podług orderów buchalterii.

III. Rejestracyjno-śledczy

A. Rejestracyjno-Karny

- 1) Fotografii, Daktyloskopii, Rejestru Karnego, stosowania rejestracji,
- 2) Ewidencji agentów, listów gończych, kartoteki poszukiwanych, korespondencji dotyczącej poszukiwań, rekwizycji oraz dochodzeń i śledztwa, rejestrów i statystyki przestępstw i wypadków,

- 3) *Instrukcji śledczych i szkolenia agentów, muzeum, laboratorium i psów policyjnych,*
- 4) *Korespondencji dotyczącej prowadzenia rejestracji,*
- 5) *Raportów w zakresie bezpieczeństwa.*

B. Urząd Śledczy

Urząd Policji Śledczej prowadzi dochodzenia wstępne oraz wykonuje polecenia Prokuratury Państwowej i władz sądowych w zakresie dochodzeń i śledztwa; działalność jego rozciąga się na cały teren ŁŚ.

C. Rezerwa Policji

Rezerwa Policji, jako oddział ruchomy, działający na terenie całej ŁŚ, ma za zadanie współdziałanie z lokalnymi organami Policji w wykonywaniu ich obowiązków¹¹¹.

Rozszerzono jednocześnie uprawnienia komendantów powiatowych, co miało na celu odciążenie Komendy Głównej w Wilnie¹¹².

Warto na chwilę zatrzymać się nad Referatem Ruchu Kołowego KG PPLŚ. Była to bowiem pierwsza komórka policyjna na ziemiach polskich zajmująca się tym zagadnieniem. W owym czasie w Rzeczypospolitej Polskiej badanie stanu technicznego pojazdów, dopuszczanie ich do ruchu drogowego oraz rejestracja należały do kompetencji komisji podporządkowanych Okręgowym Dyrekcjom Robót Publicznych, znajdujących się w strukturach urzędów wojewódzkich. Te same organy zajmowały się także wydawaniem prawa jazdy¹¹³. Na Wileńszczyźnie (do czasu jej połączenia z Rzeczypospolitą) tego rodzaju zadania wykonywał Referat Ruchu Kołowego, czyli Dz.I.-R policji, na podstawie przedstawionego wcześniej Zarządzenia DSW.

W II RP podobny referat pojawił się dopiero w 1928 roku, kiedy to utworzono pluton policji drogowej przy komendzie powiatu warszawskiego, zajmujący się regulacją ruchu na podwarszawskich szosach, na poziomie ogólnopolskim policja drogowa została utworzona dopiero w 1937 roku. Nie posiadał on jednak aż tak szerokich kompetencji, zajmując się jedynie kierowaniem ruchem oraz podejmowaniem działań

¹¹¹ *Ibidem.*

¹¹² *Dodatek ilustrowany poświęcony Policji Państwowej...*

¹¹³ *Rozporządzenie Ministra Robót Publicznych i Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 6 lipca 1922 r. o ruchu samochodów i innych pojazdów mechanicznych na drogach publicznych*, Dz.U RP 1922, nr 65, poz. 587.

po zaistnieniu wypadków drogowych, nie zajmował się natomiast badaniem stanu technicznego pojazdów ani wydawaniem uprawnień do ich prowadzenia¹¹⁴. Wileńszczyzna była zatem zapomnianym prekursorem, jeśli chodzi o policję drogową, i to mimo słabo rozwiniętej w porównaniu z resztą kraju sieci dróg.

Skład osobowy PPLŚ zwiększał się stopniowo. W czerwcu 1921 roku zatrudnionych było 1280 funkcjonariuszy, a w grudniu – już 2196¹¹⁵.

Sprawę umundurowania Policji Państwowej ŁS regulowało zarządzenie nr 303 Dyrektora Departamentu Spraw Wewnętrznych w przedmiocie umundurowania Policji Państwowej¹¹⁶. Jego treść jest bardzo zbliżona do rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych w przedmiocie umundurowania i uzbrojenia Policji Państwowej (RP) z 2 marca 1920 roku¹¹⁷. Identycznie brzmią już art. 1: *Zasadniczy kolor munduru granatowy, zaś dystynkcji błękitny i srebrny*. W art. 2a wprowadzone zostały symbole, pozwalające odróżnić policję Litwy Środkowej od tej, która pełniła służbę w Rzeczypospolitej: *Kurtka kroju półwojskowego, marszczona z tyłu, jak we frenczach, z czterema kieszeniami wewnętrznymi, z kwadratowymi klapami zapinanymi na jeden guzik. Naramienniki koloru munduru z białymi literami „L”, „S”, kołnierz stojąco-wykładany z błękitną wypustką dookoła, na rogach którego naszyte są z dwóch stron sukienne błękitne parole i na takowych nr osobisty policjanta, mankiety przy rękawach okrągłe z błękitnymi wypustkami*.

Dla porównania zgodnie z rozporządzeniem MSW RP kurtka mundurowa wyglądała wówczas tak: *Kurtka kroju półwojskowego, marszczona z tyłu, jak we frenczach, z czterema kieszeniami wewnętrznymi, z kwadratowymi klapami zapinanymi na jeden guzik (tab. Nr 1). Naramienniki koloru munduru z liczbą rzymską, koloru białego, oznaczającą okręg policji państwowej (tab. Nr 2). Kołnierz stojąco-wykładany*

---

¹¹⁴ R. Litwiński, *op. cit.*, s. 306.

¹¹⁵ W. Śleszyński, *Policja Litwy Środkowej...*, s. 8.

¹¹⁶ Zarządzenie nr 303 Dyrektora Departamentu Spraw Wewnętrznych w przedmiocie umundurowania Policji Państwowej, Dz.U. TKR LS 1921 r. Nr 27 (37).

¹¹⁷ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 2 marca 1920 r. w przedmiocie umundurowania i uzbrojenia policji państwowej, Dz.U. RP 1920, nr 26, poz. 159.

z błękitną wypustką dookoła, na rogach którego naszyte są z dwóch stron sukienne błękitne parole i na takowych nr osobisty policjanta, mankiety przy rękawach okrągłe z wypustkami.

Ważniejsza była różnica w wyglądzie symbolu umieszczonego na czapce policyjnej, której wygląd w obu przypadkach określały art. 2d: *Czapka koloru granatowego, fasonu angielskiego z daszkiem skórzanym czarnym, z paskiem skórzanym czarnym, z wypustką błękitną dookoła górnego szwu oraz na górnej części otoku, z herbem państwowym (na amarantowej tarczy orzeł biały z pogonią), przymocowanym do górnej części czapki, poniżej herbu umieszczony jest Nr osobisty policjanta. W czasie pełnienia służby hełm.*

W Rzeczypospolitej czapka miała natomiast wyglądać tak: *Czapka koloru munduru, fasonu angielskiego z daszkiem skórzanym czarnym (5 cm długości) z paskiem skórzanym czarnym z wypustką błękitną dookoła górnego szwu oraz na górnej części otoku, z orłem państwowym bez tarczy wielkości 4 cm, przymocowanym do górnej części czapki, na otoku czapki, poniżej orła, umieszczony jest numer osobisty policjanta (tab. Nr 4).*

2e Hełm przy pełnieniu służby z orłem dużego formatu z numerem osobistym policjanta.

Zwraca uwagę brak rycin ilustrujących, jak miał wyglądać mundur Policji Litwy Środkowej. W zarządzeniu nr 303 są dokładnie opisane symbole szarż policyjnych zarówno funkcjonariuszy niższych, jak i wyższych. Znamienny jest jednak art. 4, który w tym brzmieniu w polskim rozporządzeniu nie występuje: *Wzory oznak także jak Policja Państwowa w Rzeczypospolitej Polskiej, wskazujący, gdzie należy szukać ikonografii: w rozporządzeniu MSW RP z 1920 roku.*

Kolejnym dowodem na takie podejście do kwestii umundurowania jest art. 2h. Na Litwie Środkowej był on sformułowany bardzo ogólnie: *Przepaska. Wszyscy funkcjonariusze Policji miejskiej, pełniący służbę, noszą na lewym ramieniu przepaskę, przymocowaną na wysokości 12 cm. ponad kostką ręki.*

W Koronie zaś ten element umundurowania opisany był bardzo szczegółowo w art. 2i: *Przepaska. Wszyscy funkcjonariusze policji miejskiej, pełniący służbę, noszą na lewym ramieniu przepaskę, zrobioną z taśmy, w poprzeczne białe i amarantowe paski, na 6 cm. szerokiej,*

przymocowanej za pomocą sprzączki na wysokości 12 cm. ponad kostką ręki (tab. Nr 5).

W obydwu aktach prawnych widać też ślad po problemach zaopatrzeniowych, z jakimi borykała się Rzeczpospolita w latach 20. Przepisy przejściowe stanowiły bowiem odpowiednio:

Art. 1 Tymczasowo aż do odwołania z powodu braku sukna granatowego zezwala się na używanie munduru koloru szarego, jednakże naramienniki na mundurze winne być granatowe.

Art. 2 Tymczasowo aż do odwołania zezwala się na noszenie trzewików z owijaczami koloru munduru, zamiast butów z cholewami.

W Rzeczypospolitej zaś regulowały to następujące artykuły:

Art. 2 Tymczasowo aż do odwołania z powodu braku sukna granatowego zezwala się na używanie munduru koloru szarego, jednakże naramienniki na mundurze winne być granatowe. Zezwala się również na używanie aż do odwołania złotych guzików z orłem państwowym z powodu znacznego ich zapasu.

Art. 3 Tymczasowo aż do odwołania zezwala się na noszenie trzewików z owijaczami koloru munduru, zamiast butów z cholewami.

Wzmiankowane białe, półkoliste guziki mundurowe, które na mocy art. 2h miały w Koronie orła państwowego, w Litwie Środkowej na podstawie art. 2g były „tylko” białe, półkoliste.

Zarówno zatem analiza podstawy prawnej funkcjonowania, jak i struktury KG PPLŚ oraz jej umundurowania wskazują, że PPLŚ wzorowana była na funkcjonującej od 1919 roku Policji Państwowej Rzeczypospolitej Polskiej. Można to tłumaczyć albo uznaniem tych polskich rozwiązań za dobre i spełniające potrzeby Litwy Środkowej, albo jako jeden z elementów procesu przyszłej unifikacji LŚ z RP.

Za tym drugim przemawia nie tylko dalszy bieg zdarzeń (inkorporacja Wileńszczyzny), lecz także mianowanie Komendantem Głównym PPLŚ insp. Czesława Grabowskiego, którego związki rodzinne z Litwą nie są znane, urodził się bowiem i większą część życia spędził w Warszawie¹¹⁸. Jego działalność doprowadziła do zorganizowania PPLŚ tak,

---

¹¹⁸ Akta metrykalne parafii rzymskokatolickiej śś. Stanisława i Wawrzyńca (Wola) w Warszawie, Księga urodzeń, akt chrztu nr 1216 z 1889 r. Czesława Paulina Grabowskiego, syna Aleksandra Błażeja i Walerii z Huhnów, GENI – Family Tree & Family

by była gotowa do zintegrowania jej ze strukturami policyjnymi II Rzeczypospolitej.

Dnia 6 kwietnia 1922 roku KG PPLŚ została podporządkowana w sprawach organizacyjnych, dyscypliny i wyszkolenia KG PP w Warszawie, natomiast w sprawach służby bezpieczeństwa i czynności wykonawczych Delegatowi Rządu RP w Wilnie¹¹⁹. Delegat Rządu RP, mianowany przez Naczelnika Państwa, posiadał kompetencje wojewody jako zwierzchnika władz administracji państwowej II stopnia¹²⁰. Pomiędzy 18 kwietnia a 12 lipca 1922 roku policja na Wileńszczyźnie funkcjonowała pod nazwą Komenda Główna Policji Państwowej Ziemi Wileńskiej¹²¹. Połączenie nastąpiło formalnie dnia 26 lipca 1922 roku na mocy rozporządzenia Rady Ministrów RP w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej ustawy z dnia 24 lipca 1919 roku o policji państwowej (Dz.PPP 1919, nr 61, poz. 363) na obszar miasta Wilna i powiatów wileńskiego, oszmiańskiego, święciańskiego i trockiego¹²². Jego §2 stanowił: *Wszelkie dotychczas obowiązujące na obszarze wymienionym w §1 przepisy w przedmiocie organizacji państwowej służby bezpieczeństwa uchyla się. Dnia 26 lipca minister spraw wewnętrznych wydał dwa rozporządzenia: w przedmiocie wprowadzenia organizacji policji państwowej na obszar Ziemi Wileńskiej oraz w przedmiocie organizacji policji państwowej na Ziemi Wileńskiej*¹²³. Paragraf 1 drugiego z nich stanowił: *Istniejące dotychczas na obszarze miasta Wilna i powiatów:*

History, [online] http://www.geni.com/photo/view/6000000006829779213?album_type=event&photo_id=60000000023187796363&position=0 (30 XII 2014).

¹¹⁹ A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919-1939. Powstanie, organizacja, kierunki działania*, Warszawa 1996, s. 44-45.

¹²⁰ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1922 roku o objęciu władzy państwowej nad Ziemią Wileńską, Dz.U. TKRS Nr 14 (64).

¹²¹ A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919-1939...*, s. 248.

¹²² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 lipca 1922 r. w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej ustawy z dnia 24 lipca 1919 r. o policji państwowej na obszar miasta Wilna i powiatów: wileńskiego, oszmiańskiego, święciańskiego i trockiego, Dz.U. RP 1922, nr 62, poz. 554.

¹²³ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 26 lipca 1922 r. w przedmiocie wprowadzenia organizacji policji państwowej na obszar Ziemi Wileńskiej, Dz.U. RP 1922, nr 62, poz. 560; Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 26 lipca 1922 r. w przedmiocie organizacji policji państwowej na Ziemi Wileńskiej, Dz.U. RP 1922, nr 62, poz. 561.

wileńskiego, oszmiańskiego, święciańskiego i trockiego organa państwowej służby bezpieczeństwa przejmują się na etat Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i pod zwierzchni nadzór Ministra Spraw Wewnętrznych oraz wciela do policji państwowej na ogólnych zasadach kwalifikacyjnych, przewidzianych ustawą o policji państwowej. Paragraf 2 ustanawiał Komendę Okręgową PP w Wilnie i podporządkowywał jej dotychczasowe powiaty wymienione wcześniej oraz do tej pory podległe KO w Nowogródku powiaty brasławski, dziśnieński, daniłowiczowski i wilejski. Miało to bezpośredni związek z korektą podziału administracyjnego państwa: granice okręgów policyjnych w II RP pokrywały się z granicami województw. W ten sposób Policja Państwowa Litwy Środkowej zakończyła formalnie swoje krótkie istnienie i stała się częścią ogólnopolskiej Policji Państwowej. Na czapkach funkcjonariuszy oraz na guzikach pojawiły się godła państwowe według obowiązującego aktualnie wzoru, a na naramiennikach inicjał LŚ zastąpiła liczba XVI, symbolizująca numer okręgu policyjnego.

Rozdział VI

XVI Wileński Okręg Policji Państwowej

Podstawowym problemem (obok zapewnienia sobie egzystencji w obliczu agresji ze strony sąsiada ze Wschodu), z którym musiała się zmierzyć odradzająca się Rzeczpospolita, było przekształcenie części pozostających do tej pory w granicach państw zaborczych w nowy, zunifikowany, sprawnie działający organizm. Proces ten zapoczątkowało uchwalenie 17 marca 1921 roku Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹²⁴. Jej art. 66 stanowił: *W organizacji administracji państwowej przeprowadzona będzie zasada dekoncentracji. Organy administracji państwowej w poszczególnych jednostkach terytorialnych mają być przytem zespolone w jednym urzędzie pod jednym zwierzchnikiem. Zarazem uwzględniona będzie zasada udziału obywateli, powołanych drogą wyborów, w wykonaniu zadań tych urzędów w granicach określonych ustawami.*

Dnia 19 stycznia 1928 roku prezydent RP wydał rozporządzenie o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej¹²⁵. W art. 9 tej ustawy znalazł się zapis, że *wojewoda jest na obszarze województwa szefem administracji ogólnej, t.j. administracji spraw wewnętrznych oraz innych działów administracji, bezpośrednio zespolonych we władzach administracji ogólnej*. Artykuł 10 ust. 3 stanowił zaś, że *wojewoda jako przedstawiciel rządu ma obowiązek i prawo ogólnego nadzoru nad sprawami osobowymi funkcjonariuszów państwowych ze stanowiska wymogów bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego*. Artykuł 27 ust. 1

---

¹²⁴ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267.

¹²⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej, Dz.U. 1928, nr 11, poz. 86.

Rozdział VI

XVI Wileński Okręg Policji Państwowej

Podstawowym problemem (obok zapewnienia sobie egzystencji w obliczu agresji ze strony sąsiada ze Wschodu), z którym musiała się zmierzyć odradzająca się Rzeczpospolita, było przekształcenie części pozostających do tej pory w granicach państw zaborczych w nowy, zunifikowany, sprawnie działający organizm. Proces ten zapoczątkowało uchwalenie 17 marca 1921 roku Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹²⁴. Jej art. 66 stanowił: *W organizacji administracji państwowej przeprowadzona będzie zasada dekoncentracji. Organy administracji państwowej w poszczególnych jednostkach terytorialnych mają być przytem zespolone w jednym urzędzie pod jednym zwierzchnikiem. Zarazem uwzględniona będzie zasada udziału obywateli, powołanych drogą wyborów, w wykonaniu zadań tych urzędów w granicach określonych ustawami.*

Dnia 19 stycznia 1928 roku prezydent RP wydał rozporządzenie o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej¹²⁵. W art. 9 tej ustawy znalazł się zapis, że *wojewoda jest na obszarze województwa szefem administracji ogólnej, t.j. administracji spraw wewnętrznych oraz innych działów administracji, bezpośrednio zespolonych we władzach administracji ogólnej*. Artykuł 10 ust. 3 stanowił zaś, że *wojewoda jako przedstawiciel rządu ma obowiązek i prawo ogólnego nadzoru nad sprawami osobowymi funkcjonariuszów państwowych ze stanowiska wymogów bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego*. Artykuł 27 ust. 1

---

¹²⁴ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267.

¹²⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej, Dz.U. 1928, nr 11, poz. 86.

stanowił z kolei, że *Do zakresu działania wojewody jako szefa administracji ogólnej należą wszelkie sprawy administracji spraw wewnętrznych, t.j. administracji z zakresu działania bezpośrednio podległego Ministrowi Spraw Wewnętrznych*. Artykuły 64-67 nadawały na terenie powiatu analogiczne uprawnienia i obowiązki staroście¹²⁶.

Te rozwiązania prawne zostały wprowadzone stopniowo także na Wileńszczyźnie. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1922 roku o objęciu władzy państwowej nad Ziemią Wileńską stanowiła w art. 7, że *Naczelnik Państwa na wniosek Rady Ministrów mianuje osobnego delegata dla objęcia administracji terenem w art. 1 określonego, z uprawnieniami, przysługującymi zwierzchnikom władz administracyjnych II instancji według ustawy z dnia 2 sierpnia 1919 roku*¹²⁷. Zatem Delegat Rządu uzyskiwał w ten sposób uprawnienia wojewody, także względem organów Policji Państwowej. Ten stan prawny utrzymywał się do 22 grudnia 1925 roku, kiedy to Sejm RP przyjął ustawę w sprawie utworzenia województwa wileńskiego. Ten liczący zaledwie trzy artykuły akt prawny likwidował *de facto* urząd Delegata Rządu, zastępując go wojewodą¹²⁸. Organy policyjne podlegały władzy administracyjnej odpowiednio województwa i powiatu we wszystkich sprawach związanych z bezpieczeństwem, z wyjątkiem organizacji, administracji i gospodarki wewnętrznej¹²⁹.

Po całkowitym włączeniu policji Ziemi Wileńskiej do struktur PP, jej organizacja przybrała kształt typowy dla komend okręgowych/wojewódzkich w pozostałych województwach II RP. Składała się z trzech działów¹³⁰:

I. Administracyjny (pierwszy kierownik Władysław Małyś):

- referat administracyjny,
- referat osobowy,
- referat dyscyplinarny.

---

¹²⁶ Vide: J. Małec, D. Małec, *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2003, s. 163.

¹²⁷ *Ustawa z dnia 6 kwietnia 1922 roku o objęciu władzy państwowej nad Ziemią Wileńską*, Dz. U. TKR ŁS Nr 14 (64)

¹²⁸ *Ustawa z dnia 22 grudnia 1925 r. w sprawie utworzenia województwa wileńskiego*, Dz.U. 1926, nr 6, poz. 29.

¹²⁹ A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919-1939...*, s. 116.

¹³⁰ *Ibidem*, s. 249.

II. Gospodarczy (pierwszy kierownik Zygmunt Rymkiewicz):

- referat techniczny,
- intendentura,
- kasa.

III. Śledczy (pierwszy kierownik Jan Janczewski).

Ponadto w ramach KO PP funkcjonował także oddział rezerwy policji oraz szkoła dla niższych funkcjonariuszy¹³¹.

W 1923 roku szefostwo KO XVI Okręgu PP przejął insp. Bronisław Praszalowicz. Urzędował nadal w dziś nieistniejącym budynku przy ul. Dominikańskiej 3. Pod tym samym adresem mieściła się także Okręgowa Szkoła Policyjna (pod dowództwem podkom. Tadeusza Bireckiego) oraz Komenda PP Miasta Wilna. Komendantem był podinsp. Zygmunt Tołpycho. Szefem rezerwy konnej i pieszej był podkom. Ludwik Kozieliń-Poklewski.

Komenda Miasta Wilna składała się z siedmiu komisariatów (z których każdy posiadał własny numer telefonu, co w owych czasach nie było w Polsce zjawiskiem częstym):

- I. ul. Bazylińska 1 – kom. Jerzy Ruszkowski,
- II. ul. Tyzenhauzowska 2 – asp. Ryszard Nowohoński,
- III. ul. Tatarska 2 – kom. Kazimierz Wyrwich,
- IV. ul. Kalwaryjska 16 – kom. Tadeusz Dowojno,
- V. ul. Piwna 15 – kom. Piotr Małachowski,
- VI. ul. Zarzeczna 16 – kom. Stefan Szymborski,
- VII. Kolejowy – Stacja Wilno – asp. Tadeusz Żegota-Sołtys,
- VIII. ul. Tombakowa 8 – asp. Bolesław Bartoszewicz.

Oraz z posterunków:

Zwierzyniecki – ul. Wesoła 36 – st. przod. Ludwik Stanisławczyk,
Antokolski – Antokol 54 – st. przod. Władysław Niemirowicz,
Jerozolimski – Przedmieście Jerozolimka – st. przod. Wacław Bronkał.

Komendy powiatowe PP mieściły się siedzibach starostw.

Wileńsko-trockiego (komendant: kom. Kazimierz Matulewicz) z siedzibą w Wilnie przy ul. Ostrobramskiej 6, wystawiał na terenie powiatu posterunki PP: Podbrzezie, Mejszagoła, Rzesza, Niemenczyn, Mickuny, Nowa Wilejka, Worniany, Bystrzyca, Szumsk, Turgiele, Rudo-

---

¹³¹ M. Maćczyński, *op. cit.*, s. 51.

mino, Rukojnie, Nowe Troki, Landwarów, Rudziszki, Olkieniki, Jaszuny, Porubanek stacja kolejowa, Giryńce, Ostrowiec, Michaliszki, Kaplica Ponarska, Olkieniki stacja kolejowa.

Oszmiańskiego z siedzibą w Oszmianie (komendant: kom. Feliks Rybołowicz), nadzorował posterunki: Oszmiana, Polany, Żuprany, Soły, stacja Oszmiana, Gudogaje, Murowana Oszmianka, Kucewicze, Krewa, Smorgonie, Bienica, Holszany, Grauzyszki, Dziewieniszki.

Święciańskiego z siedzibą w Święcianach (komendant: podkom. Aleksander Dubowski), nadzorował posterunki: miasto Święciany, Nowe Święciany, Ignalino, Kołtyniany, Łyngmiany, Daugieliszki, Górze, Palestyna, Podbrodzie, Kiemieliszki, Łyntupy, Hoduciszki, Rodzie, Żukojnie, Komanie, Kobylniki, Mielegany, Twerecz, Cejkinie, Swir, Szemietowo, Żodziszki, Sławczynienta, Perszkszta, Dudy, Bałowieckie, Pokretonka, Prońki, Lemiesze.

Wilejskiego z siedzibą w Wilejce Powiatowej (p.o. komendanta: asp. Lucjan Salwin), nadzorował posterunki: Wilejka, Kurzeniec, Iża, Rzeczeki, Mołodeczno, Lebiedziewo, Gródek, Ilja, Wiaryń, Olkowicze, Dołhinów, Korzeniewiczze, Krzywicze, Radoszkowicze, Krasne, Chocieńczyce, Olechnowicze, Mołodeczno stacja kolejowa, Rzeczeki, Kołodki, Pogrebiszczce, Bućki.

Brasławskiego z siedzibą w Brasławiu (komendant: kom. Czesław Kubarski), nadzorował posterunki: Brasław, Słobódka, Plusy, Widze, Dryświaty, Rymszany, Dukszty, Smołwy, kolejowy Turmont.

Duniłowickiego z siedzibą w m. Duniłowicze (komendant: kom. Józef Sałaciński) nadzorował posterunki: Duniłowicze, Woropajewo, Postawy, Miadziół, Łuczaj, Łasica, Wołkołata, Hourd, Słoboda, Tumiłowicze, Dokszyce, Kozłowski, Porpliszczce, Budslaw, Królewsczyzna, Chłoty.

Dziśnieńskiego z siedzibą w Głębokiem (komendant: podkom. Bolesław Tyszka) nadzorował posterunki: Szarakowszczyzna, Łużki, Miery, Prozoroki, Jody, Druja, Wierzchnia, Plisa, Leonpol, Przebrodzie, Głębokie, Dzisna, Koziany, Nowo Pehost, Zalesie, Hermanowicze, Jasno, Stefanpol, Czeresy, Berezwez, Czerniewicze, Miotły, kolejowy Podswile¹³².

---

¹³² T. Birecki (red.), *Ilustrowany kalendarz powszechny informacyjny Policji Państwowej Ziemi Wileńskiej na rok 1924*, Wilno 1924, s. 144-150.

Trzy lata później, a więc w roku 1927, Komenda Okręgowa oraz Komenda Miasta zostały przeniesione na ul. Zawalną 56. Zmieniła się także lokalizacja komisariatu I na ul. Bazyliąską 6, IV – na ul. Kalwaryjską 84, V – na ul. Wiwulskiego 8a, VI – na ul. Zarzeczną 42. Rezerwa PP stacjonowała przy ul. Żeligowskiego 4¹³³.

W 1934 roku liczebność policji na Wileńszczyźnie wyglądała następująco¹³⁴:

Rejon	Liczba funkcjonariuszy
KW PP Wilno	42
Miasto Wilno	490
Powiat Wilno	163
Powiat Oszmiany	92
Powiat Święciany	135
Powiat Brasław	109
Powiat Postawy	84
Powiat Głębokie	130
Powiat Wilejka	95
Powiat Mołodeczno	85

W 1939 roku Komenda Wojewódzka (dawna Okręgowa – nazwę zmieniono rozporządzeniem Prezydenta RP z dnia 27 grudnia 1924 roku) mieściła się przy ul. Ostrobramskiej 6, Komenda Miasta Wilna przy ul. Świętojańskiej 3 (dziś ma tam swą siedzibę Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej), Urząd Śledczy przy ul. Zamkowej 1, Rezerwa PP przy ul. Gaona 12. Komisariat II przeniesiono na ul. Ostrobramską 16, V – na ul. Wiwulskiego 22, VI – na ul. Zarzecze 21, VII – na ul. Witoldową 37. Posterunek dworcowy mieścił się oczywiście na Dworcu Kolejowym, posterunek 2 – Wieś Bołtrupie, 3 – przy Antokolskiej 74, a w Kolonii Wileńskiej mieściła się Wartownia Policji Państwowej¹³⁵.

Policja Państwowa na Wileńszczyźnie była stosunkowo liczna, a co za tym idzie warunki pełnienia służby były tu dobre. W okręgu wileńskim w 1925 roku było 983 tys. mieszkańców i 2809 policjantów. Na

¹³³ W. Zahorski, *Przewodnik po Wilnie*, Wilno 1927, s. V.

¹³⁴ A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919-1939...*, s. 249.

¹³⁵ P. Krasnopolski (red.), *op. cit.*, s. 17-18.

jednego policjanta przypadało zatem 350 mieszkańców oraz 10 km² terytorium. Dla porównania w okręgu krakowskim na jednego funkcjonariusza przypadało 866 mieszkańców i 7,5 km², w Warszawie – 285 mieszkańców i 3,5 km², a w uznawanym za zamożne Poznańskiem – aż 1014 obywateli i 13 km²¹³⁶. W 1928 roku na jednego policjanta w okręgu wileńskim przypadało już 685 mieszkańców i 14,62 km², gdy w okręgu krakowskim – 1161 mieszkańców i 9,82 km², w Warszawie – 337 mieszkańców i 0,04 km²¹³⁷. Należy przy tym pamiętać, że służbę patrolową w terenie pełniono w owych czasach głównie pieszo.

Aby ocenić, czy zarobki w PP były dobre, należy je porównać z pensjami na innych stanowiskach państwowych. Rocznik Statystyczny z 1939 roku umożliwia zestawienie zarobków policjantów z urzędnikami państwowymi, wojskowymi, pracownikami PKP oraz Polskiej Poczty Telegrafu i Telefonu.

Zestawienie zarobków w PP i innych wybranych państwowych miejscach pracy (kwoty wyrażone w ówczesnych złotych polskich)

PP	Urzędnicy (grupy uposażenia)	Wojskowi	PKP	Poczta
Inspektor	V*	Plk**	2	2
700	700	632/713	700	700
Nadkomisarz	VI	Pplk	3	3
430	450	524/580	550	450
Komisarz	VII	Mjr	4	4
335	335	435/490	450	350
Podkomisarz	VIII	Kpt.	5	5
270	260	345/400	390	280
Aspirant	IX	Por.	8	6
240	210	265/324	260	240
St. przodownik	X	St. sierż.	10	7
200	160	194/241	200	205

¹³⁶ A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919-1939...*, s. 79.

¹³⁷ R. Litwiński, *op. cit.*, s. 303.

Przodownik	XI	Sierż.	11	8
180	130	171/241	175	175
St.	XII	Plut.	11	9
posterunkowy	100	151/201	175	145
160				
Posterunkowy	Brak	Kpr.	12	10
150	odpowiednika	137/167	150	120

Źródło: *Mały rocznik statystyczny*, Warszawa 1939.

* w administracji, na kolei i Poczcie Polskiej obowiązywały grupy uposażenia, od 1 do 12

** w Wojsku Polskim uposażenie osób samotnych (kolumna lewa) było niższe niż osób utrzymujących rodzinę (kolumna prawa)

Do powyższych dochodów należało doliczyć (jeśli przysługiwały) miesięczne dodatki funkcyjne. Nadinspektor otrzymywał 450 zł, komisarz w służbie śledczej – 210 zł, w służbie zwykłej – 165 zł, przodownik w służbie śledczej – 90 zł, w zwykłej – 60 zł, posterunkowy w służbie śledczej – 60 zł, w zwykłej – 40 zł. Dla porównania rektor uniwersytetu otrzymywał 500 zł, dziekan wydziału – 250 zł, dyrektor szkoły średniej – 150 zł, dowódca pułku w WP – 350 zł¹³⁸, a wykwalifikowany robotnik – 95 zł. Bochenek chleba kosztował 30 gr, 1 kg mąki – 45 gr, 1 l mleka – 39 gr¹³⁹. Najmniejszy z dostępnych na rynku samochodów osobowych Fiat 508 kosztował w 1939 roku 4950 zł¹⁴⁰.

W drugiej połowie lat 20. Wileńszczyzna uchodziła za województwo bezpieczne. Do najbardziej zagrożonych należały powiaty święciański i wilejski, będące celem napadów rabunkowych band z terenu Litwy i sowieckiej Białorusi. W samym Wilnie udało się osiągnąć bardzo dobrą organizację służby śledczej: w każdym komisariacie służyło czterech jej funkcjonariuszy. W 1923 roku doszło w mieście do trzech napadów, a w 1924 – do żadnego. Wykrywalność kradzieży z włamaniem osiągnę-

¹³⁸ *Mały rocznik statystyczny*...

¹³⁹ *Panie Marszałku, jak żyć? Ceny i zarobki w II RP*, „Newsweek Polska” 2013, 29 V, [online] <http://biznes.newsweek.pl/panie-marszalku--jak-zyc--ceny-i-zarobki--w-ii-rp,104856,1,1.html> (3 I 2015).

¹⁴⁰ T. Szczerbicki, *Polski Fiat 508 – historia*, [online] <http://www.polskifiat508.pl/historia.html> (3 I 2015).

ła w 1924 roku 50%¹⁴¹. Dla porównania wskaźnik wykrywalności tego przestępstwa we współczesnej Polsce w 2013 roku osiągnął 32,5%¹⁴².

Charakterystyczny dla przestępczości owych czasów opis znajduje się w poświęconym Wileńszczyźnie numerze „Gazety Administracji i Policji Państwowej” z 1924 roku: *W chwili zaatakowania posterunku [Krzywacze – przyp. A.G.] znajdował się na miejscu tylko komendant posterunku przodow. Trębski, post. Kęc, pełniący służbę dyżurnego, i piętnastoletnia służąca Helena Wołodźko. Gdy padły pierwsze strzały, posterunkowy Kęc wybiegł z karabinem na dwór, natychmiast jednak musiał się cofnąć, ponieważ otworzono nań ogień z karabinów maszynowych. Zamknął drzwi na zasuwkę i razem z przodownikiem Trębskim rozpoczął przez okno silny ogień wzdłuż ulicy. Obydwaj mieli przy sobie tylko po 40 naboji, które prędko zaczęły się wyczerpywać, trzeba więc było dostać się po resztę (800 sztuk) do kancelarii ostrzeliwanej bardzo silnie. Tego trudnego i niebezpiecznego zadania podjęła się służąca Helena Wołodźko, która bez namysłu podpełzła do kancelarii, wydobyła skrzynkę z nabojami spod łóżka i przeniosła ją do następnego pokoju. Nastąpiła szereg godzin trwająca walka, w której z jednej strony brało udział dwóch policjantów uzbrojonych w karabiny i jedna młoda dziewczyna, z drugiej zaś kilkudziesięciu bandytów, atakujących posterunek przy pomocy karabinów maszynowych i granatów ręcznych. Obrona posterunku odbywała się w ten sposób, że policjanci utrzymywali przez okno silny ogień, nie dopuszczając zbyt blisko bandytów, dzielna zaś dziewczyna nabijała karabiny. Parę karabinów trzeba było odrzucić, tak były rozgrzane. Bohaterska postawa obrońców posterunku sprawiła, że bandyci nie zostali dopuszczeni do części miasta, która ocalała od rabunku, i ponieśli nawet pewne straty¹⁴³. Żeby lepiej zrozumieć powagę sytuacji, w jakiej znalazła się dwójka policjantów i młoda służąca, trzeba zdać sobie sprawę, że tego typu posterunki nie miały wówczas żadnych środków łączności, nie istniała więc możliwość wezwania pomocy, a funkcjonariusze byli zdani wyłącznie na siebie.*

¹⁴¹ „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1924, s. IX.

¹⁴² *Postępowania wszczęte, przestępstwa stwierdzone i wykrywalność w latach 1999-2013*, Statystyka.Policja, [online] <http://statystyka.policja.pl/st/ogolne-statystyki/47682,Postepowania-wszczete-przestepstwa-stwierdzone-i-wykrywalnosc-w-latach-1999-2013.html> (3 I 2015).

¹⁴³ „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1924, s. IX.

Jakkolwiek Wilno miało opinię najbezpieczniejszego miasta II RP, to „zasłynęło” także drugą najbardziej znaną zorganizowaną grupą przestępczą w ówczesnej Polsce, obok słynnego warszawskiego gangu „Taty Tasiemki” (właśc. Łukasz Siemiątkowski). Ta „wileńska mafia” nazywana była *Bruderferajn*. Powstała jeszcze za czasów carskich, w 1911 roku, w barze znanej złodziejskiej kieszonkowej o pseudonimie „Sońka Złota Rączka” (właśc. Sonia Blumfsztajn), mieszczącym się na rogu ul. Nowogródzkiej i Archanielskiej. Grupa początkowo działała jako swoista „firma ubezpieczeniowa”, pobierająca składki, z których miały być utrzymywane rodziny przestępców przebywających w więzieniach. Później zajęła się koordynacją działalności kryminalnej Wilna. W szczególności pobierała haracze od bogatych kupców i przedsiębiorców w zamian za „ochronę” przed kradzieżami i rozbojami. Grupa liczyć mogła nawet tysiąc osób i stopniowo rozszerzała działalność także o handel ludźmi. Na jej czele stał pięcioosobowy zarząd, którego prezesem był Szaszka Lichtsohn, a jego zastępcą Aron Wójcik. Zarząd, w siedzibie przy ul. Zawalnej, prowadził skomplikowaną buchalterię, w tym spisy kupców opłacających się grupie. Pełnił też funkcję sądu złodziejskiego – dintojry. Sąd ten skazał na śmierć gangstera Elkę Gurwicza, który wyłamał się z „układu” i łupił osoby, które wcześniej opłaciły się bandzie. Został za to zamordowany, ale jego kamraci postanowili się zemścić, donosząc na *Bruderferajn* na policję. Dzięki temu śledczy w połowie 1924 roku mogli wykazać się sporym sukcesem. Gdy po latach, po odbyciu zasądzonych kar, członkowie gangu wyszli na wolność, nie udało im się wznowić działalności na poprzednią skalę. Doszło też do rozłamu. Obok siebie istniał więc „stary” *Bruderferajn* i nowa organizacja „Złoty Sztandar”. Na jej czele stanął Zelik Lewinson *vel* „Chana Bobkes” i Berka Krawiec (który należał wcześniej do amerykańskiego gangu Ala Capone). Ta z kolei grupa zasłynęła porwaniem dla okupu niejakiego Josela Lejbowicza, syna właściciela lombardu Kresowja. Policji udało się uwolnić chłopca dzięki nieostrożności członków bandy. Przestępca, który dostarczył list z żądaniem okupu jego rodzicom, nie zauważył śledzących go wywiadowców służby śledczej¹⁴⁴.

Niestety, pokusy łatwego zarobku nie omijały także szeregów PP. Wilno stało się miejscem jednego z głośniejszych skandali korupcyjnych

---

¹⁴⁴ „Tajny Detektyw” 1932, nr 51.

międzywojnia, o którym pisała nie tylko lokalna prasa, ale także dzienniki w tak odległych miastach, jak Łódź czy Lublin. Dnia 21 stycznia 1925 roku KGP zarządziła szczegółową kontrolę okręgu wileńskiego PP, na skutek której zawieszono w urzędowaniu komendanta insp. Zygmunta Tołpycho, naczelnika urzędu śledczego nadkom. Anatola Pawłowicza oraz podkom. Zaborowskiego i kom. Jana Szulca. Oskarżono ich o pobieranie i wymuszanie łapówek od białoruskich szulerów¹⁴⁵. 12 listopada 1925 roku Sąd Okręgowy w Wilnie uznał za winnych popełnienia czynów określonych w art. 28, 80, 84 i 85 Kodeksu karnego st. przod. Józefa Rynkiewicza, st. przod. Adolfa Kułakowskiego, nadkom. A. Pawłowicza i kom. Jana Szulca¹⁴⁶. Jakkolwiek insp. Tołpycho i przod. Tomkiewicz zostali przez sąd uniewinnieni, to zostali (podobnie jak ich skazani koledzy) dyscyplinarnie zwolnieni z szeregów Policji Państwowej¹⁴⁷.

Służba śledcza odnotowywała też sukcesy w walce z działalnością komunistyczną. Wilno było atrakcyjnym terenem dla działalności partyjnej z uwagi na skutki wielkiego kryzysu gospodarczego. Liczba bezrobotnych w 1931 roku wynosiła 14 tys., a w 1934 już 17 tys.¹⁴⁸ Wykorzystywano także skomplikowaną strukturę etniczną Wileńszczyzny. Powstała formalnie w Wilnie w październiku 1924 roku Komunistyczna Partia Zachodniej Białorusi (w rzeczywistości delegatura Kominternu) opowiadała się za „samostanowieniem aż do oderwania” terenów na wschód od linii Curzona, do czego miało dojść na drodze rewolucji proletariackiej, wspieranej przez Armię Czerwoną¹⁴⁹. Nie była to organizacja ani szczególnie silna (do jej bojówki udało się zwerbować zaledwie trzydziestu aktywistów), ani też wpływowa (największe sukcesy osiągała w kręgach młodzieży białoruskiej i żydowskiej, gdzie na spotkaniach afiliowanego przy partii Komunistycznego Związku Młodzieży pojawiało się do pięciuset osób, a poborowych Wojska Polskiego – zaledwie osiemdziesięciu)¹⁵⁰.

¹⁴⁵ „Policja 997” 2011, nr 1.

¹⁴⁶ „Głos Lubelski” 1925, nr 312.

¹⁴⁷ A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919-1939...*, s. 250.

¹⁴⁸ *Rocznik statystyczny Wilna*, Wilno 1938, s. 155.

¹⁴⁹ S. Łukasiewicz, *Zdrada stanu. Działalność Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi w Wilnie w latach 1930-1935*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 2012, nr 2.

¹⁵⁰ *Ibidem*.

Wpływy aktywistów KPZB w wiejskiej społeczności białoruskiej województwa wileńskiego uważane były za niewielkie, a poparcie tej społeczności dla ideologii komunistycznej – znikome¹⁵¹. Jednak ze względu na ścisłe powiązania KPZB z sowieckimi mocodawcami oraz wpływy, jakie komuniści osiągnęli w sąsiednich województwach: nowogródzkim i poleskim (odpowiednio 1036 i 964 członków), służba śledcza PP traktowała tę organizację z powagą i stanowczością¹⁵². Część dokumentów zachowała się do dziś w narodowych archiwach państwowych Litwy. Są wśród nich akta sprawy z 23 lipca 1938 roku. Wskazują one, że w tym roku na terenie Wilna zatrzymano sześć osób posługujących się sfałszowanymi polskimi dowodami osobistymi, wypełnionymi na autentycznych, ale skradzionych w różnych częściach Polski blankietach. Przesłuchanie wykazało, że osoby zatrzymane były komunistycznymi agitatorami, pracującymi na rzecz Kominternu/Związku Sowieckiego¹⁵³.

Inny dowód na wysoki stopień infiltracji środowiska KPZB przez Policję Państwową znalazł w litewskich archiwach Sergiusz Łukasiewicz. Dotarł on do zapisków z rozbicia planowanej na 1 sierpnia 1934 roku (w dwudziestą rocznicę wybuchu I wojny światowej) manifestacji komunistycznej. Dnia 25 lipca Wydział Śledczy przeprowadził spektakularną akcję. Zlikwidowano składy z nielegalną literaturą propagandową oraz rozpoczęto aresztowania podejrzanych. Mimo to komuniści nie zrezygnowali i postanowili przeprowadzić zaplanowaną na godzinę 20 manifestację. Jak się okazało, wzięło w niej udział „aż” dwadzieścia osób, a jedną z grup na miejsce, czyli róg Szerokiej i Zawalnej, przeprowadził... policyjny prowokator. Hasłem do rozpoczęcia wiecu miało być wypuszczenie białego gołębia z czerwoną szarfą z napisem „Niech żyje międzynarodowe święto walki z wojną 1 VIII 1934”. Widząc przeważającą liczebnie policję, manifestanci rozrzucili ulotki i rozeszli się do domów. Sukces policji był możliwy dzięki niechęci mieszkańców Wilna do ideologii komunistycznej, a co za tym idzie także dzięki informacjom napływającym od „zwykłych obywateli”, a nie tylko konfidentów¹⁵⁴.

¹⁵¹ S. Wyślouch, *op. cit.*, s. 67.

¹⁵² W. Śleszyński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007, s. 266-267, *Seria Wschodnia*.

¹⁵³ Wykaz skradzionych dowodów osobistych zob.: LCVA, f. 17, A.1319.

¹⁵⁴ S. Łukasiewicz, *op. cit.*

Stosunki polsko-litewskie należały w latach międzywojennych do napiętych. Republika Litewska kontestowała politykę polską wobec problemu Wileńszczyzny, a w szczególności rozwiązanie siłowe, jakim był „bunt” gen. Żeligowskiego. Aktywność Litwinów wymierzona w państwo polskie przybierała różne formy, np. w ostatnim kwartale 1922 roku dochodziło do licznych incydentów zbrojnych, polegających na atakowaniu posterunków polskiej Straży Granicznej przez oddziały partyzanckie. Miejscowa ludność litewska była też bardzo niechętna żołnierzom i strażnikom, co manifestowała, odmawiając udostępnienia im swoich domostw na kwatery¹⁵⁵.

Dnia 15 marca 1923 roku Rada Ambasadorów Ligi Narodów uznała dotychczasową linię demarkacyjną za granicę państwową, co spowodowało zmianę metod działania Litwinów. Zrezygnowano z metod partyzancko-dywersyjnych, a skupiono się na legalnej działalności społecznej i politycznej. Oficjalną reprezentacją mniejszości litewskiej był Tymczasowy Komitet Litwinów, który istniał z przerwami od 1919 roku. Działało również Towarzystwo Oświatowe „Rytas”, Litewskie Towarzystwo Naukowe, Towarzystwo im. św. Kazimierza, Litewskie Towarzystwo Sług Katolickich św. Zyty. Wszystkie te organizacje pozostawały w sferze zainteresowania Wydziału Śledczego w Wilnie. W 1936 roku Rada Ministrów RP zdecydowała o likwidacji litewskich stowarzyszeń. Następowo to stopniowo. Jako ostatnie zostało zlikwidowane stowarzyszenie „Rytas” (przywrócono je na krótko w czerwcu 1939 roku), które między innymi sprawowało nadzór merytoryczny nad prywatnym szkolnictwem litewskim na ziemiach polskich¹⁵⁶. Tymczasowy Komitet Litwinów poddano licznym szykanom (wymuszając zmianę nazwy z „Tymczasowy” na „Narodowy”, by znieść wrażenie, że nazwą kontestuje on przynależność Wilna do Polski), a w końcu zlikwidowano w 1937 roku. Jego działacze zeszli do podziemia, jednak efektywność ich prac była ograniczona dzięki skutecznej pracy PP¹⁵⁷. Jego działalność była tolero-

---

¹⁵⁵ H. Dominiczak, *op. cit.*, s. 87-88.

¹⁵⁶ J. Czechowski, *Stosunek mniejszości narodowych Wileńszczyzny do państwa polskiego w okresie Litwy Środkowej oraz wyborów do Sejmu RP w 1922 r.*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2008, z. 30, s. 51, [online] <http://pdf.kamunikat.org/10611-5.pdf> (29 I 2015).

¹⁵⁷ W. Śleszyński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne...*, s. 285-287.

wana tak długo, gdyż pełnił on nieformalną funkcję przedstawicielstwa konsularnego rządu kowieńskiego (między innymi wydawał przepustki zezwalające na wjazd na terytorium Republiki Litewskiej)¹⁵⁸.

Komenda Okręgowa w Wilnie stanowiła także swego rodzaju centralę operacji inwigilacyjnych w sprawach związanych z mniejszością litewską i białoruską¹⁵⁹. W pewnym stopniu jej zapleczem intelektualnym był powołany w 1930 roku Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej, będący wybitnym ośrodkiem naukowym prowadzącym badania sowietologiczne¹⁶⁰. Od stycznia do września 1939 roku kierownikiem Wydziału Śledczego w Komendzie Wojewódzkiej PP w Wilnie był kom. Bolesław Kontrym, później weteran walk o Narwik, znany bardziej jako cichociemny ps. „Żmudzin”, uczestnik powstania warszawskiego, zamordowany przez komunistów w 1953 roku. Wcześniej wykazał się skutecznością w zwalczaniu organizacji komunistycznych i skrajnej prawicy w Lublinie i Białymstoku¹⁶¹.

Specyficznym rodzajem służby, jaki został nałożony na Policję Państwową województw kresowych, a więc i na Wileńszczyznę, było zaangażowanie tej formacji w ochronę granicy wschodniej RP po zakończeniu działań zbrojnych i wejściu w życie traktatu ryskiego. Policja przejęła nowe obowiązki w 1923 roku. Przy komendach okręgowych organizowano kursy przygotowujące funkcjonariuszy do pełnienia służby granicznej. Część personelu pochodziła ze zlikwidowanych jednostek Straży Granicznej¹⁶². Proces wprowadzania tych ustaleń na granicy polsko-litewskiej był wolniejszy, gdyż była ona bardzo niespokojna z uwagi

---

¹⁵⁸ Idem, *Polityka państwa polskiego w stosunku do mniejszości litewskiej w latach 1920-1939. Wybrane aspekty*, [w:] *Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija*, 3: *Politinė istorija, politologija, filologija*, leidinio sudarytojas R. Sliužinskas, Klaipėda 2008, „Acta Historica Universitatis Klaipedensis”, 16, [online] <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LI-LDB-0001:j.04~2008~1367164975963/datastreams/DS.002.2.01.ARTIC/content> (29 I 2015).

¹⁵⁹ A. Pełtoński, *op. cit.*, s. 65.

¹⁶⁰ Vide: M. Kornat, *Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej w Wilnie (1930-1939) i jego wkład w rozwój polskiej sowietologii*, „Kwartalnik Historyczny” R. 107, 2000, z. 3.

¹⁶¹ W. Pasek, *Bolesława Kontryma życie zuchwale. Biografia żołnierza i policjanta 1898-1953*, Warszawa 2006, s. 81, *Biblioteka Historyczna Frondy*.

¹⁶² H. Dominiczak, *op. cit.*, s. 96.

na jej nieuznawanie przez rząd litewski. Zakończył się dopiero w październiku 1923 roku.

W Okręgu XVI funkcjonowały dwadzieścia trzy kompanie graniczne¹⁶³. Na podstawie zachowanych źródeł można ustalić lokalizację niektórych z nich.

Powiat święciański, inspekcyjny Franciszek Najdowski:

IX Kompania Graniczna – Włodzimierz Wec,

X Kompania Graniczna – Michał Dobrzański.

Powiat brasławski:

XI Kompania Graniczna w Duksztach,

XII Kompania Graniczna w Smółkach,

XIII Kompania Graniczna w Turmontach,

XIV Kompania Graniczna w Mierzanach,

XV Kompania Graniczna w Rożkach,

XVI Kompania Graniczna w Szemielach.

Powiat dziśnieński:

posterunki graniczne: Miotły, Gregorowicze, Szo, Błoszniki, Zahacie, Zaborie, Ziabki¹⁶⁴.

Policja Państwowa nie spełniła jednak pokładanych w niej nadziei i zdecydowano o utworzeniu nowej formacji granicznej, tym razem wzorowanej na wojsku: Korpusu Ochrony Pogranicza. Przejął on obowiązki zarówno patrolowania granicy, jak i kontroli osób na przejściach granicznych w 1924 roku, a na granicy polsko-litewskiej w 1926 roku. W związku z tym istniejące kompanie graniczne PP uległy rozwiązaniu.

Policja opierała swoje działania na statycznych posterunkach granicznych, co nie stanowiło wystarczającej ochrony przed zbrojnymi bandami czy zorganizowanymi grupami przemytników. Dawały się też we znaki braki w wyszkoleniu oraz zbyt mała liczebność kadr, i to mimo przesunięcia do służby granicznej minimum 15% personelu okręgów nadgranicznych¹⁶⁵. Policja przez cały okres pełnienia służby granicznej borykała się z poważnymi problemami natury logistycznej: brakowało nie tylko odpowiednich kwater (funkcjonariusze mieszkali u miejscowej ludności), lecz także wyposażenia, takiego jak koce czy ciepłe mundury.

¹⁶³ A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919-1939...*, s. 249.

¹⁶⁴ T. Birecki (red.), *op. cit.*, s. 144-150.

¹⁶⁵ H. Dominiczak, *op. cit.*, s. 100-101.

Pewne sukcesy odnosiła natomiast służba śledcza, zajmująca się operacyjnym rozpracowywaniem środowisk kryminalnych¹⁶⁶. W strukturach Komendy Wojewódzkiej w latach 30. funkcjonowała także policja kobieca. Były to nie tylko policjantki służby śledczej, zajmujące się przestępczością obyczajową (zwalczaniem handlu kobietami oraz сутenerstwa i nierejestrowanej prostytucji), ale również mundurowe, zwalczające przestępczość wśród nieletnich, prowadzące policyjną izbę dziecka¹⁶⁷.

Na obszarze Wileńszczyzny istniała jeszcze jedna, specyficzna kategoria terytorium. Dnia 29 listopada 1920 roku na mocy polsko-litewskiego układu w sprawie zawieszenia broni ustalono konieczność utworzenia pasa neutralnego, oddzielającego zwaśnione strony. Miał on szerokość od 10 do 12 km i zajmował łączną powierzchnię 4 tys. km²¹⁶⁸. Porządku i bezpieczeństwa na tym obszarze miała pilnować Milicja Ludowa Pasa Neutralnego, zwana także Samoobroną Pasa¹⁶⁹. W dokumentach pojawia się także nazwa Milicja Obywatelska. Jej dowództwo po stronie polskiej stacjonowało w Sejnach¹⁷⁰. Formacja ochotnicza, składająca się z byłych polskich wojskowych (warunkiem, pod jakim Liga Narodów godziła się na powołanie tej formacji, było pochodzenie jej funkcjonariuszy z tego rejonu), nie była w stanie powstrzymać akcji partyzantki litewskiej oraz lokalnych grup przestępczych¹⁷¹. Organizator i dowódca MLPN por. Michał Jacyna-Wirball został zamordowany w nocy z 22 na 23 marca 1923 roku¹⁷². Na obszarze pasa neutralnego przez cały okres jego istnienia dochodziło do walk pomiędzy MLPN a zbrojnymi ban-

¹⁶⁶ R. Litwiński, *op. cit.*, s. 369-370.

¹⁶⁷ Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, U. Paleolog, „Stanisława Demetraki Paleolog (właśc. Filipina Stanisława Paleolog). Zarys życia i działalności”. Wspomnienia siostry o siostrze z lat 1892-1968 (maszynopis niepublikowany), s. 70. Szerzej na temat policji kobiecej piszę w monografii: *Kobieca Policja Państwowa II RP w walce z międzynarodowym handlem ludźmi*, Kraków-Warszawa 2014.

¹⁶⁸ W.B. Łach, *Zajęcie pasa neutralnego w lutym 1923 roku – próba oceny działań militarnych i politycznych*, „Europa Orientalis” t. 2, 2010, s. 89.

¹⁶⁹ *Ibidem*, s. 90.

¹⁷⁰ J. Melnik, *Zapomniane powstanie. Samorząd Warwizski w świetle dokumentów*, [online] <http://www.astn.pl/r2010/zap.htm> (5 I 2015).

¹⁷¹ W.B. Łach, *Zajęcie pasa neutralnego...*, s. 92.

¹⁷² Idem, J. Melnik, *Próby odtworzenia działań w rejonie polsko-litewskiego pasa neutralnego w 1923 roku*, „Echa Przeszłości” (Olsztyn) t. 6, 2005, s. 195.

dami, partyzantką litewską, a nawet oddziałami regularnymi wojska litewskiego. Republika Litewska nie uznawała bowiem granicy z Polską w rejonie Wileńszczyzny, nazywając ją „linią administracyjną”¹⁷³. Z tego względu, a także z powodów strategicznych (pas przecinał linię kolejową Wilno–Grodno) po przyłączeniu Litwy Środkowej Polska należała na Ligę Narodów, aby zlikwidować pas i włączyć go do terytorium RP.

Pretekstem do podjęcia działań z użyciem siły była dla Rzeczypospolitej aneksja Kłajpedy przez Litwę 10 stycznia 1923 roku¹⁷⁴. Dnia 3 lutego 1923 roku Rada Ligi Narodów ogłosiła rezolucję dotyczącą konieczności uwzględnienia istniejącego stanu rzeczy na granicy polsko-litewskiej. Dowództwo Wojska Polskiego podjęło decyzję o zastosowaniu polityki faktów dokonanych. Powołana została Grupa Operacyjna płk. Romana Paślawskiego, w której skład weszły wszystkie posterunki PP rozlokowane wzdłuż pasa neutralnego. Dowódcy Grupy podporządkowano także KO PP w Wilnie oraz KW Straży Granicznej oraz organizację paramilitarną Związek Bezpieczeństwa Kraju. Regularne polskie siły zbrojne miały pozostać w odwodzie na wypadek kontrakcji ze strony wojsk litewskich. Cała operacja miała zostać przeprowadzona siłami podporządkowanymi Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, tak by miała charakter pokojowy.

Operacja zajmowania pasa neutralnego rozpoczęła się 15 lutego 1923 roku i zakończyła się całkowitym sukcesem przy minimalnych stratach własnych¹⁷⁵. Po stronie polskiej zginął jeden policjant i ośmiu żołnierzy Straży Granicznej. Walki zakończono 17 lutego 1923 roku. Dnia 15 marca 1923 roku Rada Ligi Narodów dokonała podziału pasa neutralnego i ustalenia przebiegu granicy polsko-litewskiej¹⁷⁶. Był to pierwszy przypadek od czasów wojny polsko-bolszewickiej, kiedy Policja Państwowa brała udział w działaniach zbrojnych. Operacja zajmowania pasa neutralnego doprowadziła do wytyczenia granicy polsko-litewskiej, która *de facto* przetrwała aż do sowieckiej agresji na Polskę 17 września 1939 roku.

---

¹⁷³ J. Rutkiewicz, il. W.N. Kulikow, A. Bulczyński, *Wojsko litewskie 1918-1940. Litewskie formacje zbrojne 1940-1953*, Warszawa 2002, s. 13, *Barwa i Broń*.

¹⁷⁴ W.B. Łach, *Zajęcie pasa neutralnego...*, s. 94.

¹⁷⁵ H. Dominiczak, *op. cit.*, s. 92-93.

¹⁷⁶ W.B. Łach, *„Bunt” Żeligowskiego...*, s. 235.

Epilog

Agresja sowiecka na Polskę zakończyła funkcjonowanie Policji Państwowej. Jej wileńscy funkcjonariusze dzielili skomplikowane losy kresowych Polaków. Część z nich zdecydowała się przekroczyć granicę Republiki Litewskiej, by tam poddać się internowaniu. Według relacji Alfreda Kolora grupa dowodzona przez ostatniego komendanta wojewódzkiego, podinsp. Henryka Jacynę, została umieszczona w obozie w miejscowości Kalwaria. Oto, jak zapamiętał spotkanie z nimi: *Lepiej niż wojsko przedstawiała się policja, przyszła tu nie w rozproszeniu, a zwartymi oddziałami pod komendą podpułkownika Jacyny. Dobrze ubrani, dorodni, fizycznie przedstawiali się lepiej niż my, nie wyszli z koszar, a z własnych mieszkań, mieli niezbędne rzeczy osobiste przy sobie*¹⁷⁷.

Dokładną liczbę policjantów z województwa wileńskiego internowanych na Litwie bardzo trudno jest ustalić z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze, listy podają dane ogólne, np. liczba policjantów internowanych w obozie w Rakiszkach wynosiła w grudniu 1939 roku 191 osób¹⁷⁸. W wydanym przez Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego w Londynie w 1952 roku opracowaniu *Polskie Siły Zbrojne w II wojnie światowej. Kampanie na obczyźnie* podawana jest ogólna liczba 2300 policjantów internowanych na Litwie¹⁷⁹. Nie ma natomiast szczegółowej informacji, z jakich okęgów oni pochodzili. Założenie, że wszyscy byli ewakuowanymi z Wilna, jest łatwe do sfalsyfikowania na przykładzie internowanego w Kalwarii, a później w więzieniu w Kownie (dokąd trafił za niesubordynację wobec władz obozowych) asp. Stanisława Piłata. Był

---

¹⁷⁷ A. Bogusławski, *W znak Pogoni. Internowanie Polaków na Litwie IX 1939 – VII 1940*, Toruń–Łysomice 2004, s. 84.

¹⁷⁸ *Ibidem*, s. 51.

¹⁷⁹ Cyt. za: W. Pašek, *op. cit.*, s. 100.

on funkcjonariuszem Policji Województwa Śląskiego, który nigdy nie służył na Kresach, przedwojennym reprezentantem Polski w boksie na igrzyskach olimpijskich¹⁸⁰. Po drugie, rejestrację uchodźców rozpoczęto dopiero w styczniu 1940 roku, a do tego czasu pewna liczba z pewnością zdołała uciec¹⁸¹. Poza tym internowani jako policjanci byli tylko ci funkcjonariusze, którzy przekroczyli granicę w mundurze lub zgłosili się do władz litewskich. Inni pozostawali uchodźcami cywilnymi.

Warto przy tej okazji przytoczyć opinię litewskiego historyka Gintautasa Surgailisa na temat polskich policjantów pozostających na uchodźstwie na Litwie: *Bardzo wrogie nastawienie do Litwy wykazywali byli funkcjonariusze polskiej jawnej i tajnej policji. Jedni wcześniej odbywali służbę na Wileńszczyźnie, inni zaś uciekli z różnych części Polski. Starali się zamieszkać w Wilnie, a większość aktywnie angażowała się w działalność antylitewską. Prawie wszyscy bez wyjątku byli nastawieni szowinistycznie i nienawidzili Litwy oraz narodu litewskiego. Podczas służby w policji nabyli dużego doświadczenia i byli znakomitymi fachowcami w działaniach organizacyjnych i konspiracyjnych, bardzo dobrze znali Wilno, Wileńszczyznę oraz jej mieszkańców, ich poglądy, przekonania, tradycje, i tę wiedzę skutecznie wykorzystywali. Nie dziwi zatem, że zwłaszcza polscy policjanci byli wciągani do działalności antylitewskiej, nawet dywersyjnej, i przyczyniali się do powstania antylitewskiego podziemia. Oprócz działań dywersyjnych aktywnie uczestniczyli w przygotowaniu, drukowaniu i upowszechnianiu antylitewskich odezw oraz podżeganiu mieszkańców Wilna przeciwko Litwinom*¹⁸². Wśród organizacji antylitewskich, z którymi byli związani polscy policjanci, ten sam autor wymienia między innymi Organizację Orła Białego czy Obóz Polski Walczącej, a więc środowiska uważane w Polsce za bohaterskie organizacje podziemia niepodległościowego.

Podobnie istnieją problemy z ustaleniem liczby policjantów internowanych na Łotwie. W tym przypadku pojawiają się liczby tych spośród internowanych, którzy zgłaszali chęć opuszczenia Łotwy. Chęć wyjazdu

¹⁸⁰ *Ibidem*, s. 109; vide: S. Ieśniewski, Stanisław Piłat: *Modelowy atleta*, SportowePodhale.pl, 12 VII 2012, [online] <http://www.sportowepodhale.pl/index.php?s=tekst&id=5307> (18 I 2015).

¹⁸¹ G. Surgailis, *Uchodźcy wojenni i polscy żołnierze internowani na Litwie w czasie II wojny światowej*, tłum. O. Vaičiulytė-Romančuk, Warszawa 2013, s. 52.

¹⁸² *Ibidem*, s. 92-93.

na Wileńszczyznę zadeklarowało pięciu z nich. Nie wiadomo jednak, ilu z pięćdziesięciu deklarujących wolę wyjazdu do Wielkiej Brytanii i dwóch do Francji było przed wojną funkcjonariuszami okręgu wileńskiego chcącymi kontynuować walkę z okupantem¹⁸³.

W czerwcu 1940 roku rozpoczęła się sowiecka okupacja Litwy i Łotwy. Zakończyło się jednocześnie internowanie polskich policjantów w sposób, który można nazwać prawdziwie neutralnym. Okres ten pozwolił części z funkcjonariuszy Policji Państwowej nie podzielić tragicznego losu tych ich kolegów, którzy już w 1939 roku dostali się w ręce Sowietów (należy pamiętać, że w październiku 1939 roku terytorium województwa wileńskiego zostało podzielone między Republikę Litewską a Białoruską Socjalistyczną Republikę Sowiecką). Ci, którzy nie zostali rozstrzelani na miejscu, zostali osadzeni w obozie NKWD w Ostaszkanie. Więźniowie tego obozu byli rozstrzeliwani w Twerze, a następnie pochowani w zbiorowych mogiłach w Miednoje w obwodzie twerskim, obecnie należącym do Rosji¹⁸⁴. Mordu dokonano na podstawie wniosku Ławrentija Berii – ludowego komisarza spraw wewnętrznych, zatwierdzonego przez Biuro Polityczne WKP(b) ZSRS z 5 marca 1940 roku¹⁸⁵. Wśród ofiar znaleźli się także ci policjanci z Wileńszczyzny, którzy zostali schwytani przez Sowietów po walkach w obronie Grodna. Policjanci, którzy zostali aresztowani po aneksji państw bałtyckich, uniknęli tego losu. Wielu z nich zostało osadzonych w obozie w Griazowcu, z którego zwolniono ich na mocy układu Sikorski–Majski i pozwolono dołączyć do formowanej w Tockoje przez gen. Władysława Andersa Armii Polskiej w ZSRS¹⁸⁶. Taki los spotkał wspomnianego wcześniej ostatniego komendanta wojewódzkiego z Wilna, podinsp. Henryka Jacynę¹⁸⁷.

---

¹⁸³ Ē. Jēkabsons, *Uchodźcy wojskowi i cywilni z Polski na Łotwie 1939-1940*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” t. 30, 1995, s. 141-142.

¹⁸⁴ Ostaszków, Policja Państwowa, [online] <http://www.policjapanstwowa.pl/index.php/pl/ostaszkow> (17 I 2015).

¹⁸⁵ A. Misiuk, *Historia policji...*, s. 155.

¹⁸⁶ *Indeks Represjonowanych przez organa władzy sowieckiej w latach 1939-56*, IPN, [online] http://ipn.gov.pl/index_represjonowanych/index (17 I 2015).

¹⁸⁷ Wykazy imienne z zespołu akt merytorycznych zob.: Centralne Archiwum Wojskowe w Rembertowie, Kolekcja Akt z Archiwów Rosyjskich, Księga rejestracji jeńców wojennych obozu w Griazowcu, sygn. VIII.800.20, teczek 69, CAW3-69-182-1633, cyt. za: *Indeks Represjonowanych...*

Komendanci policji na Wileńszczyźnie

Komendant Policji Państwowej Litwy Środkowej

Podinsp. Czesław Grabowski 21 II 1921 – 12 VII 1922

Komendanci Policji Państwowej okręgu wileńskiego

Podinsp. Czesław Grabowski 12 VII 1922 – 10 IV 1923

Insp. Bronisław Praszałowicz 10 IV 1923 – 31 V 1930

Insp. Wiktor Ludwikowski 1 VII 1930 – 15 IX 1931

Podinsp. Eugeniusz Konopka 15 IX 1931 – 28 IV 1933

Insp. Alojzy J. Buczkowski 28 IV 1933 – 17 VII 1935

Podinsp. Henryk Jacyna 17 VII 1935 – IX 1939

Policja wileńska miała wśród swoich komendantów postaci niezwykle barwne. Warto przypomnieć kilka z nich.

Podinsp. Czesław Grabowski urodził się w 1889 roku w Warszawie. W czasie rewolucji 1905 roku został działaczem PPS dawna Frakcja Rewolucyjna. W 1915 roku wraz z bratem wstąpił w szeregi Straży Obywatelskiej w Warszawie. W 1919 roku wstąpił do Policji Państwowej, a w 1920 roku tworzył ochotniczy batalion, który w szeregach 213 Pułku Piechoty wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Po jej zakończeniu pełnił kolejno funkcje komendanta głównego PPLŚ, komendanta obwodu wileńskiego, wołyńskiego, lwowskiego, kieleckiego i krakowskiego. W literaturze przedmiotu pojawia się w tym miejscu rozbieżność, czy był on ostatnim, czy przedostatnim komendantem wojewódzkim w Krakowie. Zginął w 1940 roku na Wschodzie w nieustalonych okolicznościach¹⁸⁸.

---

¹⁸⁸ Czesław Paulin Grabowski, GENI – Family Tree & Family History, [online] <http://www.geni.com/people/Czes%C5%82aw-Grabowski/6000000006829779213> (18 I 2015).

Insp. Wiktor Ludwikowski urodził się w 1886 roku we Lwowie w rodzinie polsko-czeskiej. W 1904 roku wstąpił do szkoły kadetów w swoim rodzinnym mieście, a w 1908 roku ukończył z wyróżnieniem elitarną Theresianische Militärakademie w Wiener Neuschtadt. Wkrótce został jej wykładowcą kryminalistyki dla kandydatów do żandarmerii. W czasie I wojny światowej walczył w armii austro-węgierskiej. Gdy na skutek odniesionych ran stracił zdolność do służby liniowej, został przeniesiony na stanowisko komendanta żandarmerii w okupowanym przez Austriaków Lublinie. W 1918 roku został przyjęty do polskiej żandarmerii we Lwowie w stopniu majora. W Policji Państwowej powierzono mu zadanie zorganizowania Wydziału Rejestracyjno-Karnego przy Komendzie Głównej. Był autorem *Podręcznika dla służby daktyloskopijnej* oraz kursu daktyloskopii dla pierwszych oficerów policji. Brał udział w przygotowaniach do powołania w Europie Międzynarodowej Komisji Policji Kryminalnych, która w 1923 roku na Międzynarodowym Kongresie Policji Kryminalnych w Wiedniu przekształciła się w Interpol. Od lipca 1930 roku do marca 1932 roku pełnił funkcję komendanta wojewódzkiego w Wilnie, odchodząc w stan spoczynku z uwagi na stan zdrowia. We wrześniu 1939 roku organizował Straż Obywatelską m. Warszawy. Aresztowany przez Gestapo, został wywieziony na roboty przymusowe do Czech. Po wojnie mieszkał w Koźlu, gdzie zmarł w 1959 roku¹⁸⁹.

Insp. Bronisław Praszałowicz urodził się w 1884 roku w Sanoku. Tam też prowadził działalność niepodległościową w ramach Towarzystwa Gimnastycznego Sokół. Był jednym z instruktorów wyszkolenia w sanockiej Stałej Drużynie Sokoła. Wstąpił do Wojska Polskiego, gdzie został dowódcą 3 Batalionu Strzelców Sanockich w stopniu kapitana. W 1922 roku przeszedł do Policji Państwowej, gdzie pełnił funkcję komendanta okręgowego w Tarnopolu, a później w Wilnie. W 1928 roku został prezesem wileńskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. W latach 30. zamieszkał w Zakopanem¹⁹⁰.

---

¹⁸⁹ B. Rogowski, *Żołnierz i policjant*, „Policja 997” 2014, nr 111.

¹⁹⁰ A. Zielecki, *Rozwój ruchu niepodległościowego w epoce autonomii galicyjskiej*, [w:] E. Kiryk (red.), *Sanok. Dzieje miasta*, Kraków 1995, s. 480.

Wykaz skrótów

DSW	- Departament Spraw Wewnętrznych (Litwy Środkowej)
Dz.PPP	- Dziennik Praw Państwa Polskiego
Dz.U./Dz.U. RP	- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej
Dz.U. Śl.	- Dziennik Ustaw Śląskich
Dz.U. TKRLŚ	- Dziennik Urzędowy Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej
Dz.U. ZCZW	- Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich
KG	- Komenda Główna
KO	- Komenda Okręgowa
KOP	- Korpus Ochrony Pogranicza
KPZB	- Komunistyczna Partia Zachodniej Białorusi
KW	- Komenda Wojewódzka
LCVA	- Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas (Litewskie Centralne Archiwum Państwowe) w Wilnie
LŚ	- Litwa Środkowa
MLPN	- Milicja Ludowa Pasa Neutralnego
MSW	- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
NKWD	- Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych ZSRR (ros. НКВД - Народный комиссариат внутренних дел СССР)
PP	- Policja Państwowa
PPLŚ	- Policja Państwowa Litwy Środkowej
PWŚl	- Policja Województwa Śląskiego
RP	- Rzeczpospolita Polska
SRS	- Socjalistyczna Republika Sowiecka
UJ	- Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
UMCS	- Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
UMK	- Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
USB	- Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie
WBP	- Wydział Bezpieczeństwa Publicznego
WKL	- Wielkie Księstwo Litewskie
WKP(b)	- Wszechzwiązkowa Komunistyczna Partia (bolszewików)
WP	- Wojsko Polskie
ZCZW	- Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich
ZSRS	- Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich

1. Godło Litwy Środkowej na czapkę PPLŚ. Replika na podstawie oryginału wykonana przez www.spikehelmets.pl.

2. Czapka Policji Państwowej Litwy Środkowej.

3. Biblioteka Okręgowa PP
w Wilnie.

4. Siedziba
IV Komisariatu PP.

5. Pieczęć I Komisariatu PP w Wilnie przy ul. Rudnickiej 6
(obecnie Rūdninkų g.).

6. I skład personalny Komendy Okręgu XVI
z insp. Grabowskim (siedzi czwarty od prawej).

7. Insp. B. Praszałowicz.

8. Post. Jan Baran (siedzi).
Ze zbiorów rodzinnych
W. Margasa.

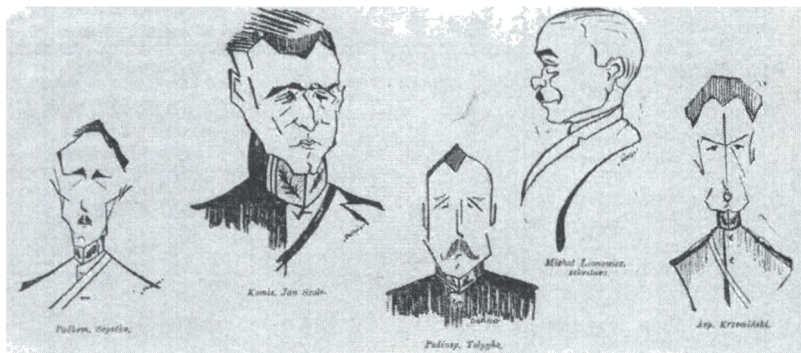
9. Komendant Okręgowej Szkoły Policji Państwowej w Wilnie,
Tadeusz Birecki, z instruktorami szkoły: st. przod. Karolem Senkiem
i st. przod. Donatem Chrzęszczem i przod. Antonim Matagowskim.

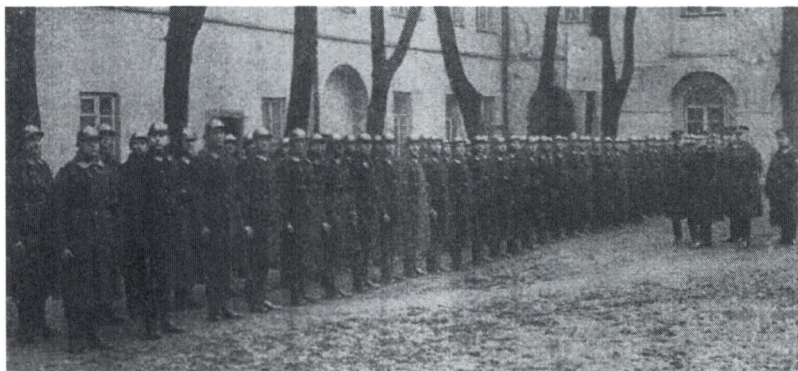
10. Marian Borzęcki,
Główny Komendant PP.

11. Podinsp. W. Komusiński,
zastępca Komendanta
Okręgowego XVI Okręgu
Wileńskiego.

12. Karykatury (od lewej): podkom. Sopoćko, kom. Jan Szola, podinsp. Tołpycho, Michał Leonowicz, sekretarz, asp. Krzemiński.

13. Kompania Szkolna w czasie raportu. Wilno 1925.

14. Posterunek w Nowej Wilejce.

15. Pikieta graniczna 32 Kompanii.

16. Przod. J. Dąbrowski.

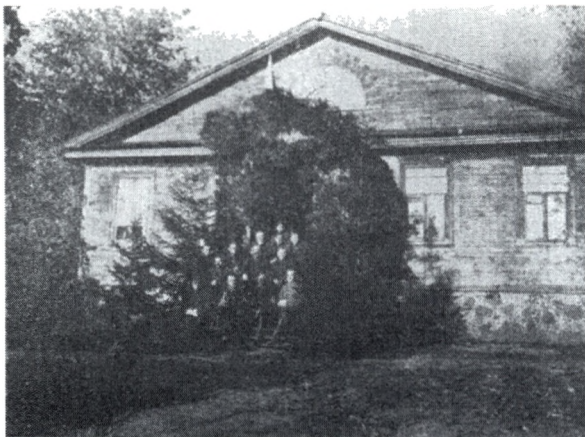
17. Pomnik policjantów
poległych w walce z bandytami.
Wilejka.

18. N.N. policjant z rodziną. Wilno, lata 30.
Ze zbiorów kom. K. Musielaka.

19. Wilno, pl. Łukiski.

20. Posterunek graniczny w folwarku Wielkie Bakszty
(33 Kompania Graniczna).

21. Rezerwa konna i cykliści powiatu oszmiańskiego.

22. Szkoła Okręgowa PP w Wilnie.

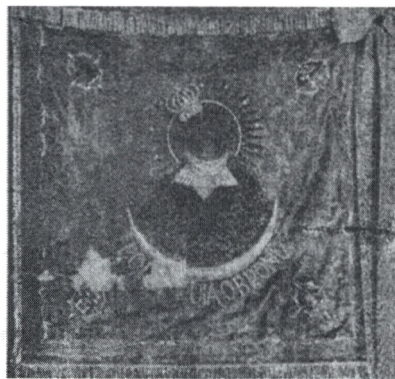

24. Święciany. Lata 20-ste.

25. Wilno, ul. Kalwaryjska.

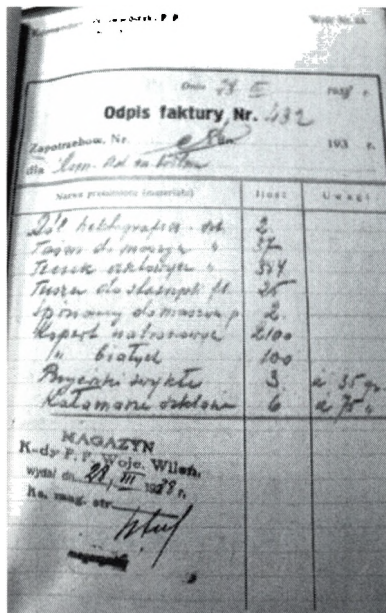
26. Sztandar Okręgu Wileńskiego PP.

27. Wileński oddział konny.

28. Wilno. Rossa.
Warta honorowa przy
Grobie Matki i Serca
Syna. Ze zbiorów
kom. K. Musielaka.

29. Faktura z komendy wojewódzkiej PP w Wilnie.

30. Wnętrze strażnicy.

31. Wnętrze I Komisariatu w Wilnie.

32. Podinsp.
Z. Tołpycho.

PODZIAŁKA 1:300000

Spis ilustracji

1. Godło Litwy Środkowej na czapkę PPLŚ. Replika na podstawie oryginału wykonana przez www.spikehelmets.pl. Ze zbiorów autora.
2. Czapka Policji Państwowej Litwy Środkowej. Replika wykonana przez Pracownię Czapek i Kapeluszy J. Choraży. W zbiorach autora.
3. Biblioteka Okręgowa PP w Wilnie. Źródło: „Gazeta Administracji i Policji Państwowej”, nr 1, rok 7, 3 stycznia 1925 r. Dodatek ilustrowany poświęcony Policji Państwowej Okręgu Wileńskiego, s. 14.
4. Siedziba IV Komisariatu PP. Źródło: ibidem.
5. Pieczęć I Komisariatu PP w Wilnie przy ul. Rudnickiej 6. (obecnie Rūdninkų g.). Ze zbiorów insp. Jacka Walaszczyka.
6. I skład personalny Komendy Okręgu XVI z insp. Grabowskim (siedzi czwarty od prawej). Źródło: „Gazeta Administracji i Policji Państwowej”, nr 1, rok 7, 3 stycznia 1925 r. Dodatek ilustrowany poświęcony Policji Państwowej Okręgu Wileńskiego, s. II.
7. Insp. B. Praszałowicz. Źródło: ibidem, s. I.
8. Post. Jan Baran (siedzi) ze zbiorów rodzinnych W. Margasa. Źródło: [online] http://www.majorhubal.pl/index.php?dzial=wersja_skrcona.
9. Komendant Okręgowej Szkoły Policji Państwowej w Wilnie, Tadeusz Birecki, z instruktorami szkoły: st. przod. Karolem Senkiem i st. przod. Donatem Chrząszczem i przod. Antonim Matagowskim. Źródło: *Kalendarz Policyjny 1924*, Wilno 1923.
10. Marian Borzęcki, Główny Komendant PP. Źródło: ibidem.
11. Podinsp. W. Komusiński, zastępca Komendanta Okręgowego XVI Okręgu Wileńskiego. Źródło: „Gazeta Administracji i Policji Państwowej”, nr 1, rok 7, 3 stycznia 1925 r. Dodatek ilustrowany poświęcony Policji Państwowej Okręgu Wileńskiego, s. I.
12. Karykatury (od lewej): podkom. Sopoćko, kom. Jan Szola, podinsp. Tolpycho, Michał Leonowicz, sekretarz, asp. Krzemiński. Źródło: ibidem, s. XVII.
13. Kompania Szkolna w czasie raportu. Wilno 1925. Źródło: ibidem, s. VII.
14. Posterunek w Nowej Wilejce. Źródło: ibidem, s. IV.
15. Pikieta graniczna 32 Kompanii. Źródło: ibidem, s. X.
16. Przod. J. Dąbrowski. Źródło: Litewskie Centralne Archiwa Państwowe.
17. Pomnik policjantów poległych w walce z bandytami. Wilejka. Źródło: „Gazeta Administracji i Policji Państwowej”, nr 1, rok 7, 3 stycznia 1925 r. Dodatek ilustrowany poświęcony Policji Państwowej Okręgu Wileńskiego, s. XV.

18. N.N. policjant z rodziną. Wilno, lata 30. Ze zbiorów kom. K. Musielaka.
19. Wilno, pl. Łukiski. Autor: Willem van de Poll. Ze zbiorów Nationaal Archief (Holandia) <http://proxy.handle.net/10648/aea9935c-d0b4-102d-bcf8-003048976d84> (10.06.2015).
20. Posterunek graniczny w folwarku Wielkie Bakszty (33 Kompania Graniczna). Źródło: „Gazeta Administracji i Policji Państwowej”, nr 1, rok 7, 3 stycznia 1925 r. Dodatek ilustrowany poświęcony Policji Państwowej Okręgu Wileńskiego, s. XI.
21. Rezerwa konna i cykliści powiatu oszmiańskiego. Źródło: ibidem, s. III.
22. Szkoła Okręgowa PP w Wilnie. Źródło: ibidem, s. V.
23. Szkic rejonu posterunku Świr przed 1939. Ze zbiorów pani Danuty Zilenas-Schulze, dzięki uprzejmości administratora strony www.podbrodzie.info.pl.
24. Świątynie. Lata 20-ste. Ze zbiorów kom. Krzysztofa Musielaka.
25. Wilno, ul. Kalwaryjska. Ze zbiorów autora.
26. Sztandar Okręgu Wileńskiego PP. Źródło: „Gazeta Administracji i Policji Państwowej”, nr 1, rok 7, 3 stycznia 1925 r. Dodatek ilustrowany poświęcony Policji Państwowej Okręgu Wileńskiego, s. I.
27. Wileński oddział konny. Źródło: ibidem, s. VI.
28. Wilno. Rossa. Warta honorowa przy Grobie Matki i Serca Syna. Ze zbiorów kom. K. Musielaka.
29. Faktura z komendy wojewódzkiej PP w Wilnie. Źródło: Litewskie Centralne Archiwa Państwowe.
30. Wnętrze strażnicy. Źródło: „Gazeta Administracji i Policji Państwowej”, nr 1, rok 7, 3 stycznia 1925 r. Dodatek ilustrowany poświęcony Policji Państwowej Okręgu Wileńskiego, s. XII.
31. Wnętrze I Komisariatu w Wilnie. Źródło: ibidem, s. VI.
32. Podinsp. Z. Tołpycho. Źródło: ibidem, s. V.

Mapa Województwa Wileńskiego, 1928.

Bibliografia

Archiwalia:

Akta metrykalne parafii rzymskokatolickiej śś. Stanisława i Wawrzyńca (Wola) w Warszawie, Księga urodzeń, akt chrztu nr 1216 z 1889 r. Czesława Paulina Grabowskiego, syna Aleksandra Błażeja i Walerii z Huhnów, GENI – Family Tree & Family History, [online] http://www.geni.com/photo/view/6000000006829779213?album_type=event&photo_id=6000000023187796363&position=0.

Centralne Archiwum Wojskowe w Rembertowie, Kolekcja Akt z Archiwów Rosyjskich, Księga rejestracji jeńców wojennych obozu w Gрязowcu, sygn. VIII.800.20,teczka 69, CAW3-69-182-1633.

Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas (Litewskie Centralne Archiwum Państwowe) w Wilnie:

I. Akta urzędów Litwy Środkowej:

f. 13, Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich RP.

f. 19, Tymczasowa Komisja Rządząca Litwy Środkowej.

f. 20, Biuro Delegata Rządu.

f. 21, Kancelaria Cywilna Naczelnego Dowódcy Wojsk Litwy Środkowej.

f. 23, Departament Spraw Wewnętrznych Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej.

f. 52, Rada Główna Pasa Neutralnego Litwy Środkowej.

II. Akta Policji Państwowej województwa wileńskiego:

f. 89, Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Wilnie.

f. 100, Komenda Policji Państwowej Powiatu Wileńsko-Trockiego.

f. 101, Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Wilejce.

Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, U. Paleolog, „Stanisława Demetraki Paleolog (właśc. Filipina Stanisława Paleolog). Zarys życia i działalności”. Wspomnienia siostry o siostrze z lat 1892-1968 (maszynopis niepublikowany).

Oficjalne publikatory urzędowe:

Dziennik Praw Państwa Polskiego 1918-1919.

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939.

Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych 1919-1939.

Dziennik Urzędowy Generalnego Komisarza Cywilnego Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich 1919.

- Dziennik Urzędowy Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej 1920-1922.
Dziennik Urzędowy Województwa Wileńskiego 1926-1939.
Mały rocznik statystyczny, Warszawa 1939.
Rocznik statystyczny Wilna, Wilno 1933, 1938.
Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej. Ludność i budynki oraz powierzchnia ogólna i użytki rolne. Województwa Wileńskie i Nowogródzkie. Seria B, z. 8.

Prasa:

- „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1922-1939.
„Na Posterunku” 1920-1939.
„Gazeta Policji Państwowej” 1919-1922.
„Głos Wileński” 1922-1924.
„Kurier Wileński” 1924-1939.
„Słowo” 1922-1939.
„Policja 997” 1995-2015.
„Kwartalnik Policyjny” 2007-2015.
„Ziemia Wileńska” 1919-1926.
„Rocznik Policji Państwowej” 1927.

Monografie i opracowania:

- Absolwenci Uniwersytetu Wileńskiego*, Biolog.pl, [online] http://www.encyklopedia.biolog.pl/index.php?haslo=Kategoria:Absolwenci_Uniwersytetu_Wile%C5%84skiego.
- Ajnenkiel A., *Polskie konstytucje*, Warszawa 1991.
- Bardach J., *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań 1988, *Historia – UAM*, nr 141.
- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2005.
- Bay Ch., *Koncepcje bezpieczeństwa indywidualnego, narodowego i zbiorowego*, „Studia Nauk Politycznych” 1989, nr 4.
- Birecki T. (red.), *Ilustrowany Kalendarz Powszechny Informacyjny Policji Państwowej Ziemi Wileńskiej na rok 1924*, Wilno 1924.
- Blok Z., *Teoria polityki. Studia*, Poznań 1998.
- Bogusławski A., *W znak Pogoni. Internowanie Polaków na Litwie IX 1939 – VII 1940*, Toruń–Łysomice 2004.
- Brensztejn M., *Spisy ludności m. Wilna za okupacji niemieckiej od d. 1 listopada 1915 r.*, Warszawa 1919.
- Buchowski K., *Litwomani i polonizatorzy. Mity, wzajemne postrzeganie i stereotypy w stosunkach polsko-litewskich w pierwszej połowie XX wieku*, Białystok 2006.
- Cat-Mackiewicz S., *Dom Radziwiłłów*, Kraków 2012, *Pisma Wybrane*.
- Cat-Mackiewicz S., *Historia Polski od 11 listopada 1918 r. do 17 września 1939 r.*, Londyn 1992.
- Chajbowicz A., *Policja administracyjna jako sfera ingerencji administracyjnej*, [online] <http://www.wuwr.com.pl/online-texts/download/71.html>.

- Cutter Z.J., „Bunt” gen. dyw. Lucjana Żeligowskiego, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska w Białymstoku” 2005, z. 18.
- Czaputowicz S. (oprac.), *Zbiór ważniejszych ustaw i rozporządzeń administracyjnych w streszczeniu do użytku Policji Państwowej*, Warszawa 1924.
- Czechowski J., *Stosunek mniejszości narodowych Wileńszczyzny do państwa polskiego w okresie Litwy Środkowej oraz wyborów do Sejmu RP w 1922 r.*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2008, z. 30, [online] <http://pdf.kamunikat.org/10611-5.pdf>.
- Czesław Paulin Grabowski, GENI – Family Tree & Family History, [online] <http://www.geni.com/people/Czes%5C82aw-Grabowski/6000000006829779213>.
- Czubiński A., *Walka o granice wschodnie Polski w latach 1918-1921*, Opole 1993.
- Deruga A., *Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy (1918-1919)*, Warszawa 1969, *Problemy Dwudziestolecia 1918-1939*.
- Dominiczak H., *Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919-1939*, Warszawa 1992.
- Duniewska Z., Jaworska-Dębska B., Stahl M. (red.), *Prawo administracyjne materialne. Pojęcia, instytucje, zasady*, Warszawa 2014, *Seria Akademicka – Wolters Kluwer Polska*.
- Eidintas A. et al., *Historia Litwy*, Wilno 2013.
- Fuchs K., Sobota M. (oprac.), *Przepisy policyjne o ruchu samochodowym. Egzamin kierowcy w pytaniach i odpowiedziach z 20 rysunkami w tekście oraz nowe przepisy o autobusach*, Warszawa 1930.
- Gierowska-Kałuż J., *Litwa Środkowa (1920-1922)*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska w Białymstoku” 2005, z. 18.
- Gierowska-Kałuż J., *Organizacja służby bezpieczeństwa w Okręgu Mińskim Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska w Białymstoku” 2006, z. 19.
- Gierowska-Kałuż J., *W sprawie cezury początkowej w badaniach dotyczących polityki państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich w okresie II Rzeczypospolitej*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” t. 46, 2011, [online] http://rcin.org.pl/Content/44897/WA303_57282_A453-SzDR-R-44_Gierowska.pdf.
- Gierowska-Kałuż J., *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919 – 9 września 1920)*, Warszawa 2003.
- Głogowski A., *Kobiece Policja Państwowa II RP w walce z międzynarodowym handlem ludźmi*, Kraków–Warszawa 2014.
- Głogowski A., *Konna Policja Państwowa*, Kraków–Warszawa 2014.
- Gołędek M., *Pozycja ustrojowa wojewodów i starostów jako przedstawicieli rządu w latach 1919-1928*, „Studia Iuridica Tourniensia” t. 11, 2012, [online] <http://apcz.pl/czasopisma/index.php/SIT/article/download/SIT.2012.016/1507>.
- Gołędek M., *Ustrój administracji ogólnej na Wileńszczyźnie w okresie międzywojennym*, Gdańsk 2013.
- Gończowski S., *Granica polsko-litewska w terenie*, Warszawa 1928.
- Grabowski W., *Policja w planach Delegatury Rządu RP na Kraj*, Kraków 1995.
- Grott O., *Instytut Badań Spraw Narodowościowych i Komisja Naukowych Badań Ziem Wschodnich w planowaniu polityki II Rzeczypospolitej Polskiej na Kresach Wschodnich*, Kraków 2013, *Societas*, 66.

- Gryz G., *Specyfika służby funkcjonariuszy Policji Państwowej*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska w Białymstoku” 2006, z. 19.
- Gumuliauskas A., *Jeszcze w sprawie Wilna w okresie międzywojennym*, „Europa Orientalis” t. 2, 2010.
- Halicki K., *Metody pracy informacyjno-wywiadowczej policji państwowej w okresie międzywojennym*, „Problemy Kryminalistyki” 2010, nr 268.
- Halicki K., *Od przestępstwa do kary. Przebieg dochodzenia kryminalnego, procesu karnego oraz egzekucji wyroku w Polsce w okresie międzywojennym w sprawach o morderstwo*, „Problemy Kryminalistyki” 2010, nr 270.
- Hausner R., *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, Warszawa 1939.
- Herbaczewski J.A., *Litwa a Polska. Rozważania na czasie*, Wilno 1921.
- Indeks Represjonowanych przez organa władzy sowieckiej w latach 1939-56*, IPN, [online] http://ipn.gov.pl/index_represjonowanych/index.
- Jackiewicz M., *Uniwersytet Stefana Batorego*, „Magazyn Polski” 2014, nr 3, Kresy.pl, 2 V 2014, [online] <http://kresy24.pl/50561/uniwersytet-stefana-batorego/>.
- Januszewska-Jurkiewicz J., *Stosunki narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920-1939*, Katowice 2010, *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, nr 2691.
- Jaroszek E., *Żandarmeria wojskowa w latach 1921-1939*, Kraków 2009.
- Jėkabsons E., *Uchodźcy wojskowi i cywilni z Polski na Łotwie 1939-1940*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” t. 30, 1995.
- Jellinek G., *Ogólna nauka o państwie*, ks. 2, 3, tłum. A. Peretiakowicz, Warszawa 1924.
- Jędrzejewicz W., *Litwa Środkowa i jej życie wewnętrzne*, Londyn 1983.
- Kasznica S., *Polskie prawo administracyjne. Pojęcia i instytucje zasadnicze*, Poznań 1947.
- Kawka W., *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*, Wilno 1939.
- Kayzer B., Majer P., Siemak Z., *Historia służb policyjnych na ziemiach polskich*, Szczytno 1995.
- Kirwiel E., *Cechy charakterystyczne obszaru Kresów Północno-Wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej okresu międzywojennego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K: Politologia” Vol. 13, 2006.
- Kirwiel E., *Kresy Północno-Wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939. Oblicze polityczne*, Lublin 2011.
- Kłos J., *Wilno. Przewodnik krajoznawczy*, Wilno 1937.
- Kolarz B., *Ustrój Litwy Środkowej w latach 1920-1922*, Gdańsk 2004.
- Kolbuszewski J., *Kresy*, Wrocław 1999, *A To Polska Właśnie*.
- Konopczyński W., *Historia polityczna Polski, 1914-1939*, Warszawa 1995.
- Koper S., *Dwudziestolecie międzywojenne*, t. 9: Warszawa, Lwów, Wilno, Warszawa 2013.
- Koper S., *Dwudziestolecie międzywojenne*, t. 13: Wileńszczyzna, Polesie, Warszawa 2013.
- Koper S., *Dwudziestolecie międzywojenne*, t. 20: Na służbie i w pracy, Warszawa 2013.
- Kornat M., *Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej w Wilnie (1930-1939) i jego wkład w rozwój polskiej sowietologii*, „Kwartalnik Historyczny” R. 107, 2000, z. 3.

- Kozdrowski R., *Wyszkolenie policyjne w II Rzeczypospolitej*, Kraków 2006.
- Kozyra W., *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939*, Lublin 2009.
- Krajewski Z., *Geneza i dzieje wewnętrzne Litwy Środkowej (1920-1922)*, Lublin 1996, Biblioteka Polskiego Związku Katolicko-Społecznego, t. 4.
- Krasnopolski P. (red.), *Wilno i Województwo Wileńskie. Informator społeczno-gospodarczy i księga adresowa m. Wilna i województwa wileńskiego na rok 1939*, Wilno 1939.
- Krauz-Mozer B., *Teorie polityki. Założenia metodologiczne*, Warszawa 2005.
- Kukiel M., *Dzieje Polski porzoborowe 1795-1921*, Londyn 1993, *Historia*, 10.
- Kukulka J., *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Warszawa 1982.
- Kurta H., *Interpol*, Warszawa 1976, *Wszystko o...*
- Landau Z., Tomaszewski J., *Gospodarka Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1991, *Dzieje Narodu i Państwa Polskiego*, III-63.
- Langrod J.S., *Instytucje prawa administracyjnego. Zarys części ogólnej*, t. 1, Kraków 1948.
- Leśniewski S., *Stanisław Piłat: Modelowy atleta*, SportowePodhale.pl, 12 VII 2012, [online] <http://www.sportowepodhale.pl/index.php?s=tekst&id=5307>.
- Litwiński R., *Apolityczność Policji w II Rzeczypospolitej. Założenia i realizacja*, „Res Historica” 2004, z. 16: *Państwo – władza – społeczeństwo w dwudziestym wieku*.
- Litwiński R., *Korpus Policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne*, Lublin 2010.
- Litwiński R., *Policja Państwowa w województwie lubelskim w latach 1919-1939*, Lublin 2001.
- Lorek M., Pawlikowicz L., Surowiec K., *Bezpieczeństwo narodowe i wewnętrzne – teoria i praktyka na przykładzie wybranych zagadnień w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Humanities and Social Sciences” t. 20, 2013, nr 3.
- Ludwikowski W. (oprac.), *Podręcznik dla służby daktyloskopijnej* (aprobowany 24 XII 1919 r. przez Komendanta Głównego Pol. Państwowej), Warszawa 1920.
- Łach W.B., „Bunt” Żeligowskiego. Kulisy przyłączenia Wileńszczyzny do Polski 1920-1922, Warszawa 2014.
- Łach W.B., *Zajęcie pasa neutralnego w lutym 1923 roku – próba oceny działań militarnych i politycznych*, „Europa Orientalis” t. 2, 2010.
- Łach W.B., Melnik J., *Próby odtworzenia działań w rejonie polsko-litewskiego pasa neutralnego w 1923 roku*, „Echa Przeszłości” (Olsztyn) t. 6, 2005.
- Łossowski P., *Konflikt polsko-litewski 1918-1920*, Warszawa 1996.
- Łossowski P., *Litwa*, Warszawa 2001, *Historia Państw Świata w XX Wieku*.
- Łossowski P., *Stosunki polsko-litewskie w latach 1918-1920*, Warszawa 1966, *Problemy Dwudziestolecia 1918-1939*.
- Łukasiewicz S., *Zdrada stanu. Działalność Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi w Wilnie w latach 1930-1935*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 2012, nr 2.
- Makowski A. (red.), *Księga Adresów Miasta Wilna. Urzędów, handlu, przemysłu, rzemiosł, wolnych zawodów, zakładów naukowych itp. na rok 1937*, Wilno 1937.
- Malec J., Malec D., *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2003.
- Marek A., *Prawo wykroczeń (materiałne i procesowe)*, Warszawa 2002, *Podręczniki Prawnicze*.

- Marszałek P.K. (wybór), *Prawo Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej 1915-1945. Wybór źródeł*, Toruń 2009.
- Mączyński M., *Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej. Organizacyjno-prawne podstawy funkcjonowania*, Kraków 1997.
- Melnik J., *Zapomniane powstanie. Samorząd Warwizski w świetle dokumentów*, [online] <http://www.astn.pl/r2010/zap.htm>.
- Mickiewicz A., *Dziela*, t. 4: *Pan Tadeusz*, red. J. Krzyżanowski, oprac. L. Płoszewski, Warszawa 1955.
- Mielcarek A.J., *Węzłowe zagadnienia ustrojowe Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich (1919-1920) w świetle aktów normatywnych*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*” t. 14, 2011.
- Mikitin J., Grzeskowiak G., *Policja Województwa Śląskiego 1922-1939, Piekary Śląskie – Warszawa 2008*.
- Misiewicz J., *Służba Policji Państwowej*, Lwów 1933, *Biblioteka Szkoły Powszechnej*, nr 31.
- Misiuk A., *Historia policji w Polsce od X wieku do współczesności*, Warszawa 2008, *Prawo i Administracja. Bezpieczeństwo Wewnętrzne*.
- Misiuk A., *Instytucje policyjne w Polsce. Zarys dziejów od X wieku do współczesności*, Szcztyno 2006.
- Misiuk A., *Miejsce Policji Państwowej w strukturze aparatu państwowego II Rzeczypospolitej w okresie 1919-1926*, „*Dzieje Najnowsze*” 1991, nr 2.
- Misiuk A., *Policja Państwowa 1919-1939. Powstanie, organizacja, kierunki działania*, Warszawa 1996.
- Misiuk A., *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998.
- Nowak J., *Współpraca nordycka. Wzór dobrej polityki*, Poznań 2001.
- Nowakowski Z., *Pani służba*, Warszawa 1939.
- Ochmański J., *Historia Litwy*, Wrocław 1990.
- Od Policji Państwowej do Policji*, „*Informacyjny Serwis Policyjny*”, 24 VII 2014, [online] <http://isp.policja.pl/isp/aktualnosci/5828,Od-Policji-Panstwowej-do-Policji.html>.
- Odziemkowski J., *Polskie formacje etapowe na Litwie i Białorusi 1919-1920*, Kraków 2011.
- Ostaszów, *Policja Państwowa*, [online] <http://www.policjapanstwowa.pl/index.php/pl/ostaszow>.
- Paleolog S., *The Women Police of Poland (1925 to 1939)*, transl. by E. Garlińska, Westminster [1957].
- Panie Marszałku, jak żyć? Ceny i zarobki w II RP*, „*Newsweek Polska*” 2013, 29 V, [online] <http://biznes.newsweek.pl/panie-marszalku--jak-zyc--ceny-i-zarobki-w-ii-rp,104856,1,1.html>.
- Pasek W., *Bolesława Kontryma życie i zuchwał. Biografia żołnierza i policjanta 1898-1953*, Warszawa 2006, *Biblioteka Historyczna Frondy*.
- Peplowski A., *Formacje bezpieczeństwa poprzedzające Policję Państwową*, „*Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska w Białymstoku*” 2006, z. 19.
- Peplowski A., *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2002.
- Peplowski A., *Policja Państwowa w systemie organów bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej*, Szcztyno 1991.

- Piaskowy A., *Klauzule generalne w projekcie nowego kodeksu cywilnego*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2012, nr 3.
- Piątkowska M., *Życie przestępcze w przedwojennej Polsce. Grandesy, kasiarze, brylanty*, Warszawa 2012.
- Pieprzny S., *Ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego w prawie administracyjnym*, Rzeszów 2007.
- Pieprzny S., *Policja. Organizacja i funkcjonowanie*, Warszawa 2011, Seria Akademicka – Wolters Kluwer Polska.
- Piłsudski J., *Odezwa Józefa Piłsudskiego do mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego 22 kwietnia 1919*, JPiłsudski.org, [online] <http://www.jpilsudski.org/przemowienia-odezwy-rozkazy/332-odezwa-do-mieszk-byeego-wielkiego-ksiwa-litewskiego-22-kwietnia-1919>.
- Plaża S., *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 3: Okres międzywojenny, Kraków 2001.
- Pobóg-Malinowski W., *Najnowsza historia Polski 1864-1945*, t. 2, cz. 1: 1919-1939, Londyn 1956.
- Poklewski J., *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*, Toruń 1994, *Rozprawy – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu*.
- Pokruszyński W., *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa. Podręcznik akademicki*, Józefów 2010.
- Postępowania wszczęte, przestępstwa stwierdzone i wykrywalność w latach 1999-2013*, Statystyka.Policja, [online] <http://statystyka.policja.pl/st/ogolne-statystyki/47682,Postepowania-wszczete-przestepstwa-stwierdzone-i-wykrywalnosc-w-latach-1999-2013.html>.
- Pożniakowska-Hanak D., *Żandarmeria polowa i wojskowa w latach 1918-1939*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 2006, nr 28.
- President Woodrow Wilson's 14 Points (1918)*, *Our Documents*, [online] http://www.ourdocuments.gov/doc_large_image.php?doc=62
- Rogowski B., *Żołnierz i policjant*, „Policja 997” 2014, nr 111.
- Rutkiewicz J., il. Kulikow W.N., Bulczyński A., *Wojsko litewskie 1918-1940. Litewskie formacje zbrojne 1940-1953*, Warszawa 2002, *Barwa i Broń*.
- Sakwa R., *The Rise and Fall of the Soviet Union, 1917-1991*, London–New York 1999, *Routledge Sources in History*.
- Sprengel B., *Policja Państwowa a organy władzy publicznej w polityce ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego w latach 1918-1939*, Toruń 2011, *Rozprawy Habilitacyjne – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu*.
- Srebrakowski A., *Sejm wileński 1922 roku. Idea i jej realizacja*, Wrocław 1993, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 1363. *Historia*, 99.
- Sterczewska I., *Wybrane aspekty funkcjonowania Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej: liczebność i wykształcenie korpusu policyjnego*, УДК 94:351.74(477)«1918/1930», „Історичний архів. Наукові студії” 2011, вип. 7, [online] <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/historyarchive/37/9.pdf>.
- Strogulski T., *Granatowa armia*, Opole 2000.
- Strzelecki W., *Bezpieczeństwo na ziemiach Polski. Od kmiecia grodowego do granatowej armii*, Warszawa 1934.

- Suliński J., *Zandarmeria krajowa załęczkiem Policji Państwowej (1918-1922)*, „Kwartalnik Policyjny” R. 8, 2014, nr 2.
- Surgailis S., *Uchodźcy wojenni i polscy żołnierze internowani na Litwie w czasie II wojny światowej*, tłum. O. Vaičiulytė-Romančuk, Warszawa 2013.
- Szczerbicki T., *Polski Fiat 508 – historia*, [online] <http://www.polskifiat508.pl/historia.html>.
- Śleszyński W., *Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007, Seria Wschodnia.
- Śleszyński W., *Policja Litwy Środkowej*, „Biuletyn Historii Pogranicza” 2005, nr 6.
- Śleszyński W., *Polityka państwa polskiego w stosunku do mniejszości litewskiej w latach 1920-1939. Wybrane aspekty*, [w:] *Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija*, 3: *Politinė istorija, politologija, filologija*, leidinio sudarytojas R. Služiūnas, Klaipėda 2008, „Acta Historica Universitatis Klaipedensis”, 16, [online] <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:/J.04~2008~1367164975963/datastreams/DS.002.2.01.ARTIC/content>.
- Śleszyński W., *Rola i zadania organów Policji Państwowej na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (1920-1939)*, „Studia Podlaskie” (Białystok) t. 15, 2005.
- Śleszyński W., *Struktura organów terenowych i podległość służbowa Policji Państwowej na kresach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska w Białymstoku” 2006, z. 19.
- Śleszyński W., *Sytuacja kadrowa, materialna i stan dyscypliny Policji Państwowej w województwie wileńskim, poleskim i nowogródzkim w latach 1920-1939*, [w:] A. Duszyk, K. Łatawiec (red.), *Na straży ładu i bezpieczeństwa. Formacje milicyjno-policyjne ziem polskich od czasów najdawniejszych do współczesności*. Studia, Radom 2009.
- Śleszyński W., *Świat pogranicza. Stosunki społeczno-polityczne na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim w XX i XXI wieku*. Wykłady, cz. 1: *II Rzeczypospolita (1919-1939); Dwa pierwsze lata wojny (1939-1941)*, Białystok 2009.
- Ura E., *Prawne zagadnienia bezpieczeństwa państwa*, Rzeszów 1988.
- Wawszusiszyn A., *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa*, „Realia i Co Dalej... Dwumiesięcznik społeczno-polityczny” 2010, nr 3.
- Wielgus S., *Uczelnie wyższe i instytuty naukowe w II Rzeczypospolitej*. *Polskie towarzystwa naukowe*, „Notatki Płockie” 2002, nr 3.
- Winnicki G., *System szkolenia funkcjonariuszy Policji Państwowej*, „Kwartalnik Policyjny” R. 8, 2014, nr 2.
- Wolfenbut T., Misiewicz J. (oprac.), *Tymczasowa instrukcja dla Policji Państwowej z komentarzem oraz uzupełniającymi przepisami wykonawczymi, poprzedzona ustawą o policji państwowej*, Warszawa 1922.
- Wyslouch S., *Rola komunistycznej partii zachodniej Białorusi w ruchu narodowym Białorusinów w Polsce*, Wilno 1933.
- Wyszczelski L., *Wilno 1919-1920*, Warszawa 2008, *Historyczne Bitwy*.
- Zahorski W., *Przewodnik po Wilnie*, Wilno 1927.
- Zamorski K.J., *Dzienniki (1930-1938)*, oprac. nauk. R. Litwiński, M. Sioma, Warszawa 2011, *Biblioteka „Niepodległości”*, t. 13.

-
- Zielecki A., *Rozwój ruchu niepodległościowego w epoce autonomii galicyjskiej*, [w:] F. Kuryk (red.), *Sanok. Dzieje miasta*, Kraków 1995.
- Żeligowski L., *Wojna w roku 1920. Wspomnienia i rozważania*, Warszawa 1990.
- Żółtaszek J., *Polityka bezpieczeństwa*, Warszawa 1937.

Stopnie w Policji Państwowej i ich wojskowe odpowiedniki

generalny inspektor	- generał brygady
nadinspektor	- pułkownik
inspektor	- podpułkownik
podinspektor	- major
nadkomisarz	- kapitan
komisarz	- porucznik
podkomisarz	- podporucznik
aspirant	- chorąży
starszy przodownik	- starszy sierżant
przodownik	- sierżant
starszy posterunkowy	- kapral/plutonowy
posterunkowy	- starszy szeregowy

Indeks nazwisk

- Abramowicz Witold 49
Anders Władysław 81
- Bartoszewicz Bolesław 50, 65
Bay Christian 16
Beria Ławrentij 81
Bikner Rudolf 50
Birecki Tadeusz 65-66, 76
Blumfsztajn Sonia (Szejndla vel Sońska
    Złota Rączka) 71
Bogusławski Andrzej 79
Brensztejn Michał 23
Bronkał Wacław 65
Buchowski Krzysztof 36
Buczowski Alojzy J. 83
Bujnicki Teodor 26
Bulczyński Arnold 78
Bumblauskas Alfrėdas 8
- Capone Al 71
Chajbowicz Andrzej 15
Chmaj Ludwik 25
Czechowski Janusz 74
Czeżowski Tadeusz Hipolit 25
Czubiński Antoni 33-34
- Dmowski Roman 6, 10, 30, 37
Dobrzański Michał 76
Dominiczak Henryk 44, 74-76, 78
Dowojno Tadeusz 65
Dubowski Aleksander 66
Duniewska Zofia 15, 17
Dzierżyński Feliks 36
Dziewulski Wacław Michał 25
- Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowa Cezaria 25
Ehrenkreutz Stefan 25
Eidintas Alfonsas 8, 33
Elzenberg Henryk 25
- Gierowska-Kałaur Joanna 8, 38, 46
Godziszewski Tadeusz 26
Górski Konrad 25
Grabowski Czesław 54, 60, 83
Grabowski Waldemar 7
Grabski Władysław 35
Grott Olgierd 25
Gucewicz Wawrzyniec 33
Gurwicz Elka 71
Gut Romuald 26
- Hausner Roman 43
Henszel Władysław 18
Hoppen Jerzy 26
Horno-Popławski Stanisław 26
- Jackiewicz Mieczysław 26
Jacyna Henryk 79, 81, 83
Jacyna-Wirball Michał 77
Jakubowski Józef 50
Januszkiewicz Aleksander 25
Jaroszek Edward 43
Jasinowski Bogumił 25
Jaworska-Dębska Barbara 15, 17
Jėkabsons Ēriks 81
Jellinek Georg 13
Jelski Stanisław 44
Jędrzejewicz Wacław 23
Juniewicz Józef 50

- Kajruksztis Witold 27
 Kallenbach Józef 25
 Kamarauskas Juozas 27
 Kasznica Stanisław 13
 Kawka Władysław 5, 14, 107
 Kęc post. (imię nieznane) 70
 Kirwiel Eleonora 22, 24
 Kiryk Feliks 84
 Kolarz Beata 8, 22, 50
 Kolator Alfred 79
 Kolbuszewski Jacek 21
 Kolbuszewski Kazimierz 25
 Komarnicki Waław 25
 Koneczny Feliks 25
 Konopka Eugeniusz 83
 Kornat Marek 75
 Kościółkowski Stanisław 25
 Koziełł-Poklewski Ludwik 65
 Krajewski Zenon 8, 30, 36, 51
 Krasnopolski Paweł 23, 67
 Krawiec Berka 71
 Kridl Manfred Edward 25
 Krzaczynski Stanisław 45
 Krzyżanowski Julian 32
 Kubarski Czesław 66
 Kukulka Józef 16
 Kulakauskas Antanas 8
 Kulikow Walerij N. 78
 Kułakowski Adolf 72
 Kurta Henryk 16
 Kwiatkowski Eugeniusz 24

 Langrod Jerzy Stefan 13
 Lejbowicz Josel 71
 Leśniowski Stanisław 80
 Lewinson Zelik vel Chana Bobkes 71
 Lichtsohn Szaszka 71
 Lisowski Jan 49
 Litwiński Robert 8, 52-53, 58, 68, 77
 Ludwikowski Wiktor 83-84
 Lutosławski Wincenty 25

 Łach Wiesław Bolesław 31, 35-36, 38, 77, 78
 Łossowski Piotr 8, 30, 34

 Łowmiański Henryk 25
 Łukasiewicz Sergiusz 72-73

 Mackiewicz Józef 26
 Mackiewicz Stanisław „Cat” 26, 32
 Majski Iwan 81
 Makowiejew Andrzej 50
 Malec Dorota 64
 Malec Jerzy 64
 Małachowski Piotr 65
 Marchlewski Julian 36
 Marek Andrzej 17
 Massonius Marian 25
 Matulewicz Kazimierz 65
 Mączyński Marek 19, 54, 65
 Melnik Jeremi 77
 Mickiewicz Adam 32
 Mickiewicz Stefan 50
 Mielcarek Adam Janusz 42
 Miłosz Czesław 26
 Misiuk Andrzej 8, 17, 19, 27, 61, 64, 67-68, 72, 76, 81
 Mokrzycki Aleks 50
 Molotow Waczesław 6

 Najdowski Franciszek 76
 Narębski Stefan 26
 Niedźwiedzki Franciszek 50
 Niemiro Władysław 65
 Niesiołowski Tymon 25
 Nowak Joanna 22
 Nowochoński Ryszard 65

 Ochmański Jerzy 31
 Odziemkowski Janusz 45-46
 Oko Jan 25

 Pasek Witold 75, 79
 Pawłowicz Anatol 72
 Pelczar Kazimierz 26
 Peplowski Andrzej 18, 75
 Peretiakowicz Antoni 13
 Perkowski Jan 50
 Piaskowy Adam 15
 Piaskowy Anna 15

- Pieprzny Stanisław 17
 Pigoń Stanisław 25
 Piłat Stanisław 79
 Pilsudski Józef 6, 10, 30-32, 34, 36-38, 41-42, 46
 Platon 5
 Płoszewski Leon 32
 Poczobutt-Odlanicki Marcin 33
 Poklewski Józef 26
 Pokruszyński Witold 15
 Pożniakowska-Hanak Danuta 44
 Praszalowicz Bronisław 65, 83-84
 Pronaszko Zbigniew 26

 Rogowski Bogusław 84
 Rose Maksymilian 25
 Ruszczyk Ferdynand 25-26
 Ruszkowski Jerzy 65
 Rutkiewicz Jan 78
 Rybołowicz Feliks 66
 Rydzewski Bronisław Nikodem 25
 Rydz-Śmigły Edward 34
 Rynkiewicz Józef 72

 Sakwa Richard 37
 Salwin Lucjan 66
 Salaciński Józef 66
 Siemiątkowski Łukasz vel Tata Tasiemka 71
 Sikorski Henryk 54
 Sikorski Władysław 81
 Skarga Piotr 33
 Słendziński Ludomir 25-26
 Sliužinskas Rimantas 75
 Smetona Antanas 32
 Sprengel Bolesław 8
 Srebrny Stefan 25
 Stahl Małgorzata 15, 17
 Staniewicz Wiktor Emeryk Jan 25
 Staniewicz Witold Cezary 25
 Stanisławczyk Ludwik 65
 Strzelecki Władysław 46
 Sukiennicki Wiktor 25
 Suliński Jan 43

 Surgailis Gintautas 80
 Szczerbicki Tomasz 69
 Szulc Jan 72
 Szyborski Stefan 65

 Śleszyński Wojciech 8, 38, 46, 50, 58, 73-74
 Śniadecki Jan 33
 Śniadecki Jędrzej 33
 Świtalski Kazimierz 38

 Tamošaitis Mindaugas 8
 Tatkiewicz Władysław 25
 Tołpycho Zygmunt 65, 72
 Tomkiewicz przod. (imię nieznane) 72
 Trębski przod. (imię nieznane) 70
 Tysza Bolesław 66

 Ura Elżbieta 16
 Urach von Wilhelm (Mendog II) 33

 Vaičiulytė-Romančuk Ona 80

 Wawrzusiszyn Andrzej 16
 Wec Włodzimierz 76
 Wielgus Stanisław 25
 Wilhelm II (von Hohenzollern) 34
 Wilson Woodrow 29
 Władyczko Stanisław Karol 25
 Wołodźko Helena 70
 Wójcik Aron 71
 Wyrwich Kazimierz 65
 Wysłouch Seweryn 23, 73

 Zahorski Władysław 67
 Zawadzki Władysław 25
 Zbrozek Tadeusz 46
 Zdanowski Bolesław 26
 Zdanowski Edmund 26
 Zdziechowski Marian 25
 Zielecki Alojzy 84
 Ziemacki Józef Kazimierz 25

 Żegota-Soltys Tadeusz 65
 Żeligowski Lucjan 38, 74

Indeks geograficzny

- I Republika Litewska 33
I Rzeczpospolita 31
II Rzeczpospolita 6, 7, 21-22, 24-25, 27, 33
Austro-Węgry 29-30
Bałowieckie 66
Berezwecz 66
Białoruska Socjalistyczna Republika Sowiecka 37, 81
Białoruś 23, 31, 38, 69
Bienica 66
Błoszniki 76
Bołtrupie 67
Brasław 66
Brasławski powiat 22, 62, 66-67, 76
Bučki 66
Budśław 66
Bystrzyca 65
Cejkinie 66
Chłoty 66
Chocieńczyce 66
Czeresy 66
Czerniewice 66
Daniłowiczowski powiat 62
Daugieliszki 66
Dokszyce 66
Dolhinów 66
Druja 66
Dryświaty 66
Dudy 66
Dukszy 66, 76
Duniłowicki powiat 66
Duniłowice 66
Dziewieniszki 66
Dzisna 23, 66
Dziśnieński powiat 23, 62, 66, 76
Francja 31, 38, 81
Gdańsk 26
Giryńce 66
Głębocki powiat 67
Głębokie 23, 66
Górze 66
Graużyszki 66
Gregorowice 76
Griazowiec 81
Grodno 45, 78, 81
Gródek 66
Gudogaje 66
Hermanowice 66
Hoduciszki 66
Holszany 66
Hourd 66
Ignalino 66
Ilja 66
Islandia 5
Iża 66
Jasno 66
Jaszuny 66
Jody 66

- Kalwaria 79
 Kaplica Ponarska 66
 Kiemieliszki 66
 Kłajpeda 24, 31, 78
 Kobylniki 66
 Kolonia Wileńska 67
 Kołodki 66
 Kołtyniany 66
 Komanie 66
 Korona *vide* Polska 52-53, 59-60
 Korzeniewiczze 66
 Kowno 34, 36, 79
 Koziany 66
 Kozłowski 66
 Krakowskie województwo 24
 Krakowski okręg 68
 Kraków 8, 83
 Krasne 66
 Kresy 10, 21, 41, 43-44, 46, 80
 Krewa 66
 Królestwo Kongresowe *vide* Królestwo
     Polskie 42
 Królestwo Polskie 31, 43
 Królewiec 24
 Królewszczyzna 66
 Krzywacze 70
 Krzywicze 66
 Kucewicze 66
 Kurzeniec 66

 Landwarów 66
 Lebedziewo 66
 Lemiesz 66
 Leonpol 66
 Lida 45
 Litewska Republika 74-75, 78-79, 81
 Litewska Socjalistyczna Republika So-
     wiecka 39
 Litwa 8-9, 23-24, 30-39, 60, 69, 73, 78-81
 Litwa Kowieńska 38
 Litwa Środkowa 7-10, 14, 22-23, 38-39,
     49-53, 58-60, 62, 78, 83
 Londyn 7, 79
 Lwowskie województwo 22, 24
 Lwów 8, 19, 84

 Łasica 66
 Łotwa 80-81
 Łuczaj 66
 Łużki 66
 Łyngmiany 66
 Łyntupy 66

 Mejszagola 65
 Miadzioł 66
 Michaliszki 66
 Mickuny 65
 Miednoje 81
 Mielegany 66
 Miery 66
 Mierzany 76
 Mińsk 45
 Miotły 66, 76
 Mołodecki powiat 23, 67
 Mołodeczno 23, 66
 Murowana Oszmianka 66

 Narwik 75
 Niemcy 29-31, 33-34, 65
 Niemenczyn 65
 Nowa Wilejka 65
 Nowe Święciany 66
 Nowe Troki 66
 Nowogródek 45, 62
 Nowogródzkie województwo 23, 73
 Nowo Pechost 66

 Olechnowicze 66
 Olkieniiki 66
 Olkowicze 66
 Ostrowiec 66
 Oszmiana 23, 45, 66
 Oszmiański powiat 22-23, 61-62, 66-67

 Palestyna 66
 Perszkszta 66
 Petersburg 31
 Plisa 66
 Plusy 66
 Podbrodzie 66

- Podbrzezie 65
Podświle 66
Pogrebiszczce 66
Pokretonka 66
Polany 66
Poleskie województwo 73
Polska 6-9, 21, 24, 29, 31-32, 35-39, 42-43, 45-46, 65, 70-71, 73-74, 78-80
Porpliszczce 66
Porubanek 66
Postawski powiat 23, 67
Postawy 23, 66
Poznańskie 43
Prońki 66
Prozoroki 66
Przebrodzie 66

Radoszkowice 66
Rakiszk 79
Rodzie 66
Rosja 24, 29-31, 34-35, 37, 81
Rożki 76
Rudomino 65
Rudziszki 66
Rukojnie 66
Ryga 37, 47
Rymszany 66
Rzeczki 66
Rzeczpospolita Polska 5, 7-10, 14, 18, 21-23, 27, 29-30, 32, 36-37, 39, 41-42, 44, 46-47, 51, 57-61, 63, 67, 78
Rzeczpospolita Obojga Narodów 29, 32

Sejny 36, 77
Sławczynienta 66
Słoboda 66
Słobódka 66
Smółki 76
Smółwy 66
Smorgonie 66
Soly 66
Stanisławowskie województwo 22
Stany Zjednoczone 7, 29
Stefanpol 66

Suwałki 36, 45
Swir 66
Szarakowszczyzna 66
Szczytno 8
Szemiele 76
Szemietowo 66
Szo 76
Szumsk 65

Święciany 23, 45, 66
Święciański powiat 22-23, 61-62, 66-67, 69, 76

Tarnopolskie województwo 22
Tockoje 81
Toruń 8, 26, 45
Trocki powiat 61-62
Troki 23, 45
Tumiłowiczce 66
Turgiele 65
Turmont 66, 76
Twer 81
Twerecz 66

Ukraina 31
Ukraińska Socjalistyczna Republika Sowiecka 37

Warszawa 30, 36, 45, 47, 54, 60-61, 68, 83-84
Warszawski powiat 57
Warszawskie województwo 24
Wiaryń 66
Widze 66
Wielka Brytania 7, 81
Wielkie Księstwo Litewskie 31-34
Wielkopolska 43
Wierzchnia 66
Wilejka 23, 45, 66
Wilejka Powiatowa 66
Wilejski powiat 23, 62, 66-67, 69
Wileńskie województwo 6, 22-23, 39, 64, 73, 79, 81
Wileński powiat 22, 61-62, 67
Wileńsko-trocki powiat 23, 65

Wileńszczyzna 5-10, 14, 21-22, 24-27, 29, 37-38, 42, 57-58, 60-61, 64, 67, 69-70, 72, 74-75, 77-78, 80-81, 83	Zaborie 76
Wilno 5-10, 14, 22-23, 25-27, 33-39, 45, 49-52, 57, 61-62, 65, 67, 69, 71-75, 78-81, 84	Zahacie 76
Włocławek 45	Zalesie 66
Wołkołata 66	Ziabki 76
Worniany 65	Ziemia Wileńska 7, 10, 21, 39, 61, 64
Woropajewo 66	Związek Socjalistycznych Republik So- wieckich 39, 81
	Żodziszki 66
	Żuprany 66

Summary

An analysis of the formation of police institutions in Vilnius and in the Vilnius region in the inter-war period should commence with a brief presentation of the political history events which exerted an influence upon the formation of the state borders in that area. The establishment of formations whose aim was the protection of internal security was a very important element, which, however, was frequently omitted in the historical considerations. This is a direct consequence of the premise which was presented already by Plato, that the ensuring of the internal security of the citizens is one of the basic functions of the state. The police as the state institution whose task is to ensure internal security is therefore an element of effective control, exercised by the political authority over a given state territory. This effective control is therefore an attribute which is characterised by the existence of state authority which has dominion over a given territory and the people who inhabit it. Thus one could say that the possession of efficiently operating police formations, apart from the armed forces, is necessary for the state as an instrument which ensures its existence as such. Moreover, the case of Iceland, which does not have military formations, indicates that it is the police which becomes the *condicio sine qua non* of the existence of the state within the framework of international law. This association may also be visible in the etymology: the word "police" is derived from the Greek word "politeia" i.e. state¹¹⁰. This word is also the title of the most famous work of the Greek philosopher Plato.

The problem of the existence of efficient state structures in the Polish lands, therefore including the police, was of crucial importance for the existence of our people. The opponents of the restoration of

---

¹¹⁰ W. K a w k a, *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*. Wilno 1939, p. 10.

the independent Republic of Poland argued that we were incapable of independent activity within the framework of a national state. Such a position was explicitly defined by the Soviet minister of external affairs, Vyacheslav Molotov, who referred to Poland as the “monstrous bastard of the Treaty of Versailles”. Moreover, the peculiar nature of the circumstances in which our eastern borders were formed, that is the Polish-Soviet war, and the conflicts with our neighbours, including the Lithuanian people, demonstrated the importance of the possession strong and efficient administrative and security structures of one’s own in territories whose affiliation was debatable.

This issue was even more important because in the years 1914-1918 the Polish lands became a ground through which the fronts of World War I swept a number of times and a place where the occupying authorities were interested above all in the protection of their own interests and in the ensuring of the efficient functioning of the war effort instead of the normal functioning of the local people. Therefore this was a period of economic crisis, associated with the predatory policy of the partitioning powers, which facilitated the demoralisation of the civilian population, the spread of social pathologies and crime. Thus the newly-emerging Polish state had to cope with these problems. This was a very complex task, especially considering the fact that the final shape of the state borders was a nebulous issue, as well as the legal status of the lands, inhabited mostly by people of Polish nationality.

The Vilnius region is a particularly peculiar case in this context. Vilnius was considered as a cultural and political centre of two nations which were oppressed by the Russian partitioning power: the Poles and the Lithuanians. Both of these peoples strove to establish their statehood on the ruins of the empires which collapsed in 1918. These ambitions overlapped, and their realisation excluded one another. In the Polish context, two concepts of “utilising” the borderlands emerged: a federalist concept, authored by Józef Piłsudski and an incorporative concept authored by Roman Dmowski. It was especially the First Marshal of Poland who was interested in the question of the Vilnius region because he was born in that area and he cherished a strong emotional attachment to it. This problem will be treated in a more comprehensive manner in the first chapter, similarly as the question of the state affiliation of the Vilnius region.

In the context of the present work the term “Vilnius region” [“Wileńszczyzna”] is used to refer to the Vilnius voivodeship in the Second Republic of Poland and to the transitory territory of an entity which was known as the Central Lithuania [Litwa Środkowa]. The second chapter will therefore be devoted to the organisation of the police formations in the Vilnius region, both during the Polish-Soviet war as well during their existence as a part of the Central Lithuania quasi-state. The Military Police, which in the initial period also exercised police functions toward the civilians due to the circumstances associated with the war will also be discussed. The third chapter will constitute an analysis of the functioning of the State Police within the context of the XVIth District of the PP.

The first chapter is devoted to the preliminary questions i.e. the definitions of the basic terms which are applied in the further parts of the discourse.

The second chapter features the social and geographical background of the events that are discussed i.e. a description of the Vilnius Region and the city of Vilnius.

The third chapter concerns the concept of the reconstruction of the Polish state and the place of the Vilnius region which was accorded to this state by the principal players of the political scene of that time: Józef Piłsudski and Roman Dmowski.

The fourth chapter features a presentation of the organs of public security which functioned in the North-Eastern Borderlands until the establishment of Central Lithuania.

The fifth chapter is devoted to an analysis of the police institutions of Central Lithuania and to the process of preparing these institutions to the integration with the system of the maintenance of security and public order which functioned in the Republic of Poland at that time.

The sixth chapter presents the final stage of the process of the integration of police formations of the Vilnius region with the remaining parts of the Polish state as well as the functioning of the State Police of the Vilnius voivodeship until the final days of the Second Republic of Poland on the basis of selected examples.

Suvestinė

Policijos institucijų formavimosi tarpukario Vilniuje ir jo krašte analizę reikia pradėti trumpai apžvelgiant politinės istorijos įvykius, įtakojučius valstybinių sienų šiose teritorijose nustatymą. Vidaus saugumą palaikyti turėjusių institucijų kūrimas buvo labai svarbus, nors istoriniuose veikaluose dažnai neminimas reiškiny. Dar Platono išreikšta minties, jog piliečių saugumo užtikrinimas yra viena pagrindinių valstybės funkcijų. Policija, kaip valstybinė institucija, turinti būtent užtikrinti vidaus saugumą, yra vienas elementų, leidžiančių politinei valdžiai efektyviai kontroliuoti valstybės teritoriją. Ši efektyvi kontrolė charakterizuoja valstybinės valdžios buvimą ir funkcionavimą tam tikros teritorijos ir jos gyventojų atžvilgiu. Taigi, galima teigti, jog veiksmingos policinės institucijos, panašiai kaip ginkluotosios pajėgos, reikalingos valstybei užtikrinti jos kaip tokios egzistavimą. Dar daugiau — Islandijos, visai neturinčios ginkluotųjų pajėgų, atvejis rodo, kad policija yra tarptautinės teisės supratimu valstybės egzistavimo *conditio sine qua non*. Šį ryšį galima pastebėti taip pat etimologijoje: žodis „policija“ kilęs iš graikų *politeia*, t.y. „valstybė“¹¹¹. Tai kartu ir žinomiausio graikų filosofo Platono veikalo pavadinimas.

Veiksmingų valstybinių institucijų, tame tarpe ir policijos, funkcionavimas lenkiškose žemėse turėjo mūsų tautai egzistencinę reikšmę. Nepriklausomos Rzeczpospolitos atkūrimo priešai argumentavo, jog neturime gebėjimų savarankiškai funkcionuoti savo valstybės rėmuose. Tą požiūrį ryškiausiai išsakė sovietų užsienio reikalų ministras Viačeslavas Molotovas, vadindamas Lenkiją „Versalio taikos sutarties nevykusi benkartu“. Taip pat ir rytinių Lenkijos sienų formavimo specifika, taigi lenkų-bolševikų karas, bei konfliktai su kaimyninėmis tautomis,

---

¹¹¹ W. K a w k a, *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*, Wilno 1939, p. 10.

tame tarpe ir lietuviais, parodė kaip svarbu yra turėti ginčytinose teritorijose savo stiprias ir veiksmingas administracijos bei saugumo struktūras.

Svarbi aplinkybė buvo ir ta, kad lenkų žemės 1914-1918 metais tapo vieta, kuria keliskart slinko I pasaulinio karo frontai, kur okupacinės valdžios buvo suinteresuotos pirmiausia savo interesų bei karo industrijos efektyvaus funkcionavimo apsauga, o ne normaliu vietos žmonių gyvenimu. Tuo laikotarpiu vyravo ekonominė krizė, prie kurios prisidėjo okupantų grobikiška politika, kas skatino civilių gyventojų demoralizaciją, socialinių patologijų sklaidą ir nusikalstamumą. Taigi atsikurianti lenkų valstybė turėjo šias problemas spręsti. Tai buvo labai sudėtinga užduotis, ypač atsižvelgiant į tai, jog nebuvo žinoma, kaip nubrėžtos valstybės sienos, koks bus lenkų gyvenamų žemių teisinis statusas.

Vilniaus krašto atvejis — ypatingas. Jis buvo laikomas dviejų rusų okupanto pavergtų tautų — lenkų ir lietuvių — kultūriniu centru. Abidvi tautos siekė sukūrti savo valstybes ant 1918 m. žlugstančių imperijų griuvėsių. Šios ambicijos kirtosi tarpusavyje, o vienas ir kitas įgyvendinti buvo neįmanoma. Lenkų pusėje gimė dvi ginčytinų teritorijų klausimo sprendimo koncepcijos: federalistinė, sukūrta Józefo Piłsudskio, ir Romano Dmowskio inkorporacinė. Vilniaus krašto klausimu ypač suinteresuotas buvo Lenkijos maršalas Józef Piłsudski, pats iš ten kilęs ir su savo tėviške susaistytas emociniais ryšiais. Šis klausimas bus plačiau aptariamas pirmame skyriuje, kartu su Vilniaus krašto valstybinio priklausymo klausimu.

Šioje publikacijoje terminas „Vilniaus kraštas“ naudojamas II Rzeczpospolitos (1918-1944m.) Vilniaus vaivadijai bei trumpalaikės Vidurio Lietuvos valstybės teritorijai pavadinti. Antrame publikacijos skyriuje bus nagrinėjamos policijos institucijos lenkų-bolševikų karo metu, bei Vidurio Lietuvos paravalstybėje. Taip pat bus rašoma apie Karinę žandarmeriją, kuri dėl karo realijų civilių gyventojų atžvilgiu atliko ir policijos funkcijas. Trečiasis skyrius analizuos Valstybės Policijos kaip XVI Valstybės Policijos Apygardos dalies funkcionavimą.

Pirmasis, įvadinis skyrius pristato pagrindines sąvokas, kurios bus naudojamos tolesnėse veikalo dalyse.

Antrajame skyriuje pristatomas socialinis-geografinis tuometinių įvykių kontekstas, taigi apžvelgiama Vilniaus miesto ir jo krašto charakteristika.

Trečiasis skyrius skirtas Lenkijos valstybingumo atkūrimui, bei Vilniaus krašto vaidmeniui jame, numatytam dviejų svarbiausių to meto politinės scenos personažų: Józefo Piłsudskio ir Romano Dmowskio.

Ketvirtajame skyriuje pristatomos vidaus saugumo institucijos, veikusios šiaurės-rytų teritorijose iki Vidurio Lietuvos sukūrimo.

Penktajame skyriuje analizuojamos Vidurio Lietuvos policijos institucijos bei jų ruošimo integravimui į tuo metu Lenkijos Respublikoje veikusią saugumo ir viešosios tvarkos sistemą procesai.

Šeštajame skyriuje pristatomas paskutinis Vilniaus krašto policijos pajėgų integravimas į Lenkijos valstybę, bei Vilniaus vaivadijos Valstybinės Policijos funkcionavimo iki II Rzeczpospolitos pabaigos pavyzdžiai.

vertė Rajmund Klonowski

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział I. Zagadnienia wprowadzające	13
Rozdział II. Wileńszczyzna – terytorium i ludność	21
Rozdział III. Wileńszczyzna w planach polityków odradzającego się państwa polskiego i w praktyce historycznej	29
Rozdział IV. Formacje bezpieczeństwa wewnętrznego na Kresach Północno-Wschodnich w latach 1918-1921	41
Rozdział V. Policja Państwowa Litwy Środkowej	49
Rozdział VI. XVI Wileński Okręg Policji Państwowej	63
Epilog	79
Komendanci policji na Wileńszczyźnie	83
Wykaz skrótów	85
Spis ilustracji	87
Bibliografia	89
Stopnie w Policji Państwowej i ich wojskowe odpowiedniki	99
Indeks nazwisk	101
Indeks geograficzny	105
Summary	109
Suvestinė	113

SOCIETAS

**seria pod redakcją
BOGDANA SZLACHTY**

1. Grzybek Dariusz, *Nauka czy ideologia. Biografia intelektualna Adama Krzyżanowskiego*, 2005.
2. Drzonek Maciej, *Między integracją a europeizacją. Kościół katolicki w Polsce wobec Unii Europejskiej w latach 1997-2003*, 2006.
3. Chmieliński Maciej, *Max Stirner. Jednostka, społeczeństwo, państwo*, 2006.
4. Nieć Mateusz, *Rozważania o pojęciu polityki w kręgu kultury antycznej. Studium z historii polityki i myśli politycznej*, 2006.
5. Sokołów Florian, *Nahum Sokołów. Życie i legenda*, oprac. Andrzej A. Zięba, 2006.
6. Porębski Leszek, *Między przemocą a godnością. Teoria polityczna Harolda D. Laswella*, 2007.
7. Mazur Grzegorz, *Życie polityczne polskiego Lwowa 1918-1939*, 2007.
8. Węc Janusz Józef, *Spór o kształt instytucjonalny Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej 1950-2005. Między ideą ponadnarodowości a współpracą międzyrządową. Analiza politologiczna*, 2006.
9. Karas Marcin, *Integryzm Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X. Historia i doktryna rzymskokatolickiego ruchu tradycjonalistycznego*, 2008.
10. *European Ideas on Tolerance*, red. Guido Naschert, Marcin Rebes, 2009.
11. Gacek Łukasz, *Chińskie elity polityczne w XX wieku*, 2009.
12. Zemanek Bogdan S., *Tajwańska tożsamość narodowa w publicystyce politycznej*, 2009.
13. Lencznarowicz Jan, *Jajta. W kręgu mitów założycielskich polskiej emigracji politycznej 1944-1956*, 2009.

14. Grabowski Andrzej, *Prawnicze pojęcie obowiązywania prawa stanowionego. Krytyka niepozytywistycznej koncepcji prawa*, 2009.
15. Kich-Masłej Olga, *Ukraina w opinii elit Krakowa końca XIX – pierwszej połowy XX wieku*, 2009.
16. Citkowska-Kimla Anna, *Romantyzm polityczny w Niemczech. Re-representanci, idee, model*, 2010.
17. Mikuli Piotr, *Sądy a parlament w ustrojach Australii, Kanady i Nowej Zelandii (na tle rozwiązań brytyjskich)*, 2010.
18. Kubicki Paweł, *Miasto w sieci znaczeń. Kraków i jego tożsamości*, 2010.
19. Żurawski Jakub, *Internet jako współczesny środek elektronicznej komunikacji wyborczej i jego zastosowanie w polskich kampaniach parlamentarnych*, 2010.
20. *Polscy eurodeputowani 2004-2009. Uwarunkowania działania i ocena skuteczności*, red. K. Szczerski, 2010.
21. Bojko Krzysztof, *Stosunki dyplomatyczne Moskwy z Europą Zachodnią w czasach Iwana III*, 2010.
22. *Studia nad wielokulturowością*, red. Dorota Pietrzyk-Reeves, Małgorzata Kułakowska, Elżbieta Żak, 2010.
23. Bartnik Anna, *Emigracja latynoska w USA po II wojnie światowej na przykładzie Portorykańczyków, Meksykanów i Kubańczyków*, 2010.
24. *Transformacje w Ameryce Łacińskiej*, red. Adam Walaszek, Aleksandra Giera, 2011.
25. Praszałowicz Dorota, *Polacy w Berlinie. Strumienie migracyjne i społeczności imigrantów. Przegląd badań*, 2010.
26. Głogowski Aleksander, *Pakistan. Historia i współczesność*, 2011.
27. Brząkiewicz Bartłomiej, *Choroba psychiczna w literaturze i kulturze rosyjskiej*, 2011.
28. Bojenko-Izdebska Ewa, *Przemiany w Niemczech Wschodnich 1989-2010. Polityczne aspekty transformacji*, 2011.
29. Kołodziej Jacek, *Wartości polityczne. Rozpoznanie, rozumienie, komunikowanie*, 2011.
30. *Nacjonalizmy różnych narodów. Perspektywa politologiczno-religioznawcza*, red. Bogumił Grott, Olgierd Grott, 2012.
31. Matyasik Michał, *Realizacja wolności wypowiedzi na podstawie przepisów i praktyki w USA*, 2011.

32. Grzybek Dariusz, *Polityczne konsekwencje idei ekonomicznych w myśli polskiej 1869-1939*, 2012.
33. Woźnica Rafał, *Bułgarska polityka wewnętrzna a proces integracji z Unią Europejską*, 2012.
34. Ślufińska Monika, *Radykałowie francuscy. Koncepcje i działalność polityczna w XX wieku*, 2012.
35. Fyderek Łukasz, *Pretorianie i technokraci w reżimie politycznym Syrii*, 2012.
36. Węc Janusz Józef, *Traktat lizboński. Polityczne aspekty reformy ustrojowej Unii Europejskiej w latach 2007-2009*, 2011.
37. Rudnicka-Kassem Dorota, *John Paul II, Islam and the Middle East. The Pope's Spiritual Leadership in Developing a Dialogical Path for the New History of Christian-Muslim Relations*, 2012.
38. Bujwid-Kurek Ewa, *Serbia w nowej przestrzeni ustrojowej. Dzieje, ustrój, konstytucja*, 2012.
39. Cisek Janusz, *Granice Rzeczypospolitej i konflikt polsko-bolszewicki w świetle amerykańskich raportów dyplomatycznych i wojskowych*, 2012.
40. Gacek Łukasz, *Bezpieczeństwo energetyczne Chin. Aktywność państwowych przedsiębiorstw na rynkach zagranicznych*, 2012.
41. Węc Janusz Józef, *Spór o kształt ustrojowy Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej w latach 1950-2010. Między ideą ponadnarodowości a współpracą międzyrządową. Analiza politologiczna*, 2012.
42. *Międzycywilizacyjny dialog w świecie słowiańskim w XX I XX wieku. Historia – religia – kultura – polityka*, red. Irena Stawowy-Kawka, 2012.
43. *Ciekawość świata, ludzi, kultury... Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Ryszardowi Kantorowi z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. R. Hołda, T. Paleczny, 2012.
44. Węc Janusz Józef, *Pierwsza polska prezydencja w Unii Europejskiej. Uwarunkowania – Procesy decyzyjne – Osiągnięcia i niepowodzenia*, 2012.
45. Zemanek Adina, *Córki Chin i obywatelki świata. Obraz kobiety w chińskich czasopismach o modzie*, 2012.
46. Kamińska Ewa, *Rezeption japanischer Kultur in Deutschland: Zeitgenössische Keramik als Fallstudie*, 2012.

47. Obeidat Hassaym, *Stabilność układu naftowego w warunkach zagrożeń konfliktami w świetle kryzysu w latach siedemdziesiątych XX i na progu XXI wieku*, 2012.
48. Ścigaj Paweł, *Tożsamość narodowa. Zarys problematyki*, 2012.
49. Głogowski Aleksander, *Af-Pak. Znaczenie zachodniego pogranicza pakistańsko-afgańskiego dla bezpieczeństwa regionalnego w latach 1947-2011*, 2012.
50. Miżejewski Maciej, *Ochrona pluralizmu w polityce medialnej Polski i Włoch*, 2012.
51. Jakubiak Łukasz, *Referendum jako narzędzie polityki. Francuskie doświadczenia ustrojowe*, 2013.
52. *Skuteczność polskiej prezydencji w Unii Europejskiej. Założone cele i ich realizacja*, red. Krzysztof Szczerski, 2013.
53. *Stosunki państwo – kościół w Polsce 1944-2010*, red. Rafał Łatka, 2013.
54. Gacek Łukasz, Trojnar Ewa, *Pokojowe negocjacje czy twarda gra? Rozwój stosunków ponad cieśniną tajwańską*, 2012.
55. Sondel-Cedarmas Joanna, *Nacjonalizm włoski. Geneza i ewolucja doktryny politycznej (1896-1923)*, 2013.
56. Rudnicka-Kassem Dorota, *From the Richness of Islamic History*, 2013.
57. Fyderek Łukasz, Renata Kurpiewska-Korbut, Piotr Fudała, *Budowanie parlamentaryzmu. Doświadczenia z Afganistanu, Iraku i Kurdystanu irackiego*, 2013.
58. Dardziński Piotr, *Kapitalizm nieobjawiony. Doktryna ładu społecznego, politycznego i ekonomicznego w myśli Wilhelma Röpkego*, 2013.
59. *The Taiwan Issues*, ed. Ewa Trojnar, 2012.
60. Kopyś Tadeusz, *Stosunki polsko-węgierskie w latach 1945-1980*, 2013.
61. Kurpiewska-Korbut Renata, *Spółeczność międzynarodowa wobec Kurdów irackich*, 2013.
62. Pietrzyk-Reeves Dorota, *Ład rzeczypospolitej. Polska myśl polityczna XVI wieku a klasyczna tradycja republikańska*, 2012.
63. Matykiewicz-Włodarska Aleksandra, Marion Gräfin Dönhoff. *Idee i refleksje polityczne*, 2012.

64. Reczyńska Anna, *Braterstwo a bagaż narodowy. Relacje w Kościele katolickim na ziemiach kanadyjskich do I wojny światowej*, 2013.
65. *Współczesne transformacje. Kultura, polityka, gospodarka*, red. Monika Banaś, Joanna Dziadowiec, 2013.
66. Grott Olgierd, *Instytut Badań Spraw Narodowościowych i Komisja Naukowych Badań Ziem Wschodnich w planowaniu polityki II Rzeczypospolitej Polskiej na Kresach Wschodnich*, 2013.
67. *Teoretyczne i praktyczne problemy kultury politycznej. Studia i szkice*, red. Monika Banaś, 2013.
68. *Podejścia badawcze i metodologie w nauce o polityce*, red. Barbara Krauz-Mozer, Paweł Ścigaj, 2013.
69. *Narratives of Ethnic Identity, Migration and Politics. A Multidisciplinary Perspective*, eds. Monika Banaś, Mariusz Dziegłowski, 2013.
70. *Promoting Changes in Times of Transition and Crisis: Reflections on Human Rights Education*, eds. Krzysztof Mazur, Piotr Musiewicz, Bogdan Szlachta, 2013.
71. Bar Joanna, *Po ludobójstwie. Państwo i społeczeństwo w Rwandzie 1994-2012*, 2013.
72. *Włochy wielokulturowe. Regionalizmy, mniejszości, migracje*, red. Karolina Golemo, 2013.
73. *Stany Zjednoczone wczoraj i dziś. Wybrane zagadnienia społeczno-polityczne*, red. Agnieszka Małek, Paulina Napierała, 2013.
74. Plichta Paweł, *Estera w kulturach. Rzecz o biblijnych toposach*, 2014.
75. Czekalska Renata, *Wartości autoteliczne w kulturze symbolicznej na przykładzie indyjsko-polskich spotkań literackich*, 2014.
76. Włodarski Bartosz, *Szkoła Nauk Politycznych UJ 1920-1949*, 2014.
77. *Arabska wiosna w Afryce Północnej. Przyczyny, przebieg, skutki*, red. Szczepankiewicz-Rudzka Ewa, 2014.
78. Bajor Piotr, *Partnerstwo czy członkostwo. Polityka euroatlantycka Ukrainy po 1991 r.*, 2014.
79. Gabryś Marcin, Kijewska-Trembecka Marta, Rybkowski Radosław, Soroka Tomasz, *Kanada na przełomie XX i XXI wieku. Polityka, społeczeństwo, edukacja*, red. Marta Kijewska-Trembecka, 2014.
80. Trojnar Ewa, *Tajwan. Dylematy rozwoju*, 2015.

ALEKSANDER GŁOGOWSKI

dr hab.; politolog; adiunkt w Katedrze Strategii Stosunków Międzynarodowych Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Absolwent krakowskiego V Liceum Ogólnokształcącego im. Augusta Witkowskiego.

Stypendysta Institute of Strategic Studies w Islamabadzie i School of Oriental and African Studies w Londynie.

Członek Polskiego Towarzystwa Stosunków Międzynarodowych, Royal Society for Asian Affairs oraz European Association for South Asian Studies. Wykładał również na Uniwersytecie Wileńskim.

Autor licznych publikacji dotyczących historii Policji Państwowej (*Konna Policja Państwowa*, Warszawa 2014, *Kobieca Policja Państwowa II RP w walce z międzynarodowym handlem ludźmi*, Warszawa-Kraków 2014) oraz sytuacji politycznej w Azji Południowej (*Af-Pak. Znaczenie pogranicza afgańsko-pakistańskiego dla bezpieczeństwa regionalnego w latach 1947-2011*, Kraków 2012, *Pakistan. Historia i współczesność*, Kraków 2011, *Polskie orły nad Himalajami*, Kraków 2011).

Patronat honorowy:

ISBN 978-83-7638-564-8

9 788376 385648